

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI VAZIRLIGI

SHAHRISABZ DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

“MAKTABGACHA TA’LIM” KAFEDRASI

MAKTABGACHA TA’LIMDA HUQUQIY TARBIYA

FANIDAN

O‘QUV-USLUBIY MAJMUA

(Maktabgacha ta’lim yo’nalishi 3-kurs kunduzgi ta’lim shakli uchun)

Bilim sohasi: 100000 – Ta’lim

Ta’lim sohasi: 110000 – Ta’lim

Ta’lim yo’nalishi: 60110200 -Maktabgacha ta’lim

Shahrisabz – 2025

Ushbu O'quv uslubiy majmua Shahrisabz davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti Kengashining 29.08.2025 yildagi 1 -sonli qarori bilan tasdiqlangan fan dasturi asosida ishlab chiqilgan.

O'quv-uslubiy majmua **“Maktabgacha ta'limda huquqiy tarbiya”** fani bo'yicha yaratilgan bo'lib, unda mazkur fanning o'quv dasturi, ishchi dasturi, ma'ruza, amaliy, seminar mashg'ulotlarining ta'lim texnologiyalari jamlangan.

Mazkur o'quv-uslubiy majmua oliy o'quv yurtlarining bakalavr ta'lim yo'nalishi talabalari uchun mo'ljallangan.

Tuzuvchi:

D. B. Rahmonova – Shahrisabz davlat pedagogika instituti “Maktabgacha ta'lim” kafedra o'qituvchisi.

A.T.Kobilova - Shahrisabz davlat pedagogika instituti “Maktabgacha ta'lim” kafedra katta o'qituvchisi.

Taqrizchilar:

S.Ashirova– “Maktabgacha ta'lim” kafedra katta o'qituvchisi.

Kafedra yig'lish qarori №__

28 08 2025 yil

Kafedra mudiri:

Z.Sh.Nurmamatov

Fakultet kengash qarori №

29 08 2025 yil

Kengash raisi:

M.P.Imomov

**“Maktabgacha ta’limda huquqiy tarbiya” fanidan tayyorlangan
o‘quv–uslubiy majmua**

Mundarijasi

I	O‘quv materiallari	
1.1	Ma`ruza mavzulari	
1.2	Amaliy mashg`ulotlar mavzulari va topshiriqlari	
1.3.	Seminar mashg`ulotlar mavzulari va topshiriqlari	
II	Mustaqil ta`lim mashg`ulotlari	
III	Glossariy (asosiy terminlar)	
IV	Ilovalar: Fan dasturi Ishchi dastur Baholash mezonlari Test	

1-mavzu: Maktabgacha ta'limda huquqiy tarbiya fanining maqsad vazifalari.

Reja:

1. Maktabgacha ta'limda huquqiy tarbiya fanining maqsadi.
2. Maktabgacha ta'limda huquqiy tarbiya fanining ahamiyati.
3. Maktabgacha ta'limda huquqiy tarbiya fanining vazifalari.

Asosiy tushunchalar: fanning asosiy maqsadi, fanning predmeti, fanning vazifalari, asosiy tushunchalar, fanning prinsiplari, fanning boshqa fanlar bilan aloqasi, fanning boshqa yo`nalishlar bilan bog`liqligi, jismoniy tayyorgarlik, jismoniy rivojlanish, jismoniy komolot.

Maktabgacha ta'limda huquqiy tarbiya fanining maqsadi. Bugungi kunda ijtimoiy adolatni o`rnatish, inson huquq va erkinliklarini ta'minlash davlatimizning eng muhim vazifalaridan hisoblanadi. Har bir davlat o`z fuqarosini har tomonlama o`qimishli, ongli, tarbiyali bo`lishini istaydi. Bunda yosh avlodda huquqiy tarbiya, huquqiy ong, huquqiy madaniyatni shakllantirish masalalariga kata etibor qaratadi. Huquqiy tarbiya- umum tarbiyaning ajralmas qismi bo`lib, barcha fuqarolarda huquqiy bilimlar asosida, huquqiy ong va huquqiy madaniyatni shakllantirish va rivojlantirish borasida tashkil etiladigan tarbiyaviy jarayondir.

Huquqiy tarbiya- muntazam olib boriladigan, aniq maqsadni ko`zlagan va shaxs (guruh) da huquqiy ong, huquqiy bilim va qoidalarga rioya etish jihatlarini namoyon etishga undaydigan pedagogic yo`ldir.

Huquqiy tarbiya- bolalarning xulq-atvoriga ta`sir ko`rsatuvchi, ularga ma'lum qoidalar doirasida ish tutish uchun asos bo`ladigan bilim berishdir. Pedagog-tarbiyachi huquqiy bilimlar beribgina qolmasdan, bolalarga tarbiyaviy ta`sir ko`rsata olish lozim.

Huquqiy ta'lim berish vazifalari:

- Maktabgacha yoshdagi bolalarga O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini o`rgatish jarayonida ularda huquqiy ongni shakllantirish;
- Huquq me`yorlarga hurmat ruhida tarbiyalash orqali bolalarda mustaqil, erkin fikrlash, ijodiy ishlarga intilish his-tuyg`usini uyg`otish;
- Tevarak-atrofdagi bo`ladigan ijobiy va salbiy holatlarga nisbatan huquq normalari asosida o`z fikr-mulohazalarini bildirishga o`rgatish;
- Ona Vatanni sevis, uni e`zozlash tuyg`usini singdirish;
- Konstitutsiya va qonunlarga yuksak hurmat darajasini o`stirish;
- Huquqiy me`yorlarha rioya qilishga odatlantirish;
- Davlat, ota-ona oldidagi burch va majburiyatlarini bajarish yo`llarini ko`rsatish.

Huquqiy madaniyat- davlat tomonidan belgilangan qonun-qoidalarga rioya etishdagi shaxsning xulqi, munosabati tushuniladi. Bir so`z bilan aytganda huquqiy madaniyat ongli ravishda huquqiy me`yorlarga rioya qilish va obo`ysunishdir.

Huquqiy ong- huquqiy madaniyatning ajralmas qismi bo`lib hisoblanadi. Har bir shaxsning huquqiy ongi uning qonun me`yorlariga munosabatidan, ularni qabul qilish xususiyatlaridan, o`rnatilgan qonunni qo`llash, unga rioya qilish

tushunchalaridan kelib chiqadi. Jamiyat hayotini huquqiy tartib asosida tuzish to'g'risidagi tushunchalar tizimi, ijtimoiy ong shakli-huquqiy ong deyiladi.

Oilada huquqiy munosabatlarning maqsad va vazifalari.

Oila bu ota-ona, er-xotin, farzandlar va qarindosh-urug'lardan tuzilgan jamoa bo'lib, oila a'zolari o'rtasida mulkiy va shaxsiy huquq, majburiyatlarini vujudga keltiradi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining XIV – "Oila" bobida- oila jamiyatning asosiy bo'g'inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasoda bo'lish huquqiga ega deyilgan.

Oilada ota-ona, bolalarning huquq va majburiyatlari:

- Oilada yashash va tarbiyalash;
- O'z ota-onasini bilish, ularning g'amxo'rligidan foydalanish va ular bilan birga yashash;
- Bola otasi, onasi, yaqinlari va boshqa qarindoshlari bilan ko'rinishi;
- O'z huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish;
- O'z fikrini ifoda etish;
- Bola ism, ota ismi va familyasini olishga;
- Bolaning huquqiy va qonuniy manfaatlarini himoya qilish uning ota-onasi (ularning o'rnini bosuvchi shaxslar) tomonida amalga oshiriladi. Voyaga yetmagan bola qonunga muvofiq to'la muomila layoqatiga ega deb e'tirof etilsa, u o'z huquq va majburiyatlarini, himoya huquqiyni mustaqil amalga oshirishga haqlidir. Oila bolaga taaluqli har qanday masala hal etilayotganida bola o'z fikrini bildirishga, so'zlashga haqlidir.
- Ota-onalar o'z farzandlariga teng huquq va majburiyatlarga egadir. Nikohda bo'lmagan, voyaga yetmagan bolalari bo'lgan ota-onalarning bolalari 16 yoshga to'lishlari bilan ota-onalik huquqlarini mustaqil ravishda amalga oshirishga haqlidir. Ota-ona o'z bolalarining sog'lig'I, jismoniy, ruhiy, ma'naviy va axloqiy kamoliga g'amxo'rlik qiladi va buning uchun javobgar hisoblanadi.

Mavzu yuzasidan nazorat uchun savollar:

1. Huquqiy tarbiya haqida ta'rif bering.
2. Huquqiy ta'lim berish vazifalariga nimalar kiradi.
3. Huquqiy tarbiya berish vazifalari nimalardan iborat.
4. Oilada ota-ona, bolalarning huquq va majburiyatlari nimalardan iborat.

2-mavzu: Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida huquqiy tarbiyaning mazmuni.

Reja:

1. Huquqiy tarbiya tushunchasi.
2. Huquqiy tarbiya shakllari.
3. Huquqiy tarbiya tamoyillari.

Asosiy tushunchalar: huquqiy tarbiya tushunchasi, tarbiya, shakllari, tamoyillari.

Huquqiy tarbiya tushunchasi. Huquqiy tarbiya deganda fuqarolarning huquqiy bilimlarini, huquqiy madaniyatini va huquqiy ongi darajasini oshirishga qaratilgan usullar, vositalar hamda jarayon tushuniladi. Bu jarayon yoshlarning har jihatdan barkamol insonlar bo'lib shakllanishiga yordam beradi.

Huquqiy madaniyat – kishilarning huquqiy bilim darajasi, huquqqa nisbatan ongli munosabat, huquqni hurmat qilish va unga rioya qilishni ifodalovchi atama. Huquqiy madaniyatning jamiyat rivojida tutgan o'rnini va ahamiyati Prezidentimiz tomonidan belgilab berilgan “Taraqqiyotning o'zbek modeli”da aniq-ravshan ko'rsatib berilgan. Huquqiy madaniyat mamlakatimizda ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot qurish sa'y-harakatlari bilan uzviy bog'liq bo'lib, har bir fuqaroning qonunlarga qat'iy rioya etishi, qonun bo'yicha yashashi va mehnat qilishini taqozo etadi. Huquqiy madaniyatni takomillashtirish uchun barcha fuqarolarning siyosiy, huquqiy ongini o'stirish, dunyoqarashini kengaytirish, ma'naviyatini yuksaltirish muhim ahamiyat kasb etadi. Huquqiy madaniyat makon va zamonda farqlanib, hozirda va istiqbolda amalga oshirilishi lozim bo'lgan manfaatlar ko'lamini bilan o'lchanadi. Huquqiy madaniyat insonning bilim va tajribalari orqali narsa va hodisalarni, ijtimoiy-siyosiy jarayonlarni, ularning mazmun-mohiyatini anglash, to'g'ri yoki noto'g'riligini farqlash va shu asosida xulosa chiqarish imkonini beradi.

Huquqiy ong- Huquqiy ong jamiyat hayotining ijtimoiy-iqtisodiy, uning madaniy-huquqiy, siyosiy shart-sharoitlari bilan tavsiflanadi. Huquqiy ong – ijtimoiy va individual ongga tegishli bo'lgan, huquqiy bilimlarni o'z ichiga olgan g'oyalar majmui. Huquqiy ong bilish, baholash va tartibga solish vazifalarini bajaradi. Huquqiy ong jamiyat hayotida sodir bo'ladigan voqea-hodisa, shaxs ongida huquqiy normalarning shakllanishi va takomillashuvini ifoda etadi. O'z navbatida, huquq va uning amaliyotda qo'llanishi ijtimoiy va individual ong mazmuniga ta'sir ko'rsatadi. Huquqiy ongning bilish, baholash va tartibga solish vazifalarining mazmun-mohiyatida, bir tomondan, bilim va ma'rifat namoyon bo'lsa, ikkinchi tomondan, yuksak ma'naviyat va muayyan iroda-e'tiqod o'z ifodasini topadi. Bugun jamiyatimiz hayotining barcha sohalarida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar, mamlakatimizda yuz berayotgan tub o'zgarishlarning pirovard samarasi, oldimizda turgan ulkan maqsad-muddaolarga erishish ko'p jihatdan o'z haq-huquqini teran anglab yetgan, huquqiy me'yorlarni chuqur o'zlashtirgan va ularga qat'iy amal qiladigan, huquqiy ongi, bilimi va dunyoqarashi keng bo'lgan insonlarning faol ishtirokiga bog'liq.

Huquqiy tarbiya – jamiyat a'zolari madaniyati va ongiga huquqiy bilimlarni turli ta'sir vositalari orqali uzluksiz singdirib borish jarayonini ifodalovchi tushuncha. Huquqiy tarbiya vositalariga huquqiy targ'ibot, huquqiy ta'lim va amaliyot, o'zini o'zi tarbiyalash kiradi. Huquqiy tarbiya keng ma'noda, jamiyat a'zolarining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini shakllantirish, shaxs ongiga uning huquq va burchlarini singdirish jarayonini anglatadi. Huquqiy tarbiya tor ma'noda fuqarolarning huquqiy bilim va madaniy saviyasi darajasini oshirishga

xizmat qiladigan usul va vositalarni ifoda etadi. Huquqiy tarbiyaning davlat va jamiyat taraqqiyotida hamda fuqarolik jamiyati asoslarini qurishdagi oʻrni shaxsning, fuqarolarning huquqiy bilimi va koʻnikmalari darajasi bilan belgilanadi. Huquqiy tarbiya mavjud tuzum, davlat va hokimiyat organlari, mahalla, oila, tashkilotlar va ularning faoliyati orqali amalga oshadi. Huquqiy tarbiya samaradorligi oila, mahalla, taʼlim-tarbiya muassasalarining maʼnaviy-maʼrifiy sohadagi faoliyatining oʻzaro uygʻun holda amalga oshirilishi bilan belgilanadi. Bularning barchasi fuqarolarning birinchi galda yoshlarning huquqiy ongi va tafakkurini oʻstirish, ularni har jihatdan barkamol insonlar etib tarbiyalashga xizmat qiladi.

Huquqiy tarbiya tamoyillari. Huquqiy tarbiya tamoyillari- bu yosh avlodga huquqiy bilim, koʻnikma va huquqiy ongni shakllantirish jarayonida amal qilinadigan asosiy qoidalar va yoʻnalishlardir. Ular huquqiy tarbiya samarali boʻlishini taʼminlaydi.

Asosiy tamoyillar quyidagilardan iborat:

1. Qonuniylik tamoyili.

- Huquqiy tarbiya qonun va meʼyoriy hujjatlar asosida olib borilishi kerak.
- Bolalar va yoshlar qonunlarni hurmat qilish va amal qilishga oʻrgatiladi.

2. Demokratik tamoyil.

- Huquqiy tarbiya inson huquqlari va erkinliklariga asoslanadi.
- Har bir fuqaroning tengligi va huquqlarining daxlsizligi targʻib qilinadi.

3. Ilmiylik va tizimlili tamoyili.

- Tarbiya ilmiy asosda, izchil va bosqichma-bosqich olib borilishi lozim.
- Huquqiy bilimlar oddiy tushunchalardan murakkab huquqiy munosabatlargacha ketma-ket oʻrgatiladi.

4. Amalyot bilan bogʻliqlik tamoyili.

- Huquqiy tarbiya nazariy bilimlarni amaliy hayotda qoʻllash bilan uygʻun boʻlishi kerak.
- Masalan, maktabda oʻquvchilarni ichki tartib qoidalariga rioya qilishga oʻrgatish.

5. Yosh va individual xususiyatlarni hisobga olish tamoyili.

- Tarbiya jarayonida tarbiyalanuvchilarning yoshi, bilim darajasi, qiziqishlari va psixologik holati inobatga olinadi.
- Masalan, maktabgacha yoshdagi bolaga oddiy qoidalar, katta yoshdagilarga esa huquqiy normalar tushuntiriladi.

6. Onglilik va faoliyat tamoyili.

- Shaxs huquqiy bilimlarni faqat eshitib emas, balki faoliyatida qoʻllash orqali egallaydi.
- Qonunlarga ongli ravishda amal qilish odati shakllantiriladi.

7. Tarbiya va oʻz-oʻzini tarbiyalash birligi tamoyili.

- Huquqiy tarbiya faqat tashqi taʼsir bilan emas, balki shaxsning oʻzini oʻzi tarbiyalashi orqali ham amalga oshadi.

Mavzu yuzasidan nazorat uchun savollar:

1. Huquqiy tarbiya nima va uning maqsadi nimadan iborat?
2. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida huquqiy tarbiyaning asosiy vazifalari nimalardan?
3. Huquqiy tarbiya mazmunini belgilovchi asosiy tamoyillarni sanab bering?

3-mavzu: YUNESKO tashkilotning bolalar huquqlarini himoya qilish to'g'risidagi konvensiyasi.

Reja:

1. YUNESKO tashkilotining tashkil topishi.
2. Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya.
3. Bola huquqlarini himoya qilish-davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi.

Asosiy tushunchalar: YUNESKO, konvensiya, bola, huquq, himoya.

YUNESKO tashkilotining tashkil topishi.

Birlashgan Millatlar Ta'lim, Fan va Madaniyat Tashkiloti (UNESCO) 1945-yil 16-noyabrda tashkil topgan. UNESCO Birlashgan Millatlar Tashkilotining ixtisoslashgan muassasasi sifatida ta'lim, fan, madaniyat, aloqa va axborot orqali tinchlikni mustahkamlash, qashshoqlikni yo'qotish, barqaror rivojlanishga erishish va madaniyatlararo muloqotni rivojlantirishga yordam beradi.

Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti Ustavida e'lon qilingan prinsiplarga muvofiq, jamiyat barcha a'zolarining o'ziga xos bo'lgan qadr-qimmatini, teng va ajralmas huquqlari yer yuzasida erkinlik, adolat va tinchlikni ta'minlashning asosi ekanligi e'tirof etilganini hisobga olib,

Birlashgan Millatlar Tashkilotining xalqlari Ustavda insonning asosiy huquqlariga, inson shaxsining sha'ni va qadr-qimmatiga bo'lgan o'z ishonchlarini tasdiqlaganliklari hamda ijtimoiy taraqqiyot va turmush sharoitlarini yaxshilash borasida ko'maklashishga ahd qilganliklarini e'tiborga olib,

Birlashgan Millatlar Tashkiloti Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi hamda inson huquqlari to'g'risidagi xalqaro hujjatlarda har bir inson irqi, tanasining rangi, jinsi, tili, dini, siyosiy yoki boshqa e'tiqodlari, milliy yoki ijtimoiy kelib chiqishi, mulkiy ahvoli, tug'ilishi yoki boshqa holatlar bilan bog'liq belgilariga ko'ra har qanday tafovutdan qat'i nazar, mazkur hujjatlarda ko'rsatib qo'yilgan huquq va erkinliklarga ega bo'lishini e'lon qilganligi va rozilik bildirganligini e'tirof etib,

Birlashgan Millatlar Tashkiloti Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida bolalar alohida g'amxo'rlik va yordam huquqiga egadirlar, deb e'lon qilganligini eslatib,

jamiyatning asosiy bo'g'ini hisoblangan oila va tabiiy muhitga uning barcha a'zolari, ayniqsa, bolalar o'sishi va farovonligi uchun jamiyat doirasidagi majburiyatlarni o'z zimmasiga to'liq oladigan bo'lishida zarur himoya va yordam bilan ta'minlanishi lozim ekanligiga ishonch hosil qilgan holda,

bolaning shaxsi sog'lom va har tomonlama uyg'unlashgan holda kamoloti uchun u oila g'amxo'rligida, baxt, mehr-muhabbat va ongli tushunish vaziyatida o'sishi zarurligini e'tirof etib, bola jamiyatda mustaqil hayotga to'la tayyorlanishi va Birlashgan Millatlar Tashkiloti Ustavida e'lon qilingan g'oyalar ruhida, ayniqsa, tinchlik, qadr-qimmat, sabr, erkinlik, tenglik va birdamlik ruhida tarbiyalanishi lozimligini hisobga olib,

bolani mana shunday alohida himoya qilish zarurligi 1924-yilgi Bola huquqlari to'g'risidagi Jeneva deklaratsiyasida va 1959-yil 20-noyabrda BMTning Bosh Assambleyasi tomonidan qabul qilingan Bola huquqlari deklaratsiyasida ko'zda tutilganligini va Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi, Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro paktda (23 va 24-moddalarda), Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risidagi xalqaro paktda (10-modda), shuningdek ixtisoslashgan muassasalar hamda bolalarning farovonligi masalalari bilan shug'ullanuvchi xalqaro tashkilotlarning Nizomlari va tegishli hujjatlarida e'tirof etilganligini e'tiborga olib,

bola huquqlari deklaratsiyasida ko'rsatib o'tilganidek, "bola, jismoniy va aqliy jihatdan kamolotga yetishmagan bo'lsa, maxsus muhofaza va g'amxo'rlikka, jumladan, tug'ilguncha va tug'ilgandan keyin tegishli huquqiy himoyaga muhtoj" ekanligini e'tiborga olib,

ijtimoiy va huquqiy tamoyillar to'g'risidagi deklaratsiyaning bolalar himoyasi va farovonligi, ayniqsa, bolalarni milliy va xalqaro darajalarda tarbiyalashga berish hamda asrab olish paytidagi himoyasi va farovonligiga doir qoidalariga, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Voyaga yetmagan bolalarga nisbatan odil sudlov yuritishga doir minimal standart qoidalari ("Pekin qoidalari") hamda Favqulodda holatlarda va qurolli mojarolar davrida ayollar va bolalarni himoya qilish to'g'risidagi deklaratsiya qoidalariga tayanib,

jahondagi barcha mamlakatlarda nihoyatda og'ir sharoitlarda yashayotgan bolalar borligi hamda ular alohida e'tiborga muhtoj ekanliklarini e'tirof etib,

bolaning himoya qilinishi va uyg'un ravishda rivojlanishi uchun har bir xalqning an'analari va madaniy qadriyatlari muhim ahamiyat kasb etishini munosib tarzda hisobga olib,

har bir mamlakatda, jumladan, rivojlanayotgan mamlakatlarda bolalarning turmush sharoitlarini yaxshilash uchun xalqaro hamkorlik qilishning muhimligini e'tirof etib,

quyidagilar haqida kelishib oldilar:

I QISM

1-modda

Ushbu Konvensiyaning maqsadlari uchun 18 yoshga to'lmagan har bir inson zoti, agar ushbu bolaga nisbatan qo'llaniladigan qonunga ko'ra u ertaroq voyaga yetmagan bo'lsa, bola hisoblanadi.

2-modda

1. Ishtirokchi-davlatlar o'z yurisdiksiyasi doirasida bo'lgan har bir bola uchun, hech qanday kamsitishlarsiz, irqi, tanasining rangi, jinsi, tili, dini, siyosiy yoki boshqa e'tiqodlari, milliy, etnik yoki ijtimoiy kelib chiqishi, mulkiy ahvoli, bolaning sog'ligi va tug'ilishi, uning ota-onasi yoki qonuniy vasiysi yoxud har qanday boshqa holatlardan qat'i nazar, ushbu Konvensiyada nazarda tutilgan barcha huquqlarni hurmat qiladilar hamda ularni ta'minlab beradilar.

2. Ishtirokchi-davlatlar bola, uning ota-onasi, qonuniy vasiysi yoki boshqa oila a'zolarining qarashlari yoki e'tiqodida o'z ifodasini topadigan maqom, faoliyat asosida kamsitish yoki jazolashning barcha shakllaridan bolani himoya qilishni ta'minlash uchun hamma zarur choralarni ko'radilar.

3-modda

1. Bolalarga nisbatan barcha xatti-harakatlarda, ular ijtimoiy ta'minot masalalari bilan shug'ullanuvchi davlat yoki xususiy muassasalar, sudlar, ma'muriy yoki qonun chiqaruvchi organlar tomonidan sodir etiladimi-yo'qmi, bundan qat'i nazar, bolaning manfaatlari yaxshiroq ta'minlanishiga birinchi darajali e'tibor beriladi.

2. Ishtirokchi-davlatlar o'z zimmasiga bolani, uning ota-onasi, vasiysi yoki qonun bo'yicha unga javobgar bo'lgan boshqa shaxslarning huquqlari va majburiyatlarini e'tiborga olgan holda, farovonligi uchun zarur bo'lgan himoya va g'amxo'rlik bilan ta'minlash majburiyatini oladi hamda ana shu maqsadda barcha qonuniy va ma'muriy choralarni ko'radi.

3. Ishtirokchi-davlatlar bolalarga g'amxo'rlik qilish yoki ularni himoya qilish uchun mas'ul hisoblangan muassasalar, xizmatlar va organlar vakolatli organlar tomonidan belgilab qo'yilgan normalarga, xususan, xavfsizlik va sog'liqni saqlash sohasida hamda ulardagi xodimlarning soni va ishga yaroqliligi, shuningdek vakolatli nazorat olib borishi nuqtai nazaridan javob berishlarini ta'minlaydi.

4-modda

Ishtirokchi-davlatlar ushbu Konvensiyada e'tirof etilgan huquqlarni amalga oshirish uchun barcha zarur qonuniy, ma'muriy va boshqa choralarni ko'radi. Ishtirokchi-davlatlar bunday choralarni iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarga nisbatan o'zlarida mavjud imkoniyatlarning eng yuqori doirasida hamda zarur bo'lgan hollarda, xalqaro hamkorlik doirasida ko'radi.

5-modda

Ishtirokchi-davlatlar ota-onaning va tegishli holatlarda kengaytirilgan oila a'zolari yoki mahalliy urf-odatlarda ko'zda tutilganidek, jamoaning vasiylar yoki qonun bo'yicha bola tarbiyasi uchun javobgar bo'lgan boshqa shaxslarning ushbu Konvensiyada e'tirof etilgan huquqlarni amalga oshirishda munosib darajada bolani boshqarish va unga rahbarlik qilish hamda bu ishni bolaning rivojlanayotgan qobiliyatlariga muvofiq bajarishdagi mas'uliyati, huquq va majburiyatlarini hurmat qiladilar.

6-modda

1. Ishtirokchi-davlatlar har bir bola yashash uchun ajralmas huquqqa ega ekanligini e'tirof etadilar.

2. Ishtirokchi-davlatlar bolaning omon yashashi va sog'lom rivojlanishi uchun eng yuqori darajada imkoniyat yaratadilar.

7-modda

1. Bola tug'ilgan zahoti ro'yxatga olinadi hamda tug'ilgan daqiqasidan boshlab ism va fuqarolikni olish huquqiga ega, shuningdek iloji boricha, ota-onasini bilish va ularning g'amxo'rlik qilishlari huquqiga ega.

2. Ishtirokchi-davlatlar bunday huquqlarni o'zlarining milliy qonunchiligiga muvofiq amalga oshirilishini hamda bu sohada tegishli xalqaro hujjatlarga asosan o'zlarining majburiyatlari, xususan, agar bola boshqa fuqarolikka ega bo'lmagan taqdirda bajarilishini ta'minlaydilar.

8-modda

1. Ishtirokchi-davlatlar qonunda nazarda tutilganidek, bolaning o'ziga xos xususiyatlari, jumladan, fuqaroligi, ismi va oilaviy aloqalarini saqlab qolish huquqini hurmat qilish, qonunga xilof ravishda aralashuvga yo'l qo'ymaslik majburiyatini oladilar.

2. Agar bola o'ziga xoslik elementlarining bir qismi yoki barchasidan noqonuniy tarzda mahrum etilgan bo'lsa, ishtirokchi-davlatlar uning bu xususiyatlari tezroq tiklanishi uchun zarur yordam va himoyani ta'minlaydi.

9-modda

1. Ishtirokchi-davlatlar bola o'z ota-onasidan ularning xohishlariga zid ravishda ayrilib qolmasligini ta'minlaydilar, vakolatli organlar sud qaroriga ko'ra, qo'llanilgan qonun va tartib-taomillarga muvofiq bunday ayrilish bolaning eng yaxshi manfaatlari yo'lida zarurligini aniqlagan holatlar bundan mustasno. Bunday ajrim, masalan, ota-onalar bolaga shafqatsiz munosabatda bo'lgan yoki u to'g'risida g'amxo'rlik qilmagan yoxud ota-onalar alohida yashayotgan va bolaning yashash joyiga nisbatan qaror qabul qilishi kerak bo'lgan u yoki bu aniq holatda zarur bo'lishi mumkin.

2. Ushbu moddaning **1-bandiga** muvofiq holda ishni har qanday sharoitda ko'rib chiqish jarayonida barcha manfaatdor tomonlarga muhokamada qatnashish va o'z nuqtai nazarini bayon qilish imkoniyati beriladi.

3. Ishtirokchi-davlatlar ota-onasining bittasi yoki har ikkalasidan ham ayrilgan bolaning ular bilan muntazam shaxsiy munosabatlar va to'g'ridan-to'g'ri aloqalar bog'lab turish huquqini hurmat qiladilar, bunday munosabatlar bolaning eng yaxshi manfaatlariga zid keladigan holatlar bundan mustasno.

4. Ishtirokchi-davlat tomonidan qabul qilingan biror-bir qaror, masalan, hibsga olish, qamash, surgun qilish, deportatsiya yoki ota-onadan bittasi yoxud ikkalasining ham yoki bolaning o'limi (ana shu shaxs davlat ixtiyorida bo'lgan paytda har qanday sababga ko'ra ro'y bergan o'lim ham shunga kiradi) tufayli sodir bo'lgan bo'lsa, ishtirokchi-davlat ota-onaga, bolaga yoki, agar zarurat tug'ilsa, oilaning boshqa a'zosiga ularning iltimosiga binoan oilaning yo'qolgan a'zosi (a'zolari yashab turgan joy) haqida, agar bu bolaning farovonligiga ziyon keltirmaydigan bo'lsa, zarur axborotni yetkazib beradi. Ishtirokchi-davlatlar bunday iltimosni qondirish o'z-o'zidan tegishli shaxs (shaxslar) uchun noxush oqibatlarga olib kelmasligini ta'minlaydilar.

10-modda

1. 9-moddaning 1-bandi bo'yicha ishtirokchi-davlatlarning majburiyatiga muvofiq bola yoki uning ota-onasi oilani birlashtirish maqsadida ishtirokchi-davlatga kirish yoxud undan chiqish uchun bergan ariza ishtirokchi-davlatlar tomonidan ijobiy, insonparvarlik va tezkorlik bilan ko'rib chiqilishi kerak. Ishtirokchi-davlatlar bunday iltimoslar arizachilar va ularning oila a'zolari uchun noxush oqibatlar keltirib chiqarmasligini ta'minlaydi.

2. Ota-onasi turli davlatlarda yashayotgan bola alohida holatlardan tashqari, ota-onaning har ikkalasi bilan muntazam ravishda shaxsiy munosabatlar va to'g'ridan-to'g'ri aloqalar bog'lab turish huquqiga ega. Ana shu maqsadda 9-moddaning 2-bandi bo'yicha ishtirokchi-davlatlarning majburiyatlariga muvofiq ishtirokchi-davlatlar bolaning va ota-onasining har qanday mamlakatni tark etish, jumladan, o'z mamlakatini tashlab ketish va unga qaytib kelish huquqini hurmat qiladi. Har qanday mamlakatni tark etish huquqiga nisbatan qonunda belgilab qo'yilgan va davlat xavfsizligini, jamoat tartibini (ordre public), aholining sog'lig'i va ma'naviyati hamda boshqa shaxslarning huquq va erkinliklarini saqlash uchun zarur hisoblangan, ushbu Konvensiyada e'tirof etilgan boshqa huquqlarga mos tushadigan cheklashlarga amal bo'ladi.

11-modda

1. Ishtirokchi-davlatlar bolalarning g'ayriqonuniy ravishda ko'chirilishiga va chet eldan qaytmasligiga qarshi kurash olib borish uchun chora-tadbirlar ko'radilar.

2. Ushbu maqsadda ishtirokchi-davlatlar ikki tomonlama yoki ko'p tomonlama bitimlar tuzilishiga yoxud amaldagi bitimlarga qo'shilishga ko'maklashadilar.

12-modda

1. Ishtirokchi-davlatlar o'z qarashlarini shakllantirishga qodir bolaga shu qarashlarni bolaga taalluqli barcha masalalar bo'yicha erkin ifoda etish huquqini ta'minlaydilar, zero bolaning yoshi va yetukligiga muvofiq, uning qarashlariga munosib darajada e'tibor beriladi.

2. Ushbu maqsadda bolaga, xususan, bolaga ta'sir ko'rsatadigan har qanday sud yoki ma'muriy muhokamada bevosita yoxud vakil yoki tegishli organ orqali milliy qonunchilikning protsessual normalarida nazarda tutilgan tartibda eshitilish imkoniyati beriladi.

13-modda

1. Bola o'z fikrini erkin ifodalash huquqiga ega: bu huquq har qanday turdagi axborot va g'oyalarni chegarasidan qat'i nazar, og'zaki, yozma yoki bosma shaklda, san'at asari ko'rinishida yoki bolaning tanloviga ko'ra boshqa vositalar yordamida izlash, olish va uzatish erkinligini o'z ichiga oladi.

2. Bunday huquqning amalga oshirilishi ba'zi cheklashlarga duch kelishi mumkin, biroq bunday cheklashlar faqat qonunda nazarda tutilgan va zarur bo'lgan cheklashlar bo'lishi mumkin, bular quyidagilar uchun:

a) boshqa shaxslarning huquqlari va obro'sini hurmat qilish uchun;

b) davlat xavfsizligi yoki jamoat tartibini (ordre public) yoxud aholining sog'lig'i yoki ma'naviyatini muhofaza qilish uchun.

14-modda

1. Ishtirokchi-davlatlar bolaning fikrlash, vijdon va din erkinligi huquqini hurmat qiladilar.

2. Ishtirokchi-davlatlar ota-onaning hamda tegishli holatlarda qonuniy vasiylarning bolaga uning rivojlanayotgan qobiliyatlariga muvofiq keladigan usul orqali bola huquqini amalga oshirishda rahbarlik qilish huquqi va majburiyatlarini hurmat qiladilar.

3. O'z dini yoki e'tiqodiga amal qilish erkinligi faqat qonunda belgilangan hamda davlat xavfsizligi, jamoat tartibi, aholining ma'naviyati va sog'lig'ini muhofaza qilish yoki boshqa shaxslarning asosiy huquq va erkinliklarini himoya qilish uchun zarur bo'lgan cheklashlarga duch kelishi mumkin.

15-modda

1. Ishtirokchi-davlatlar bolaning uyushmalar va tinch yig'ilishlar erkinligiga bo'lgan huquqini e'tirof etadilar.

2. Ushbu huquqning amalga oshirilishiga nisbatan qonunga muvofiq qo'llaniladigan va demokratik jamiyatda davlat xavfsizligi yoki jamiyat xavfsizligi, jamoat tartibi (ordre public) manfaatlari yo'lida, aholining sog'lig'i yoki ma'naviyatini saqlash, boshqa shaxslarning huquq va erkinliklarini himoya qilish uchun zarur bo'lgan cheklashlardan tashqari, biror-bir cheklashlar qo'llanilmaydi.

16-modda

1. Hech bir bola uning shaxsiy hayot, oilaviy hayot, uy-joy daxlsizligi yoki yozishmalar maxfiyligiga bo'lgan huquqining amalga oshirilishiga o'zboshimchalik bilan yoki qonunga zid ravishda aralashish yoxud uning sha'ni va obro'siga g'ayriqonuniy tajovuz qilish obyekti bo'lishi mumkin emas.

2. Bola ana shunday aralashishlar yoki tajovuz qilishlardan qonun bilan himoya qilinish huquqiga ega.

17-modda

Ishtirokchi-davlatlar ommaviy axborot vositalarining muhim rolini e'tirof etadilar hamda bolaning turli milliy va xalqaro manbalardan olingan axborotlar hamda materiallari, ayniqsa, ijtimoiy, ma'naviy va axloqiy farovonlikka, shuningdek bolaning sog'lom, jismoniy va ruhiy rivojlanishiga ko'maklashishga qaratilgan axborotlar va materiallardan foydalanish imkoniyatini ta'minlaydi. Shu maqsadda ishtirokchi-davlatlar:

a) ommaviy axborot vositalarining ijtimoiy va madaniy yo'nalishdagi hamda 29-modda ruhidagi bola uchun foydali axborot va materiallarni tarqatishini rag'batlantiradilar;

b) turli xil madaniy, milliy va xalqaro manbalardan bunday axborot va materiallarni tayyorlash, ayirboshlash hamda tarqatish sohasidagi xalqaro hamkorlikni rag'batlantiradilar;

s) bolalar adabiyotini nashr etish va tarqatishni rag'batlantiradilar;

d) ommaviy axborot vositalarining qandaydir ozchilikni tashkil qiluvchi guruh yoki tub aholiga mansub bolaning til ehtiyojlariga alohida e'tibor berishni rag'batlantiradilar;

e) 13 va 18-moddalarni hisobga olgan holda bolaning farovonligiga zarar yetkazadigan axborot va materiallardan uni himoya qilishning tegishli prinsiplarini ishlab chiqishni rag'batlantiradilar.

18-modda

1. Ishtirokchi-davlatlar bola tarbiyasi va rivojlanishi uchun ota-onaning umumiy va bir xil javobgarligi tamoyilining e'tirof etilishini ta'minlashga qaratilgan barcha mumkin bo'lgan sa'y-harakatlarni amalga oshiradilar. Ota-ona yoki tegishli holatlarda qonuniy vasiylar bolaning tarbiyasi va rivojlanishi uchun asosiy javobgar bo'ladilar. Bolaning eng yaxshi manfaatlari ularning asosiy g'amxo'rliqi predmeti hisoblanadi.

2. Ishtirokchi-davlatlar ushbu Konvensiyada bayon qilingan huquqlarning amalga oshirilishini kafolatlash va unga ko'maklashish maqsadida ota-ona va qonuniy vasiylarga bola tarbiyasi bo'yicha majburiyatlarini bajarishlariga tegishli yordam ko'rsatadilar hamda bolalar muassasalari tarmog'ining rivojlanishini ta'minlaydilar.

3. Ishtirokchi-davlatlar ota-onasi ishlaydigan bolalar uchun mo'ljallangan xizmatlar hamda bolalar parvarish qilinadigan muassasalardan ularning foydalanish huquqiga ega bo'lishlarini ta'minlash uchun barcha zarur choralarni ko'radilar.

19-modda

1. Ishtirokchi-davlatlar bolani ota-ona, qonuniy vasiylar yoki bolaga g'amxo'rlik qiluvchi har qanday boshqa shaxs tomonidan jismoniy yoki ruhiy zo'ravonlik, haqoratlash yoki suiiste'mollik, g'amxo'rlik ko'rsatmaslik yoki e'tiborsizlik, qo'pol muomala yoki ekspluatatsiya qilish, jumladan, jinsiy zo'ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish maqsadida hamma zarur qonuniy, ma'muriy, ijtimoiy va ma'rifiy chora-tadbirlarni ko'radi.

2. Bunday himoya choralari, kerak bo'lganda, bola va unga g'amxo'rlik qilayotgan shaxslarga zarur qo'llab-quvvatlashni taqdim etish maqsadida ijtimoiy dasturlar ishlab chiqish uchun, shuningdek bola bilan yuqorida ko'rsatilganidek shafqatsizlarcha munosabatda bo'lish hollari munosabati bilan ogohlantirish va aniqlash, xabar berish, ko'rib chiqish, tergov qilish, davolashga yuborish va shundan keyingi choralarning boshqa shakllarini amalga oshirish, jumladan, zarur bo'lganda, sud ishini boshlash uchun samarali tartib-taomillarni o'z ichiga oladi.

20-modda

1. O'zining oila g'amxo'rligidan vaqtincha yoki doimiy mahrum bo'lgan yoki o'zining eng yaxshi manfaatlari yo'lida bunday g'amxo'rlikda qola olmaydigan bola davlat tomonidan ko'rsatiladigan alohida himoya va yordamni olish huquqiga egadir.

2. Ishtirokchi-davlatlar o'z milliy qonunlariga muvofiq bolani parvarish qilishning almashtirilishini ta'minlaydilar.

3. Bolani bunday parvarishlash, jumladan, islom shariati bo'yicha "kafolat"ga tarbiyaga berishni, asrab olishni yoki zarurat bo'lganda, bolalar boqiladigan tegishli muassasalarga joylashtirishni o'z ichiga oladi. Parvarishni almashtirish turlari ko'rib chiqilayotganda bola tarbiyasidagi vorislikning maqsadga muvofiqligi hamda uning etnik kelib chiqishi, diniy va madaniy mansubligi, ona tili yetarli darajada hisobga olinishi lozim.

21-modda

Bola asrab olish tizimining mavjudligini e'tirof etgan yoki hal qiladigan ishtirokchi-davlatlar bolaning eng yaxshi manfaatlari birinchi navbatda hisobga olinishini ta'minlaydilar, ular:

a) bolani asrab olish faqat qo'llaniladigan qonun va tartib-taomillarga muvofiq hamda barcha ishga taalluqli va ishonchli axborot asosida bolaning ota-ona, qarindoshlar va qonuniy vasiylariga nisbatan maqomiga qarab, agar talab etilsa, manfaatdor shaxslar zarur bo'lishi mumkin bo'lgan maslahat asosida asrab olish uchun o'zlarining ongli roziliklarini berishlarini aniqlaydigan vakolatli hokimliklar tomonidan hal etilishini ta'minlaydilar;

b) boshqa mamlakatda bolani asrab olish, agar bolani tarbiyaga topshirish yoki uning tarbiyasini ta'minlay oladigan yoxud asrab oladigan oilaga joylashtirish mumkin bo'lmasa, agar bolani kelib chiqishi mamlakatida biron bir munosib parvarish bilan ta'minlashning iloji bo'lmasa, bolani parvarish qilishning muqobil usuli sifatida qaralishi mumkinligini e'tirof etadilar;

s) bola boshqa mamlakatda asrab olingan taqdirda xuddi mamlakat ichkarisida bolani asrab olishga nisbatan qo'llaniladigan kafolat va normalar bir xil qo'llanilishini ta'minlaydilar;

d) bola boshqa mamlakatda asrab olingan taqdirda bolaning joylashtirilishi shu ish bilan bog'liq shaxslarga o'zini oqlamagan moliyaviy foyda keltirmasligini ta'minlash uchun zarur choralarni ko'radilar;

e) zarur holatlarda ushbu moddaning maqsadlariga ikki tomonlama va ko'p tomonlama shartlashuvlar yoki bitimlar tuzish yo'li bilan erishishga ko'maklashadilar hamda shu asosda bolaning boshqa mamlakatda joylashuvi vakolatli hokimiyatlar yoki organlar tomonidan amalga oshirilishini ta'minlashga intiladilar.

22-modda

1. Ishtirokchi-davlatlar qochoq maqomini olishni istagan yoki qochoq hisoblangan bolani qo'llaniladigan xalqaro yoki ichki huquq va tartib-taomillarga muvofiq ham unga hamroh bo'layotgan va bo'lmayotgan ota-onasi yoki har qanday boshqa shaxsga ushbu Konvensiyada va inson huquqlari bo'yicha boshqa xalqaro hujjatlarda yoki ko'rsatib o'tilgan davlatlar ishtirokchilari hisoblangan insonparvarlik hujjatlarida bayon qilingan qo'llaniladigan huquqlardan foydalanishda tegishli himoya va insonparvarlik yordam bilan ta'minlash uchun zarur choralarni ko'radilar.

2. Ushbu maqsadda ishtirokchi-davlatlar, o'zlari zarur deb topgan holatlarda, bunday bolani himoya qilish, unga yordam ko'rsatish hamda har qanday qochoq bolaning ota-onasi yoki oilasining boshqa a'zolarini izlashda, uning o'z oilasiga qo'shilishi uchun zarur bo'lgan axborotni olish bo'yicha Birlashgan Millatlar Tashkiloti va boshqa vakolatli hukumatlararo tashkilotlar yoki Birlashgan Millatlar Tashkiloti bilan hamkorlik qilayotgan nodavlat tashkilotlarining har qanday sa'y-harakatlariga ko'maklashadilar. Ota-onasi yoki oilasining boshqa a'zolarini topib bo'lmagan holatlarda bu bolaga, ushbu Konvensiyada nazarda tutilganidek biror-bir sababga ko'ra o'zining oilaviy qurshovidan doimiy yoki vaqtincha mahrum bo'lgan har qanday boshqa bolaga ko'rsatiladigani kabi himoya taqdim etiladi.

23-modda

1. Ishtirokchi-davlatlar aqliy yoki jismoniy jihatdan noraso bola o'zining qadr-qimmatini ta'minlaydigan, o'ziga ishonch tug'diradigan va uning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini yengillashtiradigan sharoitlarda to'laqonli hamda munosib tarzda yashashi lozimligini e'tirof etadilar.

2. Ishtirokchi-davlatlar noraso bolaning unga nisbatan alohida g'amxo'rlik ko'rsatishi huquqiga ega ekanligini e'tirof etadilar hamda imkoniyatlar mavjud bo'lgan taqdirda, yordam so'rab iltimos qilingan bo'lsa va bolaning ahvoriga, uning ota-onasi va bola to'g'risida g'amxo'rlik qilayotgan boshqa shaxslarning mavqeyiga mos keladigan yordamni, uni olish huquqiga ega bo'lgan bolaga va unga g'amxo'rlik qilish uchun javobgar bo'lganlarga bunday yordamning taqdim etilishini rag'batlantiradilar va ta'minlaydilar.

3. Noraso bolaning alohida ehtiyojlari e'tirof etilib, yordam ushbu moddaning 2-bandiga muvofiq bolaning ota-onasi yoki unga g'amxo'rlikni amalga oshirayotgan boshqa shaxslarning moliyaviy imkoniyatlarini hisobga olgan holda, imkon qadar bepul beriladi hamda bunday yordam noraso bola ta'lim, kasbiy tayyorgarlik, tibbiy xizmat, sog'liqni tiklash, mehnat faoliyatiga tayyorgarlik ko'rish sohasidagi xizmatlardan va dam olish vositalaridan samarali foydalanishni ta'minlashni maqsad qilgan, bu esa, bolani, iloji boricha to'liq ijtimoiy hayotga jalb etish va uning shaxsiyatining rivojlanishi, jumladan, bolaning madaniy va ma'naviy rivojlanishiga olib keladi.

4. Ishtirokchi-davlatlar xalqaro hamkorlik ruhida noraso bolalarning sog'lig'ini saqlash profilaktikasi, tibbiy, ruhiy va funksional davolanishi sohasidagi tegishli axborotning ayirboshlanishiga, xususan, reabilitatsiya usullari, umumiy ta'lim va kasbiy tayyorgarlik to'g'risidagi axborotni tarqatishga, shuningdek ishtirokchi-davlatlar o'zlarining bu sohadagi imkoniyatlari va bilimlarini yaxshilash hamda tajribalarini kengaytirish imkonini berish uchun ushbu axborotlardan foydalanishga ko'maklashadilar. Shu munosabat bilan rivojlanayotgan mamlakatlarning ehtiyojlariga alohida e'tibor qaratilishi kerak.

24-modda

1. Ishtirokchi-davlatlar bolaning sog'liqni saqlash tizimining takomillashgan xizmatlaridan, kasalliklarni davolash va salomatlikni tiklash vositalaridan foydalanish huquqini e'tirof etadilar.

Ishtirokchi-davlatlar hech bir bola sog'liqni saqlash tizimining bunday xizmatlaridan foydalanish huquqidan mahrum qilinmasligini ta'minlashga intiladi.

2. Ishtirokchi-davlatlar ushbu huquqning to'liq amalga oshishiga erishadilar, xususan, quyidagilar uchun zarur choralarni ko'radilar:

a) chaqaloqlar va bolalar o'limi darajasini kamaytirish;

b) birlamchi tibbiy-sanitariya yordamini rivojlantirishga birinchi darajali e'tibor berilishi bilan hamma bolalarga zarur tibbiy yordam berish va sog'lig'ini muhofaza qilishni ta'minlash;

s) boshqa usullar qatorida qulay texnologiyani qo'llash hamda atrof-muhitning ifloslanish xavfi va xatarni e'tiborga olgan holda yetarli miqdorda to'yimli oziq-ovqat va toza ichimlik suvi yetkazib berish yo'li bilan birlamchi tibbiy-sanitariya yordami doirasida kasalliklar va to'yib ovqatlanmaslikka qarshi kurashish;

d) onalarga tug'ishdan oldin va tug'ruqdan keyingi davrda sog'lig'ini saqlash bo'yicha tegishli xizmatlarni taqdim etish;

e) jamiyatning barcha tabaqalarini, xususan, ota-onalar va bolalarni, bolalarning sog'lig'i va ovqatlanishi, ko'krak suti bilan boqishning afzalliklari, gigiyena, bola yashayotgan muhit sanitariyasi va baxtsiz hodisalarning oldini olish, shuningdek ularning ta'lim olish imkoniyati va bunday bilimlardan foydalanishni qo'llab-quvvatlash to'g'risida xabardorligini ta'minlash;

f) profilaktik tibbiy yordam va oila hajmini rejalashtirish sohasidagi ma'rifiy ishlar va xizmatlarni rivojlantirish.

3. Ishtirokchi-davlatlar bolalarning sog'lig'iga salbiy ta'sir ko'rsatadigan an'anaviy amaliyotga barham berish maqsadida har qanday samarali va zarur choralarni ko'radilar.

4. Ishtirokchi-davlatlar ushbu moddada e'tirof etilgan huquqlarning to'la amalga oshishiga asta-sekin erishish maqsadida xalqaro hamkorlikni rag'batlantirish va uni rivojlantirish majburiyatini oladilar. Shu munosabat bilan rivojlanayotgan mamlakatlarning ehtiyojlariga alohida e'tibor berilishi kerak.

25-modda

Ishtirokchi-davlatlar vakolatli organlar tomonidan homiylikka olingan bolaning, uni parvarish qilish, himoya qilish yoki jismoniy yoxud ruhiy davolash, bolaga taqdim etiladigan davolashni vaqtincha baholash huquqini hamda bola to'g'risida bunday g'amxo'rlik qilish bilan bog'liq barcha boshqa shart-sharoitlarni e'tirof etadilar.

26-modda

1. Ishtirokchi-davlatlar har bir bolaning ijtimoiy ta'minot imtiyozlaridan, jumladan, ijtimoiy sug'urtadan foydalanish huquqini e'tirof etadilar hamda bu huquq o'zlarining milliy qonunchiligiga muvofiq to'liq amalga oshishiga erishish uchun zarur choralarni ko'radilar.

2. Bu imtiyozlar zaruratga qarab bolaning hamda bolani boqish mas'uliyatini zimmasiga olgan shaxslarning mavjud resurslari va imkoniyatlarini, shuningdek bola tomonidan yoki uning nomidan imtiyozlarni olish bilan bog'liq har qanday mulohazalarni hisobga olgan holda taqdim etiladi.

27-modda

1. Ishtirokchi-davlatlar har bir bolaning jismoniy, aqliy, ma'naviy, axloqiy va ijtimoiy rivojlanishi uchun zarur turmush darajasiga ega bo'lish huquqini e'tirof etadilar.

2. Ota-ona yoki bolani tarbiyalayotgan boshqa shaxslar o'z qobiliyatlari va moliyaviy imkoniyatlari doirasida bolaning rivojlanishi uchun zarur bo'lgan turmush sharoitini ta'minlashga asosiy javobgardir.

3. Ishtirokchi-davlatlar milliy shart-sharoitlarga muvofiq va o'z imkoniyatlari doirasida bu huquqning amalga oshishida ota-ona va bolani tarbiyalayotgan boshqa shaxslarga yordam ko'rsatish yuzasidan zarur choralarni ko'radilar hamda zarur bo'lgan hollarda moddiy yordam beradilar va, ayniqsa, oziq-ovqat, kiyim-kechak va uy-joy bilan ta'minlash borasidagi dasturni qo'llab-quvvatlaydilar.

4. Ishtirokchi-davlatlar ota-ona yoki bola uchun moliyaviy javobgar bo'lgan boshqa shaxslar tomonidan bolani boqishni ishtirokchi-davlat ichidagi kabi xorijda ham tiklanishini ta'minlash uchun barcha zarur choralarni ko'radilar. Xususan, agar bola uchun moliyaviy javobgar bo'lgan shaxs va bola turli davlatlarda yashayotgan bo'lsalar, ishtirokchi-davlatlar xalqaro bitimlarga qo'shilishga yoki bunday bitimlarni tuzishga, shuningdek boshqa tegishli kelishuvlarga erishishga ko'maklashadilar.

28-modda

1. Ishtirokchi-davlatlar bolaning ilm olish huquqini e'tirof etadilar hamda bu huquqning teng imkoniyatlar asosida amalga oshishiga asta-sekin erishish maqsadida ular, xususan:

a) bepul va majburiy boshlang'ich ta'limni joriy etadilar;

b) ham umumiy, ham kasb-hunar bo'yicha o'rta ta'limning turli shakllari rivojlanishini rag'batlantiradilar, bunday ta'lim hamma bolalar uchun ochiqligini ta'minlaydilar hamda bepul ta'limni joriy etish va zarur bo'lgan hollarda, moliyaviy yordam ko'rsatish singari zarur chora-tadbirlarni ko'radilar;

s) barcha zarur vositalar yordamida har bir bolaning qobiliyati asosida oliy ma'lumot olish imkoniyatini ta'minlaydilar;

d) barcha bolalar uchun ta'lim va kasbiy tayyorgarlik sohasida axborot hamda materiallar bilan tanishish imkoniyatini ta'minlaydilar;

e) maktabga muntazam borishga ko'maklashish hamda maktabni tashlab ketadigan o'quvchilar sonining kamayishi bo'yicha choralarni ko'radilar.

2. Ishtirokchi-davlatlar maktab intizomi bolaning insoniylik qadrigimmatini hurmat qilishni aks ettiruvchi usullar yordamida va ushbu Konvensiyaga muvofiq qo'llab-quvvatlanishini ta'minlash uchun barcha zarur choralarni ko'radilar.

3. Ishtirokchi-davlatlar ta'limga taalluqli masalalar bo'yicha, xususan, butun dunyoda johillik va savodsizlikka barham berishga yordam beradigan hamda ilmiy-texnikaviy bilimlar va o'qitishning zamonaviy usullaridan foydalanishni yengillashtirish maqsadida xalqaro hamkorlikni rag'batlantiradilar va rivojlantiradilar. Shu munosabat bilan rivojlanayotgan mamlakatlarning ehtiyojlariga alohida e'tibor berilishi kerak.

29-modda

1. Ishtirokchi-davlatlar bolaga beriladigan ta'lim quyidagilarga yo'naltirilishi kerakligiga rozilik bildiradilar:

a) bolaning shaxsi, iste'dodi, aqliy va jismoniy qobiliyatlari eng to'la hajmda rivojlanishi;

b) inson huquqlari va asosiy erkinliklariga, shuningdek Birlashgan Millatlar Tashkiloti Nizomida e'lon qilingan prinsiplarga hurmatni tarbiyalash;

s) bolaning ota-onaga, uning madaniy o'ziga xosligi, til va qadriyatlarga, bola yashayotgan mamlakatning, uning kelib chiqishi mamlakatining milliy qadriyatlariga, uning o'zinikidan farq qiladigan sivilizatsiyalarga hurmatni tarbiyalash;

d) bolani erkin jamiyatda tushunish, tinchlik, sabr-toqatli bo'lish, erkaklar va xotin-qizlarning tengligi hamda barcha xalqlar, etnik, milliy va diniy guruhlar, shuningdek tub aholi orasidan bo'lgan shaxslar o'rtasida do'stlik ruhida ongli hayotga tayyorlash;

e) atrofdagi tabiatga hurmatni tarbiyalash.

2. Ushbu moddaning yoki **28-moddaning** hech qaysi bandi alohida shaxslar va organlarning o'quv muassasalarini tashkil etish va ularga ushbu moddaning **1-bandida** bayon etilgan prinsiplarga doimiy rioya qilishi sharti bilan rahbarlik qilishi hamda bunday o'quv muassasalarida beriladigan ta'lim davlat tomonidan o'rnatilgan minimal me'yorlarga javob berishi to'g'risidagi talabini bajarish, ularning erkinligini cheklash sifatida talqin qilinmaydi.

30-modda

Etnik, diniy yoki til jihatdan ozchilikni tashkil qiluvchi yoxud tub aholiga mansub shaxslar yashaydigan davlatlarda ana shunday ozchilik yoki tub aholiga mansub bolaning mazkur guruhning boshqa a'zolari bilan birgalikda o'z madaniyatidan foydalanish, o'z diniga e'tiqod qilish va uning rasm-rusumlarini bajarish, shuningdek ona tilidan foydalanish huquqi rad etilmasligi lozim.

31-modda

1. Ishtirokchi-davlatlar bolaning dam olish va bo'sh vaqtini o'tkazish huquqini, o'zining yoshiga mos keladigan o'yinlar va ko'ngilochar tadbirlarda ishtirok etish, madaniy hayotda erkin qatnashish, san'at bilan shug'ullanish huquqini e'tirof etadilar.

2. Ishtirokchi-davlatlar bolaning madaniy va ijodiy hayotda har tomonlama qatnashish huquqini hurmat qiladilar, rag'batlantiradilar hamda madaniy va ijodiy faoliyat, bo'sh vaqtini o'tkazish va dam olish uchun tegishli teng imkoniyatlar yaratib berilishiga ko'maklashadilar.

32-modda

1. Ishtirokchi-davlatlar bolaning iqtisodiy ekspluatatsiyadan hamda uning sog'lig'i uchun xavf-xatar yetkazishi mumkin bo'lgan yoki ta'lim olishiga

to'sqinlik qiladigan yoxud sog'lig'i, jismoniy, aqliy, ma'naviy, axloqiy va ijtimoiy rivojlanishiga zarar keltiradigan har qanday ishlardan himoya qilinish huquqini e'tirof etadilar.

2. Ishtirokchi-davlatlar ushbu moddaning amalga oshirilishini ta'minlash uchun qonuniy, ma'muriy va ijtimoiy, shuningdek ta'lim sohasidagi chora-tadbirlarni ko'radilar. Ushbu maqsadlarda, boshqa xalqaro hujjatlarning tegishli qoidalariga amal qilgan holda, ishtirokchi-davlatlar, jumladan:

a) ishga qabul qilish uchun eng kichik yosh yoki eng kichik yoshlarni belgilaydilar;

b) ish kunining davomiyligi va mehnat sharoiti to'g'risidagi zarur talablarni aniqlaydilar;

s) ushbu moddaning samarali amalga oshirilishini ta'minlash uchun jazoning tegishli turlari yoki boshqa sanksiyalarni nazarda tutadilar.

33-modda

Ishtirokchi-davlatlar bolalarni tegishli xalqaro shartnomalarda belgilanganidek, giyohvandlik va psixotrop moddalarini noqonuniy iste'mol qilishdan himoya qilish uchun barcha zarur choralarni, jumladan, qonunchilik, ma'muriy va ijtimoiy, shuningdek ta'lim sohasidagi choralarni hamda bunday moddalarni g'ayriqonuniy ravishda ishlab chiqarishda va ularni sotishda bolalardan foydalanishga yo'l qo'ymaslik choralarni ko'radilar.

34-modda

Ishtirokchi-davlatlar bolani jinsiy ekspluatatsiya va jinsiy buzishning barcha shakllaridan himoya qilish majburiyatini oladilar. Shu maqsadlarda ishtirokchi-davlatlar, xususan, milliy, ikki tomonlama va ko'p tomonlama darajalarda quyidagilarning oldini olish uchun hamma zarur choralarni ko'radilar:

a) bolani har qanday g'ayriqonuniy jinsiy faoliyatga tortish va majburlash;

b) fohishalik yoki g'ayriqonuniy boshqa jinsiy amaliyotda bolalarni ekspluatatsiya qilish maqsadlarida foydalanish;

s) pornografiya va pornografiya materiallarini tayyorlashda bolalarni ekspluatatsiya qilish maqsadlarida foydalanish.

35-modda

Ishtirokchi-davlatlar bolalarni o'g'irlash, bolalar savdosi yoki ularni har qanday maqsadlarda va har qanday shakllarda kontrabanda qilishning oldini olish uchun milliy, ikki tomonlama va ko'p tomonlama darajalarda barcha zarur choralarni ko'radilar.

36-modda

Ishtirokchi-davlatlar bolani uning farovonligining har qanday jihatiga zarar yetkazadigan ekspluatatsiyaning barcha boshqa shakllaridan himoya qiladilar.

37-modda

Ishtirokchi-davlatlar quyidagilarni ta'minlaydilar:

a) birorta ham bola qiynoqlarga yoxud muomala yoki jazolashning boshqa shafqatsiz, g'ayriinsoniy yoki qadr-qimmatni kamsitadigan turlariga duchor etilmasligini. Na o'lim jazosi, na ozod qilish imkoniyatini nazarda tutmaydigan umrbod qamoq jazosi 18 yoshdan kichik bo'lgan shaxslar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar uchun tayinlanmaydi;

b) birorta ham bola noqonuniy yoki o'zboshimchalik bilan ozodlikdan mahrum etilmasligini. Bolani hibsga olish, ushlab turish yoki qamoqqa olish qonunga asosan amalga oshiriladi hamda faqat oxirgi chora sifatida va iloji boricha tegishli qisqa vaqt mobaynida qo'llaniladi;

s) ozodlikdan mahrum etilgan har bir bola uning yoshidagi shaxslarning ehtiyojlarini hisobga olgan holda insonparvar munosabatdan foydalanish va uning shaxsiyatining daxlsiz bo'lgan qadr-qimmatining hurmat qilinishini. Xususan, ozodlikdan mahrum etilgan har bir bola, agar bolaning eng yaxshi manfaatlari uchun shunday qilmaslik kerak, deb hisoblanmasa, kattalardan ajratilishi kerak hamda alohida holatlarni istisno qilgan holda, o'z oilasi bilan yozishmalar va uchrashuvlar orqali aloqada bo'lish huquqiga ega;

d) ozodlikdan mahrum etilgan har bir bola huquqiy va boshqa tegishli yordamdan zudlik bilan foydalanish huquqiga, shuningdek sud yoki boshqa vakolatli, mustaqil va xolis organ oldida o'zining ozodlikdan mahrum etilishining qonuniyligiga e'tiroz bildirish huquqi hamda ular tomonidan har qanday shu kabi protsessual harakatga nisbatan zudlik bilan qaror qabul qilinishi huquqiga ega bo'lgan.

38-modda

1. Ishtirokchi-davlatlar xalqaro gumanitar huquqning qurolli mojarolar yuzaga kelgan holatda ularga nisbatan qo'llaniladigan va bolalarga taalluqli normalarini hurmat qilishni hamda ularga rioya etilishini ta'minlash majburiyatini oladilar.

2. Ishtirokchi-davlatlar 15 yoshga to'lmagan shaxslarning harbiy harakatlarda bevosita ishtirok etmasliklarini ta'minlash uchun imkoni bo'lgan barcha choralarni ko'radilar.

3. Ishtirokchi-davlatlar 15 yoshga to'lmagan har qanday shaxsni o'z qurolli kuchlari safida xizmatga chaqirishga yo'l qo'ymaydilar. Ishtirokchi-davlatlar 15 yoshga yetgan, biroq hali 18 yoshga to'lmagan shaxslar orasidan yollayotganida yoshi kattaroq shaxslarni ma'qul ko'rishga intiladi.

4. Ishtirokchi-davlatlar qurolli mojarolar paytida tinch aholini himoya qilish bilan bog'liq xalqaro gumanitar huquq bo'yicha majburiyatlariga muvofiq qurolli mojarolar daxl qilgan bolalarni himoya qilish va parvarishlashni ta'minlash maqsadida barcha imkoni bo'lgan choralarni ko'rishga majburdir.

39-modda

Ishtirokchi-davlatlar har qanday beparvolik, ekspluatatsiya yoki suiiste'molliklar, qiynoqlar yoki muomala, jazolashning boshqa shafqatsiz, g'ayriinsoniy yoki qadr-qimmatni kamsitadigan turlari yoxud qurolli mojarolar qurboni bo'lgan bolaning jismoniy va ruhiy tiklanishi hamda ijtimoiy reyintegratsiyasiga ko'maklashish uchun barcha zarur choralarni ko'radi. Bunday tiklanish va reyintegratsiya bolaning sog'lig'i, o'zini o'zi hurmat qilish va qadr-qimmatini ta'minlaydigan sharoitlarda amalga oshirilishi kerak.

40-modda

1. Ishtirokchi-davlatlar jinoyat qonunchiligini buzgan deb topilgan, uni buzganlikda ayblanayotgan yoki aybdor deb topilgan har bir bolaning, uning qadr-qimmat va ahamiyati tuyg'usini rivojlantirishga yordam beradigan, unda inson huquqlariga va boshqalarning asosiy erkinliklariga hurmatni mustahkamlaydigan hamda bunda bolaning yoshi va uning reyintegratsiyasi, jamiyatda foydali o'rin tutishiga ko'maklashish maqsadga muvofiqligini hisobga oladigan bunday muomalaga bo'lgan huquqini e'tirof etadilar.

2. Ushbu maqsadlarda va xalqaro hujjatlarning tegishli qoidalarini e'tiborga olib, ishtirokchi-davlatlar, xususan, quyidagilarni ta'minlaydilar:

a) hech bir bola harakat sodir etilgan vaqtda milliy yoki xalqaro huquqda taqiqlanmagan harakat yoki harakatsizlik sababli jinoyat qonunchiligini buzgan deb topilmasligi, ayblanmasligi va aybdor deb topilmasligini;

b) jinoyat qonunchiligini buzgan deb hisoblanayotgan yoki uni buzishda ayblanayotgan har bir bola kamida quyidagi kafolatlarga ega:

i) uning aybi qonunga muvofiq isbotlanmaguncha aybsizlik preziumpsiyasi;

ii) unga qarshi ayblovlar haqida va zarur hollarda, uning ota-onasi yoki qonuniy vasiylari orqali kechiktirmasdan va bevosita xabardor qilish hamda o'zining himoyasini tayyorlash va amalga oshirishda huquqiy hamda boshqa zarur yordam olishi;

iii) ko'rib chiqilayotgan masala yuzasidan vakolatli, mustaqil va xolis organ yoki sud organi tomonidan advokat yoki boshqa tegishli shaxs ishtirokida qonunga muvofiq adolatli sudda ko'rishda, agar bu bolaning eng yaxshi manfaatlariga zid deb hisoblanmasa, xususan, uning yoshi yoxud ota-onasi yoki qonuniy vasiylarining mavqeyini hisobga olgan holda kechiktirmasdan qaror qabul qilinishi;

iv) guvohlik ko'rsatmasini berish yoki aybni tan olishga majburlashdan ozod bo'lish; ayblash bo'yicha guvohlarning ko'rsatmalarini yoxud mustaqil ravishda yoxud boshqa shaxslar yordamida o'rganib chiqish hamda himoya guvohlarining teng huquqli ishtiroki va ularning ko'rsatmalarini o'rganib chiqishni ta'minlash;

v) agar bola jinoyat qonunchiligini buzgan deb hisoblansa, qonunga muvofiq yuqori turuvchi vakolatli, mustaqil va xolis organ yoki sud tomonidan tegishli qarorni va u bilan bog'liq holda qabul qilingan har qanday choralarni takroran ko'rib chiqish;

vi) agar bola foydalanilayotgan tilni tushunmasa yoki bu tilda gapira olmasa, tarjimonning bepul yordami;

vii) muhokama qilishning barcha bosqichlarida uning shaxsiy hayotini to'liq hurmat qilish.

3. Ishtirokchi-davlatlar jinoyat qonunchiligini buzgan deb hisoblanayotgan, uni buzganlikda ayblanayotgan yoki aybdor deb topilgan bolalarga bevosita taalluqli bo'lgan qonunlar, tartib-taomillar, organlar va muassasalarni belgilashda ko'maklashishga intiladilar, xususan:

a) bolalar jinoyat qonunchiligini buzishga qodir emas deb hisoblanadigan eng kichik yoshni belgilashga;

b) zarur va maqsadga muvofiq bo'lgan taqdirda, bunday bolalar bilan inson huquqlari va huquqiy kafolatlarga to'la rioya qilgan holda sud muhokamasidan foydalanmasdan muomala qilish bo'yicha choralarni ko'rishga.

4. Bolaning farovonligi, shuningdek uning holati va jinoyatning xususiyatiga muvofiq keladigan muassasalardagi parvarishning o'rnini bosadigan muomala qilishni ta'minlash maqsadida parvarish, vasiylik va nazorat haqidagi qoida, maslahat xizmatlari, sinov muddatini tayinlash, ta'lim, o'quv va kasbiy tayyorgarlik dasturlari va parvarishning boshqa shakllari kabi turli xil tadbirlarning mavjudligi zarurdir.

41-modda

Ushbu Konvensiyada hech narsa bola huquqlarini amalga oshirishga ko'proq darajada yordam beradigan har qanday vaziyatga daxl qilmaydi hamda quyidagilarda o'z ifodasini topishi mumkin:

a) ishtirokchi-davlat qonunida; yoki

b) mazkur davlatga nisbatan amalda bo'lgan xalqaro huquq normalarida.

II QISM

42-modda

Ishtirokchi-davlatlar tegishli va ta'sirli vositalardan foydalangan holda Konvensiyaning prinsiplari va qoidalari to'g'risida ham katta yoshdagilarni, ham bolalarni keng xabardor qilish majburiyatini oladilar.

43-modda

1. Ishtirokchi-davlatlar tomonidan ushbu Konvensiyaga muvofiq qabul qilingan majburiyatlarni bajarishda erishilgan taraqqiyotni ko'rib chiqish maqsadida quyida ko'zda tutilgan vazifalarni bajaradigan Bola huquqlari bo'yicha qo'mita ta'sis qilinadi.

2. Qo'mita o'zining yuksak axloqiy fazilatlarga hamda ushbu Konvensiya bilan qamrab olingan sohalarda vakolatli deb e'tirof etilgan o'n nafar ekspertdan iboratdir. Qo'mita a'zolari ishtirokchi-davlatlar tomonidan o'z fuqarolari orasidan saylanadi hamda ular shaxsan ishtirok etadilar, binobarin, adolatli jug'rofiy taqsimlanishga, shuningdek bosh huquqiy tizimlarga e'tibor beriladi.

3. Qo'mita a'zolari ishtirokchi-davlatlar tomonidan ko'rsatilgan shaxslar ro'yxatiga kiritilganlar orasidan yashirin ovoz berish yo'li bilan saylanadi. Har bir ishtirokchi-davlat o'z fuqarolari orasidan bitta shaxsni ko'rsatishi mumkin.

4. Qo'mitaga dastlabki saylovlar ushbu Konvensiya kuchga kirgan kundan e'tiboran olti oydan kechiktirmasdan, keyinchalik esa har ikki yilda bir marta o'tkaziladi. Har bir saylov kunidan kamida to'rt oy oldin Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh kotibi ishtirokchi-davlatlarga ikki oy mobaynida o'z nomzodlarini taqdim etish taklifi bilan xat orqali murojaat qiladi. So'ngra Bosh kotib shu tarzda ilgari surilgan barcha shaxslarning ro'yxatini, ushbu shaxslarni ilgari surgan ishtirokchi-davlatlarni ko'rsatgan holda alifbo tartibida tuzib chiqadi hamda bu ro'yxatni ushbu Konvensiyaning ishtirokchi-davlatlariga taqdim etadi.

5. Saylovlar Birlashgan Millatlar Tashkilotining Markaziy muassasalarida Bosh kotib tomonidan chaqiriladigan ishtirokchi-davlatlar yig'ilishlarida o'tkaziladi. Ishtirokchi-davlatlarning uchdan ikki qismi kvorumni tashkil etadigan ushbu yig'ilishlarda Qo'mita tarkibiga saylangan deb eng ko'p ovoz olgan hamda ishtirokchi-davlatlar vakillarining ovoz berishda hozir bo'lgan va ishtirok etayotgan mutlaq ko'pchilik ovozini to'plagan nomzodlar hisoblanadilar.

6. Qo'mita a'zolari to'rt yillik muddatga saylanadilar. Ular nomzodlari takroran ko'rsatilgan hollarda qayta saylanish huquqiga egadirlar. Birinchi saylovlarda saylangan besh a'zoning vakolat muddati ikki yillik davr oxirida tugaydi; birinchi saylovdan keyin zudlik bilan ushbu besh a'zoning ismlari Yig'ilish raisi tomonidan qur'a tashlash orqali aniqlanadi.

7. Qo'mitaning biror bir a'zosi vafot etgan yoki iste'foga chiqqan yoxud u qandaydir boshqa sababga ko'ra Qo'mita a'zosi majburiyatlarini bajara olmay qolgan taqdirda, Qo'mita ushbu a'zosini ko'rsatgan ishtirokchi-davlat Qo'mita tomonidan ma'qullanishi sharti bilan qolgan muddatga o'z fuqarolari orasidan boshqa ekspert tayinlaydi.

8. Qo'mita o'zining tartib-taomillari qoidalarini o'rnatadi.

9. Qo'mita ikki yillik muddatga o'zining mansabdor shaxslarini saylaydi.

10. Qo'mita sessiyalari, odatda, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Markaziy muassasalarida yoki Qo'mita tomonidan belgilangan har qanday boshqa qulay joyda o'tkaziladi. Qo'mita, qoidaga ko'ra har yili o'z sessiyalarini o'tkazadi. Qo'mita sessiyasining davomiyligi Bosh Assambleya tomonidan ma'qullangan taqdirda ushbu Konvensiyaning ishtirokchi-davlatlari yig'ilishida belgilanadi va zarurat bo'lganda qayta ko'rib chiqiladi.

11. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh kotibi Qo'mita tomonidan ushbu Konvensiyaga muvofiq o'z vazifalarining samarali amalga oshirilishi uchun xodimlar va moddiy mablag'larni taqdim etadi.

12. Ushbu Konvensiyaga muvofiq ta'sis etilgan Qo'mita a'zolari Bosh Assambleya tomonidan belgilangan tartib va shartlarda Birlashgan Millatlar Tashkiloti mablag'laridan Bosh Assambleya tasdiqlagan rag'batlantirishlarni oladilar.

44-modda

1. Ishtirokchi-davlatlar Qo'mitaga Birlashgan Millatlar Tashkilotining Bosh kotibi orqali Konvensiyada e'tirof etilgan huquqlarni mustahkamlash yuzasidan qabul qilingan choralar hamda ushbu huquqlarni amalga oshirishda erishilgan taraqqiyot to'g'risida ma'ruzalar taqdim etish majburiyatini oladilar:

a) Konvensiya kuchga kirganidan keyin ikki yil mobaynida tegishli ishtirokchi-davlat uchun;

b) keyinchalik har besh yilda.

2. Ushbu moddaga muvofiq taqdim etiladigan ma'ruzalarda mazkur Konvensiya bo'yicha majburiyatlarning bajarilish darajasiga ta'sir etuvchi omil va qiyinchiliklar, agar ular mavjud bo'lsa, ko'rsatiladi. Ma'ruzalar, shuningdek Qo'mitaga mazkur mamlakatda Konvensiyaning amal qilishini to'liq tushunishni ta'minlash uchun yetarli axborotlarni o'z ichiga oladi.

3. Qo'mitaga har tomonlama dastlabki ma'ruzani taqdim etgan ishtirokchi-davlat ushbu moddaning **1b-bandiga** muvofiq taqdim etadigan keyingi ma'ruzalarida ilgari bayon qilingan asosiy axborotni takrorlashiga zarurat bo'lmaydi.

4. Qo'mita ishtirokchi-davlatlardan ushbu Konvensiyani amalga oshirishga taalluqli bo'lgan qo'shimcha axborotni so'rab olishi mumkin.

5. Qo'mita faoliyati to'g'risidagi ma'ruzalar ikki yilda bir marta Bosh Assambleyaga Iqtisodiy va Ijtimoiy Kengash orqali taqdim etiladi.

6. Ishtirokchi-davlatlar ma'ruzalarini o'z mamlakatlarida keng oshkora bo'lishini ta'minlaydilar.

45-modda

Konvensiyaning samarali amalga oshirilishiga ko'maklashish va ushbu Konvensiya bilan qamrab olingan sohalaridagi xalqaro hamkorlikni rag'batlantirish maqsadida:

a) ixtisoslashtirilgan muassasalar, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Bolalar jamg'armasi hamda Birlashgan Millatlar Tashkilotining boshqa organlari ushbu Konvensiyaning o'z vakolati doirasiga kiradigan bunday qoidalarini amalga oshirish haqidagi masalalarni ko'rib chiqishda vakil yuborish huquqiga egadirlar. Qo'mita ixtisoslashtirilgan muassasalarga, Birlashgan Millatlar Tashkilotining

Bolalar jamg'armasi va boshqa vakolatli organlariga, agar u buni maqsadga muvofiq deb hisoblasa, ularning tegishli vakolat doirasiga kiradigan sohalarda Konvensiyani amalga oshirishga doir ekspertlar xulosasini taqdim qilishni taklif etishi mumkin. Qo'mita ixtisoslashtirilgan muassasalar, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Bolalar jamg'armasi hamda Birlashgan Millatlar Tashkilotining boshqa organlariga o'z faoliyat doirasiga kiradigan sohalarda Konvensiyani amalga oshirish haqida ma'ruzalar taqdim qilishni taklif etishi mumkin;

b) Qo'mita, agar u buni maqsadga muvofiq deb hisoblasa, ixtisoslashtirilgan muassasalar, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Bolalar jamg'armasi va boshqa vakolatli organlariga ishtirokchi-davlatlarning texnik maslahat yoki yordam yoxud shunga ehtiyoj ko'rsatilgan har qanday ma'ruzalarini, shuningdek Qo'mitaning bunday iltimos yoki ko'rsatmalarga doir fikr-mulohaza va takliflarini, agar ular mavjud bo'lsa, qayta yo'llaydi;

s) Qo'mita Bosh Assambleyaga uning nomidan Bosh kotibga bola huquqlariga taalluqli alohida masalalar yuzasidan tadqiqotlar o'tkazishni taklif etishni tavsiya qilishi mumkin;

d) Qo'mita ushbu Konvensiyaning 44 va 45-moddalariga muvofiq olinadigan axborotlarga asoslangan umumiy ahamiyatga molik taklif va tavsiyalar kiritishi mumkin. Umumiy ahamiyatga molik bunday taklif va tavsiyalar har qanday manfaatdor ishtirokchi-davlatga yuboriladi hamda ishtirokchi-davlatlarning mulohazalari bilan birga, agar mavjud bo'lsa, Bosh Assambleyaga xabar qilinadi.

III QISM

46-modda

Ushbu Konvensiya barcha davlatlar tomonidan imzolanishi uchun ochiq.

47-modda

Ushbu Konvensiya ratifikatsiya qilinishi kerak. Ratifikatsiya yorliqlari Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh kotibiga saqlash uchun topshiriladi.

48-modda

Ushbu Konvensiya unga har qanday davlatning qo'shilishi uchun ochiq. Qo'shilish to'g'risidagi hujjatlar Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh kotibiga saqlash uchun topshiriladi.

49-modda

1. Ushbu Konvensiya Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh kotibiga yigirmanchi ratifikatsiya yorlig'i yoki qo'shilish to'g'risidagi hujjat saqlash uchun topshirilgan sanadan keyin o'ttizinchi kundan kuchga kiradi.

2. Ushbu Konvensiyani ratifikatsiya qiladigan yoxud unga yigirmanchi ratifikatsiya yorlig'i yoki qo'shilish to'g'risidagi hujjat saqlash uchun topshirilgandan keyin unga qo'shiladigan har bir davlat uchun mazkur Konvensiya bunday davlat tomonidan ratifikatsiya yorlig'i yoki qo'shilish to'g'risidagi hujjat saqlash uchun topshirilgandan keyin o'ttizinchi kuni kuchga kiradi.

50-modda

1. Har qanday ishtirokchi-davlat tuzatish taklifini kiritishi va uni Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh kotibiga taqdim etishi mumkin. So'ngra, Bosh kotib taklif kiritilgan tuzatishlarni, ushbu takliflarni ko'rib chiqish va ular yuzasidan ovoz berish maqsadida ishtirokchi-davlatlar konferensiyasini chaqirish tarafdori ekanliklarini bildirishlarini so'rab mazkur ishtirokchi-davlatlarga qayta yuboradi. Agar bunday xabar yetkazilgan sanadan boshlab to'rt oy mobaynida ishtirokchi-davlatlarning kamida uchdan bir qismi shunday konferensiyani chaqirishni yoqlab chiqsa, Bosh kotib bu konferensiyani Birlashgan Millatlar Tashkiloti shafeligida chaqiradi. Ushbu konferensiyada hozir bo'lgan va ovoz berishda qatnashuvchi ishtirokchi-davlatlarning ko'pchiligi tomonidan qabul qilingan har qanday tuzatish Birlashgan Millatlar Tashkilotining Bosh Assambleyasiga tasdiqlash uchun taqdim etiladi.

2. Ushbu moddaning 1-bandiga muvofiq qabul qilingan tuzatish uni Birlashgan Millatlar Tashkilotining Bosh Assambleyasi tasdiqlagandan keyin hamda ishtirokchi-davlatlarning uchdan ikki qismining ko'pchiligi tomonidan qabul qilinganidan keyin kuchga kiradi.

3. Tuzatish kuchga kirgandan keyin uni qabul qilgan ishtirokchi-davlatlar uchun majburiy bo'lib qoladi, boshqa ishtirokchi-davlatlar uchun esa ushbu Konvensiya qoidolari va ular tomonidan qabul qilinadigan har qanday tuzatishlar majburiy bo'lib qoladi.

51-modda

1. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh kotibi ratifikatsiya qilish yoki qo'shilish paytida davlatlar tomonidan qilingan qo'shimcha shartlar matnini qabul qiladi hamda barcha davlatlarga yuboradi.

2. Ushbu Konvensiyaning maqsad va vazifalariga mos kelmaydigan qo'shimcha shartlarga yo'l qo'yilmaydi.

3. Qo'shimcha shartlar istalgan vaqtda Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh kotibiga yuborilgan tegishli bildirishnoma orqali olib tashlanishi mumkin, keyin esa u bu haqda barcha davlatlar xabardor qilinadi. Bunday bildirishnoma uni Bosh kotib tomonidan olingan kundan boshlab kuchga kiradi.

52-modda

Har qanday ishtirokchi-davlat Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh kotibiga yozma ravishda bildirish orqali ushbu Konvensiyani denonsatsiya qilishi mumkin. Denonsatsiya Bosh kotib tomonidan bildirishnoma olinganidan keyin bir yil o'tgach kuchga kiradi.

53-modda

Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh kotibi ushbu Konvensiyaning depozitariysi etib tayinlanadi.

54-modda

Ushbu Konvensiyaning ingliz, arab, ispan, xitoy, rus va fransuz tillaridagi matnlari aynan bir xil bo'lib, Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh kotibiga saqlash uchun topshiriladi. Shuni tasdiqlash uchun quyida imzo chekkan vakolatli vakillar o'zlarining tegishli hukumatlari tomonidan shunga yetarli darajada vakil qilingan bo'lib, mazkur Konvensiyani imzoladilar.

Mavzu yuzasidan nazorat uchun savollar:

1. Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya qachon va qaysi tashkilot tomonidan qabul qilingan?
2. Konvensiyaga ko'ra, bola necha yoshgacha bo'lgan shaxs sifatida tan olinadi?
3. Konvensiyaning asosiy maqsadi nimadan iborat?

4-mavzu: Maktabgacha yoshdagi bolalarda yuksak darajadagi fuqarolik madaniyatini shakllantirish.

Reja:

1. Maktabgacha yoshdagi bolalarga huquqiy tarbiya berish.
2. Maktabgacha yoshdagi bolalarni fuqarolik ruhida tarbiyalash.
3. Maktabgacha yoshdagi bolalarni huquqiy madaniyatini shakllantirish.

Asosiy tushunchalar: vatanparvarlik, fuqarolik, axloqiy qadriyatlar.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni fuqarolik voqeligi ruhida tarbiyalash bolaning o'z Vatani haqidagi tasavvurlarini, vatanparvarlik tuyg'ularini, axloqiy qadriyatlarini rivojlantirish, atrofdagilarga do'stona munosabatda bo'lish, jamiyat hayotiga aralashish ko'nikmalarini shakllantirishni o'z ichiga oladi. Milliy o'yin va an'analarni tanishtirish, oila haqidagi ertaklar va she'rlar o'qish, foydali jamiyat uchun ijobiy motivatsiyani shakllantirish uchun sharoit yaratish kabi yoshga mos usullardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Shaxsning fuqarolik-vatanparvarlik fazilatlarini rivojlantirish qarama-qarshi va uzoq davom etadigan jarayondir. Bu deyarli butun hayot davomida davom etadi. Biroq, eng faol insoniy fazilatlar va his-tuyg'ular, shu jumladan fuqarolik, qarashlar va hayotiy pozitsiyalar, dunyoga va odamlarga munosabat, xatti-harakatlar motivlari maktabgacha yoshdagi bolalarda shakllanadi.

L. S. Vygotskiy bolaning rivojlanishida tabiiy kamolot va madaniy xatti-harakatlar va fikrlash usullarini egallash chambarchas bog'liqligini ta'kidladi. Binobarin, o'z shahri yoki qishlog'ida ijtimoiy hayot tajribasini to'plash, qabul qilingan xulq-atvor va munosabatlar normalarini o'zlashtirish, madaniy an'analar bilan tanishish Vatanga muhabbatni tarbiyalashning asosiy bosqichi deb hisoblanishi mumkin.

Atrofdagi ijtimoiy-madaniy muhit ta'siri ostida maktabgacha yoshdagi bolada tabiatga, atrofdagi odamlarga insonparvarlik munosabati asoslari shakllanadi, ijtimoiy xulq-atvor normalari, inson munosabatlaridagi ma'lum bir tartib, o'zi va ota-onasi fuqarosi bo'lgan davlat tuzilishi haqida birinchi g'oyalar paydo bo'ladi. Maktabgacha yoshdagi bolalik davrida bolalar fuqarolik qadriyatlari

bilan tanishadilar. Bugungi kunda pedagogika fani va amaliyotida fuqaro, vatanparvar etib tarbiyalash muammosi eng ko'p muhokama qilinayotgan va o'rganilayotgan masalalardan biridir.

Farzandni o'z xalqi madaniyati bilan tanishtirish muhimligi haqida ko'p yozildi, chunki otalik merosiga murojaat qilish o'zing yashayotgan zaminga hurmat va g'ururni uyg'otadi. Shuning uchun bolalar o'z ajdodlari madaniyatini bilishlari va o'rganishlari kerak. Bu xalq tarixini, uning madaniyatini bilishga alohida e'tibor berish kelajakda boshqa xalqlarning madaniy an'alariga hurmat va qiziqish bilan qarashga yordam beradi. Bolani axloqiy va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash murakkab pedagogik jarayondir. U axloqiy tuyg'ularning rivojlanishiga asoslanadi.

"Vatan" tushunchasi barcha yashash sharoitlarini: hududi, iqlimi, tabiati, ijtimoiy hayotning tashkil etilishi, til va turmush xususiyatlarini o'z ichiga oladi, lekin ular bilan cheklanmaydi. Odamlarning tarixiy, fazoviy, irqiy aloqalari ularning ma'naviy o'xshashligini shakllantirishga olib keladi. Ma'naviy hayotdagi o'xshashlik muloqot va o'zaro ta'sirga hissa qo'shadi, bu esa o'z navbatida madaniyatga o'ziga xos o'ziga xoslik beradigan ijodiy harakatlar va yutuqlarni keltirib chiqaradi. Vatan tuyg'usi... Bu bolada oilaga, eng yaqin insonlar – onaga, otaga, buviga, boboga bo'lgan munosabatdan boshlanadi. Bu uni uyi va yaqin atrofi bilan bog'laydigan ildizlardir.

Vatan tuyg'usi bolaning ko'z o'ngida ko'rgan, hayratda qolgan va qalbida qanday munosabat uyg'otayotganiga qoyil qolishdan boshlanadi... Garchi ko'p taassurotlar hali u tomonidan chuqur tushunilmagan bo'lsa-da, lekin bola idrokidan o'tgan bo'lsa-da, ular vatanparvar shaxsning shakllanishida ulkan rol o'ynaydi. Biroq milliy g'ururni zerikarli manmanlik va o'zboshimchalik bilan ifodalamaslik kerak. Haqiqiy vatanparvar o'z xalqining tarixiy xatolaridan, fe'l-atvori va madaniyatidagi kamchiliklardan saboq oladi. Millatchilik o'zaro nafratga, yakkalanishga, madaniy turg'unlikka olib keladi. Axloqiy va vatanparvarlik tarbiyasida kattalar, ayniqsa, yaqin odamlarning namunasi katta ahamiyatga ega. Keksa oila a'zolarining (bobo-buvilar, Ulug' Vatan urushi qatnashchilari, ularning front va mehnat jasoratlari) hayotidan aniq faktlardan foydalanib, bolalarga "Vatan oldidagi burch", "Vatanga muhabbat", "dushmanga nafrat", "mehnat jasorati" va boshqalar kabi muhim tushunchalarni singdirish kerak.

Bolani biz Vatanimizni sevganimiz uchun g'alaba qozonganimizni, Vatan insonlar baxti uchun jonini fido qilgan qahramonlarini ulug'lashini tushunish muhimdir. Ularning nomlari shaharlar, ko'chalar, maydonlar nomlarida abadiylashtirilmoqda, ular sharafiga yodgorliklar o'rnatilmoqda.

Endilikda milliy xotiramiz asta-sekin o'zimizga qaytib, xalqimiz o'zining eng qimmatli madaniy yutuqlarini asrlar elakidan o'tkazib, bizga qoldirgan eski bayramlar, urf-odatlar, xalq og'zaki ijodi, amaliy amaliy san'at, amaliy san'at turlariga yangicha munosabatda bo'la boshladik.

1. Bola qalbini dastavval uyg'otadigan, unda go'zallik, qiziquvchanlik tuyg'ularini tarbiyalovchi tevarak-atrofdagi buyumlar milliy bo'lishi kerak. Bu

bolalarga erta yoshdanoq buyuk rus xalqining bir qismi ekanligini tushunishga yordam beradi.

2. Xalq og‘zaki ijodining barcha turlaridan (ertak, qo‘shiq, maqol, matal, dumaloq raqs va boshqalar) keng foydalanish zarur. Og‘zaki xalq og‘zaki ijodida, hech bir joyda bo‘lmaganidek, rus xarakterining o‘ziga xos xususiyatlari, unga xos axloqiy qadriyatlar, yaxshilik, go‘zallik, haqiqat, jasorat, mehnatsevarlik, sadoqat haqidagi g‘oyalar saqlanib qolgan. Bolalarni maqol, topishmoq, matal va ertaklar bilan tanishtirish orqali biz ularni umuminsoniy axloqiy qadriyatlar bilan tanishtiramiz. Rus folklorida so‘z, musiqiy ritm va ohang o‘ziga xos tarzda uyg‘unlashadi. Bolalar bog‘chasiga aytiladigan qofiyalar, hazillar, qo‘shiqlar mehrli nutq kabi yangraydi, ularda g‘amxo‘rlik, mehr va farovon kelajakka ishonch ifodalanadi. Maqol va matallarda turli hayotiy pozitsiyalarni to‘g‘ri baholaydi, kamchiliklarni masxara qiladi, odamlarning ijobiy fazilatlarini ulug‘laydi. Og‘zaki xalq og‘zaki ijodi asarlarida mehnatga hurmat bilan munosabatda bo‘lish, inson qo‘lining mahoratiga qoyil qolish alohida o‘rin tutadi. Shu tufayli folklor bolalarning kognitiv va axloqiy rivojlanishining eng boy manbasidir.

3. Bolalarni xalq madaniyati bilan tanishtirishda xalq bayramlari va an‘analari katta o‘rin egallashi kerak. Ular fasllarning xarakterli xususiyatlari, ob-havo o‘zgarishi, qushlar, hasharotlar va o‘simliklarning xatti-harakatlari bo‘yicha asrlar davomida to‘plangan eng nozik kuzatuvlarga e‘tibor qaratadi. Qolaversa, bu kuzatishlar butun yaxlitligi va xilma-xilligi bilan bevosita mehnat va inson ijtimoiy hayotining turli jabhalari bilan bog‘liqdir.

4. Bolalarni xalq dekorativ rasmi bilan tanishtirish juda muhimdir. U o‘ziga xos uyg‘unlik va marom bilan qalbni zabt etadi, milliy tasviriy san‘at bilan bolalarni o‘ziga rom eta oladi.

Yuqoridagilarni umumlashtirib, shuni xulosa qilishimiz mumkinki, dasturning tarbiyaviy maqsadi bolalarni milliy san‘atning barcha turlari – me‘morchilikdan tortib rassomlikgacha, raqs, ertak va musiqadan teatrgacha bo‘lgan barcha turlari bilan tanishtirishdan iborat.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni huquqiy madaniyatini shakllantirish.

Huquqiy tarbiyaning maqsadi va ahamiyati. Huquqiy tarbiyaning maqsadi va ahamiyati maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiy muhitda faol ishtirok etishi va o‘zlarini ifoda etish qobiliyatini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu jarayon bolalarga huquqiy bilimlarni o‘rgatish, ularning huquq va majburiyatlarini tushunishga yordam berish, shuningdek, ijtimoiy adolat va tenglik tamoyillarini anglashlariga ko‘maklashadi. Huquqiy tarbiyaning maqsadi, birinchidan, bolalarga o‘z huquqlarini bilish va himoya qilish imkoniyatini yaratishdan iborat. Bolalar o‘z huquqlari haqida bilimga ega bo‘lishlari, bu ularga o‘zlarini himoya qilish, adolatli munosabatlar o‘rnatish va ijtimoiy muhitda faol ishtirok etish imkoniyatini beradi. Ikkinchidan, huquqiy tarbiya bolalarga o‘z majburiyatlarini tushunish va ularga amal qilishni o‘rgatadi. Bu, o‘z navbatida,

ijtimoiy mas'uliyat hissini shakllantiradi va bolalarning o'zaro munosabatlarida adolat va hurmatni ta'minlaydi.

Huquqiy tarbiyaning ahamiyati, shuningdek, bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda ham namoyon bo'ladi. Bolalar o'z huquqlari va majburiyatlarini bilish orqali, jamiyatda o'z o'rnini topish va ijtimoiy aloqalar o'rnatish qobiliyatini oshiradilar. Ularning ijtimoiy ko'nikmalari rivojlanishi, kelajakda muvaffaqiyatli shaxslar bo'lib shakllanishlariga yordam beradi. Huquqiy tarbiya bolalarga o'zlarini ifoda etish, o'z fikrlarini erkin bildirish va boshqalar bilan muloqot qilish imkoniyatini beradi. Shuningdek, huquqiy tarbiyaning ahamiyati, bolalarning hissiy rivojlanishida ham muhim rol o'ynaydi. O'z huquqlarini bilish va himoya qilish, bolalarda o'ziga bo'lgan ishonchni oshiradi. Bu, o'z navbatida, bolalarning ruhiy salomatligini mustahkamlashga va stressga bardosh bera olish qobiliyatini kuchaytirishga yordam beradi. Huquqiy tarbiya shuningdek, bolalarning ijtimoiy adolatga bo'lgan ishtiyoqini oshiradi va ularni ijtimoiy o'zgarishlarga qo'shilish uchun tayyorlaydi.

Natijada, huquqiy tarbiyaning maqsadi va ahamiyati bolalarning shaxsiy, hissiy va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon bolalarning o'z huquqlari va majburiyatlarini tushunish, ijtimoiy muhitda faol ishtirok etish, o'zini ifoda etish qobiliyatini oshirish va ruhiy salomatliklarini mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. Huquqiy tarbiya, shuningdek, bolalarda ijtimoiy mas'uliyat va adolat hissini shakllantiradi, bu esa kelajakda jamiyatda etakchi shaxslar bo'lib shakllanishlariga yordam beradi. Shuning uchun, maktabgacha yoshdagi bolalarga huquqiy tarbiya berish jarayoni, ularning kelajagi uchun muhim bir qadam hisoblanadi.

Huquqiy tarbiya jamiyatning barqaror rivojlanishi va ijtimoiy munosabatlarning uyg'unlashuvi uchun muhim omil hisoblanadi. Bu jarayon orqali fuqarolar huquq va majburiyatlarini anglashga, qonunlar va me'yorlarga rioya qilishga, adolatli va halol hayot tarziga intilishga o'rgatiladi. Huquqiy tarbiyaning asosiy maqsadi shundaki, u fuqarolarning huquqiy ongini rivojlantirish, qonunlarga hurmat bilan qarash va ularga amal qilish madaniyatini shakllantirishni ta'minlaydi. Shu bilan birga, huquqiy tarbiya shaxsning ijtimoiy mas'uliyatini oshirishda, ularni jamiyatdagi turli nizolardan chetlashishga va adolatni himoya qilishga o'rgatishda katta ahamiyatga ega.

Huquqiy tarbiyaning ahamiyatini tushunish uchun, avvalo, uning jamiyatdagi rolini tahlil qilish zarur. Huquqiy tarbiya yordamida shaxslar huquqiy bilimlarni o'zlashtirib, ularni kundalik hayotda qo'llash ko'nikmasini hosil qiladi. Shu orqali ular qonuniy huquq va erkinliklarini bilibgina qolmay, balki ularni himoya qilish usullarini ham o'rganadi. Bu esa fuqarolarning huquqiy savodxonligini oshirishga, huquqiy ongni shakllantirishga va jamiyatda huquqiy madaniyatni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Huquqiy tarbiya shaxsning hayotida katta o‘rin tutadi. Har bir insonning huquqiy bilimlarga ega bo‘lishi uning jamiyatdagi harakatlari va qarorlariga ta’sir qiladi. Masalan, fuqarolar o‘z huquq va majburiyatlarini yaxshi bilganida, ular o‘zlarini turli noqonuniy harakatlardan asray oladi, boshqa shaxslarning huquqlarini buzmaslikka harakat qiladi va jamiyatda tartib-intizomni saqlashga hissa qo‘shadi. Bunday tarbiya nafaqat shaxsiy hayot uchun, balki oilaviy munosabatlar, mehnat faoliyati va fuqarolik jamiyati institutlari bilan ishlashda ham muhimdir.

Huquqiy tarbiyaning maqsadlari ko‘p qirrali bo‘lib, ular quyidagi asosiy yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi:

Huquqiy ongni rivojlantirish. Bu yo‘nalish fuqarolarni huquqiy bilimlarga ega qilishni nazarda tutadi. Fuqarolar huquqiy normalarni, qonunlarni va ularning amaliyotini yaxshi bilish orqali jamiyatda yuzaga keladigan huquqiy masalalarni to‘g‘ri hal eta oladi. Huquqiy ong shaxsga o‘z huquq va erkinliklarini anglash, ularni himoya qilish va boshqalarning huquqlarini hurmat qilish imkonini beradi.

Qonunlarga hurmat bilan qarash. Huquqiy tarbiya fuqarolarni qonunlarga hurmat ko‘rsatishga o‘rgatadi. Bu jamiyatda tartib-intizomni saqlash va adolatni qaror toptirish uchun zarurdir. Qonunlarga hurmat bilan qaraydigan shaxslar jamiyatdagi nizolarni tinch yo‘l bilan hal qilishga intiladi va o‘z harakatlarini qonuniy doirada amalga oshiradi.

Huquqiy madaniyatni shakllantirish. Huquqiy madaniyat – bu fuqarolarning huquqiy ong darajasi, ularning huquqiy bilim va ko‘nikmalaridan foydalanish qobiliyatidir. Huquqiy tarbiya jarayonida fuqarolar nafaqat qonunlarni o‘rganadi, balki ularni amaliyotda qo‘llashni ham o‘rganadi. Bu jamiyatda huquqiy madaniyatni rivojlantirish va barqarorlikni ta’minlash uchun muhimdir.

Huquqiy bilim- shaxsning amaldagi qonunlar, huquqiy normalar, huquq va majburiyatlar haqidagi tushunchasi.

Huquqiy xulq-atvor- shaxsning huquqiy normalariga muvofiq harakat qilishi, qonunlarga amal qilish.

Huquqiy savodxonlik- huquqiy normalarni bilish, ulardan kundalik hayotda to‘g‘ri foydalanish qobiliyati.

Huquqiy qadriyatlar- adolat, erkinlik, tenglik, qonuniylik kabi tushunchalar huquqiy tarbiyaning asosiy mezonlari sifatida.

Huquqiy faoliyat- shaxsning o‘z huquqlarini amalga oshirishi va majburiyatlarini bajarishdagi faol ishtiroki.

Mavzu yuzasidan nazorat uchun savollar:

1. Maktabgacha yoshdagi bolalarga fuqarolik madaniyatini o‘rgatish nima uchun muhim?
2. Bolalarda huquqiy va fuqarolikongni shakllantirishda qaysi manbalardan foydalanish mumkin?
3. Fuqarolik madaniyatini shakllantirish jarayonida oilaning roli qanday?

4. Bolalarga “vatanparvarlik” tushunchasini oddiy misollar orqali qanday tushuntirish mumkin?

5- mavzu: Maktabgacha yoshdagi bolalarni fuqarolik ruhida, tarbiyalashda davlat ramzlarining ahamiyati.

Reja:

1. Maktabgacha yoshdagi bolalarga huquqiy tarbiya berish texnologiyasi.
2. Huquqiy tarbiyani tashkil etishda davlat ramzlarini o'rni.
3. Maktabgacha yoshdagi bolalarda huquqiy tarbiyaning komponentlari.

Asosiy tushunchalar: huquqiy tarbiya, component, bayroq, gerb.

Bolaning Vatanga bo'lgan tuyg'usi uning oilasi, eng yaqin odamlari – onasi, otasi, buvisi, bobosi bilan bo'lgan munosabatidan boshlanadi. Bu uni uyi va yaqin atrofi bilan bog'laydigan ildizlardir. Vatan tuyg'usi bolaning ko'z o'ngida ko'rgani, uni hayratga solayotgani, qalbida qanday munosabat uyg'otayotganiga havas qilishdan boshlanadi. Garchi ko'p taassurotlar hali u tomonidan chuqur tushunilmagan bo'lsa-da, lekin bolaning idrokidan o'tgan bo'lsa-da, ular vatanparvar shaxsning shakllanishida katta rol o'ynaydi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni O'zbekiston gerbi va bayrog'i bilan tanishtirish uchun kognitiv faoliyatni o'yin va samarali faoliyat bilan uyg'unlashtirish juda muhimdir. Gerbdagi tasvirlarning ramziy ma'nosi, gerb va bayroq ranglari haqidagi g'oyalar maktabgacha yoshdagi bolalarda amaliy, ijodiy faoliyat jarayonida yanada samarali shakllanadi. Bu, ayniqsa, o'rta yosh guruhida mamlakatimiz gerbi va bayrog'i bilan tanishishning dastlabki bosqichida dolzarbdir. Aksariyat bolalar o'z mamlakati, shaharlari va hatto o'zlari yashaydigan ko'chalarning o'ziga xos xususiyatlarini bilishmaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalar davlat ramzlarining ahamiyati haqida tasavvurga ega bo'lishi va ularning ma'nosi va tarixini bilishi kerak.

Bola yoshidan qat'i nazar, har bir inson o'z urug'ining, xalqining bir qismi ekanligini, har bir insonning o'z Vatani borligini va u atrofdagilarning barchasini yaxshi his qiladigan tarzda yashashi kerakligini tushunishi kerak. Maktabgacha yoshdagi bolalarga o'z onalarining timsollari bilan ko'proq tanishish, ularning tarixi, madaniyati va atrofdagi voqelik va jamiyat hayotining ob'ektlari va ob'ektlari bilan munosabatlarini tushunishga, ijodiy faoliyatda ishtirok etishga yordam berish - bu o'qituvchilar faoliyatining asosiy ma'nosidir.

Axloqiy va vatanparvarlik tarbiyasining o'zi axloqiy, estetik va diniy g'oyalarni maqsadli rivojlantirishni nazarda tutadi. O'lchangan, an'anaviy turmush tarzini yo'qotishning o'rnini qoplash uchun ko'pgina dasturlar badiiy va ishlab chiqarish faoliyati orqali maktabgacha yoshdagi bolalarni axloqiy va vatanparvarlik tarbiyasi dasturi bo'yicha darslar kursini taklif qiladi, bu oilaviy ta'limning an'anaviy shakllari va usullarini tiklashni va ta'lim muassasasida bolalar bilan ishlashda ulardan foydalanishni o'z ichiga oladi.

Shunday qilib, bolalarni axloqiy va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash maktabgacha ta'lim muassasasining asosiy vazifalaridan biri bo'lib, uning muhim

sharti jamiyatning bir bo'lagi va milliy an'analar saqlovchisi sifatida ota-onalar, oila bilan yaqin munosabatlardir.

Farzand har bir inson, yoshidan qat'i nazar, o'z xalqining bir bo'lagi ekanligini, har bir insonning o'z Vatani borligini anglashi, atrofdagilar o'zini yaxshi his qiladigan tarzda yashashi kerak. Maktabgacha yoshdagi bolalarga o'z ona yurtini kengroq bilishga, uning tarixi, madaniyati va ularning atrofdagi voqelik va jamiyat hayotining ob'ektlari va narsalari bilan aloqasini tushunishga, ijodiy faoliyatda ishtirok etishga yordam berish - bu mening ishimning asosiy mazmunidir.

Shu bilan birga, muammoli vaziyatlarni yaratish va hal qilish, bolalarning aql-zakovatini rivojlantirishga qaratilgan tadqiqot, qidiruv faoliyatini tashkil etish orqali fikrlashni o'rgatish kerak.

Katta maktabgacha yoshdagi bola maktabga kirgandan so'ng, Rossiya gerbi, bayrog'i va madhiyasining ohangini bilishi va nomlashi kerak. Men e'tiborni qaratmoqchimanki, bolalar bog'chasida maktabgacha yoshdagi bolalar mamlakatimiz madhiyasi matni bilan faqat tanish bo'lib, ular boshlang'ich maktabdayoq uni yoddan bilib olishadi. Bolalar o'qituvchi yordamida madhiya musiqasining tabiatini ulug'vor, tantanali deb belgilaydilar. Katta maktabgacha yoshdagi bolalar mamlakatimiz madhiyasi bayram yoki boshqa tantanali tadbirda ijro etilishini tushunishadi. Qachonki, bayramda qatnashganlarning barchasi o'rnidan turishi kerak, erkaklar va o'g'il bolalar shlyapalarini echib, o'z vatanlarining asosiy qo'shig'iga hurmat ko'rsatishlari kerak.

Maktabgacha ta'lim muassasalari amaliyotida mamlakatimiz davlat ramzlari bilan tanishtirish, asosan, atrofdagi dunyo bilan tanishtirish darslarida olib boriladi. O'qituvchi bilan suhbatlar, kundalik hayotdagi kuzatishlar, o'yin va ijodiy faoliyat, bayramlar va o'yin-kulgilar bolada taassurotlarning to'planishiga, bilimlarni, g'oyalarni takrorlash va mustahkamlashga yordam beradi. Bolalarning gerb yoki bayroqni tasvirlash istagi maktabgacha yoshdagi bolalarda mamlakatning davlat ramzlariga qiziqishni rivojlantirish vazifalarini hisobga olgan holda o'qituvchi tomonidan rag'batlantirishi kerak. Agar chizmada xatolar bo'lsa, ularni bolaga ko'rsatish, ularning nima ekanligini tushuntirish, ularni tuzatishga yordam berish kerak. 5-7 yoshli bola allaqachon hodisalar va ob'ektlar o'rtasidagi munosabatlar va o'zaro bog'liqlikni o'rnatishga, ob'ektlarni tizimlashtirishga va guruhlashga qodir. Yoshga bog'liq bo'lgan bu xususiyatlar bolalarni har xil turdagi gerb va timsollar, ularning asosiy maqsadi bilan tanishtirish imkonini beradi. Bolalar shahar ramzlari fuqarolarni, bolalar bog'chasining gerbi - bolalar, ularning ota-onalari va uning xodimlarini birlashtiradi degan g'oyani yaxshi o'rganadilar. Keksa maktabgacha yoshdagi bolalar davlat ramzlarining o'ziga xos funktsiyasini, tegishlilik funktsiyasini tushunishlari mumkin.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda huquqiy tarbiyaning komponentlari.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni huquqiy tarbiyalashning tarkibiy qismlari: axborot-kognitiv komponent (asosiy huquqiy bilim va g'oyalarni shakllantirish), hissiy-emotsional komponent (huquqlar va qonunlarga hurmatni rivojlantirish,

huquqiy tuyg'ularni shakllantirish) va xulq-atvor-faoliyat komponenti (huquqiy xulq-atvorni shakllantirish, qoidalariga rioya qilish va nizolarni hal qilish).

Maktabgacha yoshdagi bolalarda huquqiy tarbiya – bu ularning huquq va majburiyatlarini asta-sekin anglab borishiga, odob-axloq me'yorlariga rioya qilishiga, boshqalarning huquqlarini hurmat qilishga o'rgatish jarayonidir. Uning asosiy komponentlari quyidagilardan iborat:

Maktabgacha yoshdagi bolalarda huquqiy tarbiya – bu ularning huquq va majburiyatlarini asta-sekin anglab borishiga, odob-axloq me'yorlariga rioya qilishiga, boshqalarning huquqlarini hurmat qilishga o'rgatish jarayonidir. Uning asosiy komponentlari quyidagilardan iborat:

1. Bilimiy (kognitiv) komponent

Bola o'z huquq va majburiyatlari haqida sodda tushunchalarga ega bo'lishi.

“Yaxshi” va “yomon” xatti-harakatlarni farqlash.

O'yin, muloqot va ertaklar orqali huquqiy bilimlarni egallash.

2. Emotsional-axloqiy komponent

Bola o'z va boshqalarning huquqlarini hurmat qilish hissini shakllantirish.

Adolat, halollik, yordamchanlik kabi qadriyatlarni his etish.

Nohaqlikni ko'rganida uni sezish va unga nisbatan salbiy munosabat bildirish.

3. Xulq-atvor (amaliy) komponent

Kundalik hayotda huquqiy qoidalariga amal qilish (navbat kutish, o'yinchoqlarni bo'lishish, kattalarga bo'ysunish).

Jamoadan odob bilan muomala qilish, nizolarni tinch yo'l bilan hal qilish.

O'z huquqlarini himoya qilish va majburiyatlarini bajarishga harakat qilish.

4. Ijtimoiy-huquqiy komponent

Jamoadan yashash qoidalarini bilish va ularga amal qilish.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti tartib-qoidalariga rioya qilish.

Oila, bog'cha va jamiyat tomonidan berilgan tartiblarga hurmat bilan qarash.

Mavzu yuzasidan nazorat uchun savollar:

1. Davlat bayrog'i bolalarga qanday tushuntiriladi.
2. Gerbdagi ramzlar nimani anglatadi?
3. Davlat madhiyasining bolalar tarbiyasidagi ahamiyati nimada?
4. Bolalarga davlat ramzlarini o'rgatishda qanday o'yin yoki mashg'ulotlardan foydalanish mumkin?

6-mavzu: Tarbiyalanuvchilarda favqulotda vaziyatlarda tegishli chora-tadbirlarni ko'ra olish ko'nikmalarini shakllantirish.

Reja:

1. Tarbiyalanuvchilarda favqulotda vaziyatlar haqida umumiy tushuncha berish.
2. Favqulotda vaziyatlarning vujudga kelishi va himoyalana olish ko'nikmalarini shakllantirish.
3. Favqulotda vaziyatlarda tarbiyalanuvchilarning himoya qilish chora-tadbirlar tavsifi.

Asosiy tushunchalar: favqulotda vaziyat, tarbiyalanuvchi, xavfli

Tarbiyalanuvchilarda favqulotda vaziyatlar haqida umumiy tushuncha berish.

Maktabgacha yoshdagi tarbiyalanuvchilarga favqulodda vaziyatlar haqida umumiy tushuncha berish – ularning xavfsizlik madaniyatini shakllantirishda muhim bosqichdir. Bu jarayon murakkab bo‘lmagan, sodda, bolalarga tushunarli usulda olib borilishi lozim.

Umumiy tushuncha:

Maktabgacha yoshdagi tarbiyalanuvchilarga favqulodda vaziyatlar haqida umumiy tushuncha berish – ularning xavfsizlik madaniyatini shakllantirishda muhim bosqichdir. Bu jarayon murakkab bo‘lmagan, sodda, bolalarga tushunarli usulda olib borilishi lozim.

Umumiy tushuncha:

Favqulodda vaziyat – bu kutilmagan holda yuz beradigan, inson hayoti va sog‘ligiga xavf tug‘diradigan holatlardir. Masalan: yong‘in, zilzila, kuchli shamol, suv toshqini, elektr toki urishi, gaz sizishi va boshqalar.

Bolalarga tushuntirishda asosiy yo‘nalishlar:

1. Sodda ta’rif berish – “Favqulodda vaziyat bu — xavfli hodisa, u paytda o‘zimizni asrashimiz kerak”.
2. Turlari bilan tanishtirish – yong‘in, suv toshqini, zilzila, kuchli shamol, elektr yoki gaz xavfi kabi misollar orqali tushuntirish.
3. To‘g‘ri harakat qilishni o‘rgatish:
yong‘in bo‘lsa – kattalarga aytish, deraza ochmaslik, tezda tashqariga chiqish;
zilzila bo‘lsa – stol ostiga yoki xavfsiz joyga yashirinib turish;
notanish joyda topilgan xavfli buyumlarga (sim, gaz ballonchasi, dori) tegmaslik.
4. Amaliy mashg‘ulotlar – evakuatsiya mashqlari, o‘yin ko‘rinishida “agar yong‘in chiqsa nima qilamiz?” kabi rolli o‘yinlar.
5. Emotsional tayyorgarlik – bolalarni qo‘rqitmasdan, balki ularni hushyorlikka, kattalarning ko‘rsatmalariga rioya qilishga o‘rgatish.

Natijada bolalarda:

xavfsizlik qoidalariga rioya qilish odati,
o‘zini va boshqalarni asrash hissi,
favqulodda vaziyatda sarosimaga tushmasdan harakat qilish ko‘nikmalari shakllanadi.

Favqulotda vaziyatlarning vujudga kelishi va himoyalana olish ko‘nikmalarini shakllantirish.

Favqulotda vaziyatlar haqida bolalarga tushuncha berishning keyingi bosqichi – ularning vujudga kelish sabablarini sodda qilib tushuntirish va himoyalani ko‘nikmalarini shakllantirishdir.

1. Favqulodda vaziyatlarning vujudga kelishi (bolalarga sodda tilda)

Yong‘in – gugurt, gaz plitasi, elektr jihozlaridan noto‘g‘ri foydalanilganda chiqadi.

Suv toshqini – kuchli yomg‘ir yoki daryo toshishi sabab bo‘ladi.

Zilzila – yer qimirlashi tufayli paydo bo‘ladi.

Elektr toki xavfi – simlarga tegilganda yoki nam joyda elektrdan foydalanilganda.

Gaz xavfi – gaz ballonidan yoki plitadan gaz sizib chiqqanda.

Bolaga shuni tushuntirish kerakki, ko‘p favqulodda vaziyatlar insonning ehtiyotsizligi natijasida ham kelib chiqishi mumkin.

2. Himoyalani sh ko‘nikmalarini shakllantirish

a) Umumiy ko‘nikmalar:

Har qanday xavfli holatda kattalarga darhol aytish.

O‘zi bilmagan narsaga tegmaslik.

Panikaga tushmasdan, tarbiyachi yoki ota-onaning ko‘rsatmalariga amal qilish.

b) Maxsus ko‘nikmalar:

Yong‘in vaqtida: deraza ochmaslik, nam ro‘mol bilan og‘iz-burni yopish, tezda tashqariga chiqish.

Zilzila vaqtida: stol yoki mustahkam joy ostiga yashirinib turish, liftga kirmaslik.

Elektr xavfi: simga tegmaslik, elektr jihozlarini yolg‘iz ishlatmaslik.

Gaz sizishi: plitani yoqmaslik, chiroqni yoqmaslik, kattalarga aytish, deraza ochish.

3. Tarbiyaviy-uslubiy yondashuv

O‘yinlar orqali – masalan, “To‘g‘ri-qo‘rqmas qahramon” o‘yini (bolalar xavfsiz va xavfli xatti-harakatlarni farqlashadi).

Rolli mashg‘ulotlar – “Agar yong‘in chiqsa nima qilamiz?”, “Zilzila bo‘lsa qayerga yashiramiz?” kabi.

She‘r, ertak va rasm yordamida – xavfsizlik qoidalarini bolalarga qiziqarli qilish.

Mavzu yuzasidan nazorat uchun savollar:

1. Favqulotdda vaziyat deganda nimani tushunasiz?
2. Nega bolalarga xavfsizlik qoidalarini o‘rgatish muhim?
3. Agar yong‘in chiqsa bolalar qanday harakat qilishlari kerak?
4. Yong‘in vaqtida derazani ochish to‘g‘rimi? Nima uchun?

7-mavzu: O‘zbekiston Respublikasi bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risidagi Qonuniy mazmun mohiyati.

Reja:

1. O‘zbekiston Respublikasi bolalar huquqlari kafolatlari to‘g‘risidagi qonun ahamiyati.
2. Bolalar huquqlari kafolatlari qonunining asosiy tushunchalari.
3. Bola huquqlari kafolatlari sohasidagi munosabatlar.

Asosiy tushunchalar:

BOLA HUQUQLARINING KAFOLATLARI TO‘G‘RISIDA

Qonunchilik palatasi tomonidan 2007-yil 23-noyabrda qabul qilingan
Senat tomonidan 2007-yil 1-dekabrda ma’qullangan

1-bob. Umumiy qoidalar

1-modda. Ushbu Qonunning maqsadi

Ushbu Qonunning maqsadi bola huquqlarining kafolatlari sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat.

2-modda. Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risidagi qonunchilik

Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risidagi qonunchilik ushbu Qonun va boshqa qonunchilik hujjatlaridan iboratdir.

Agar O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasida O‘zbekiston Respublikasining bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risidagi qonunchiligida nazarda tutilganidan boshqacha qoidalar belgilangan bo‘lsa, xalqaro shartnoma qoidalari qo‘llaniladi.

(2-modda O‘zbekiston Respublikasining 2021-yil 21-apreldagi O‘RQ-683-sonli Qonuni tahririda — Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son)

3-modda. Asosiy tushunchalar

Ushbu Qonunda quyidagi asosiy tushunchalar qo‘llaniladi:

bola (bolalar) — o‘n sakkiz yoshga to‘lgunga (voyaga yetgunga) qadar bo‘lgan shaxs (shaxslar);

bolaning qonuniy vakillari — ota-onalar, farzandlikka oluvchilar, vasiylar, homiylar;

vasiylik va homiylik — ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarni ularga ta’minot, tarbiya hamda ta’lim berish, shuningdek ularning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish maqsadida joylashtirishning huquqiy shakli. Vasiylik o‘n to‘rt yoshga to‘lmagan, homiylik esa o‘n to‘rt yoshdan o‘n sakkiz yoshgacha bo‘lgan bolalarga nisbatan belgilanadi;

yetim bola — otasi ham, onasi ham vafot etgan yoki ular sud qaroriga binoan vafot etgan deb e’lon qilingan bola;

jismoniy va (yoki) ruhiy rivojlanishida nuqsonlari bo’lgan bola — nogironlikni belgilash uchun yetarli bo’lmagan jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) va (yoki) ruhiy nuqsonlari bo’lgan bola;

ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar — yuzaga kelgan holatlar sababli og’ir turmush sharoitida qolgan, davlat va jamiyat tomonidan alohida himoya qilishga hamda qo’llab-quvvatlashga muhtoj bolalar, shu jumladan:

nogironligi bo’lgan bolalar;

(3-moddaning sakkizinchi xatboshisi O‘zbekiston Respublikasining 2022-yil 17-maydagi O‘RQ-770-sonli Qonuni tahririda — Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 18.05.2022-y., 03/22/770/0424-son)

jismoniy va (yoki) ruhiy rivojlanishida nuqsonlari bo’lgan bolalar;

yetim bolalar;

ota-ona qaramog‘idan mahrum bo’lgan bolalar;

ixtisoslashtirilgan bolalar muassasalarida tarbiyalanayotgan bolalar;

muayyan yashash joyiga ega bo’lmagan bolalar;

kam ta’minlangan oilalardagi bolalar;

jinoiy javobgarlikka tortilgan va jazoni ijro etish muassasalarida turgan bolalar;

zo’ravonlik va ekspluatatsiya, qurolli mojarolar va tabiiy ofatlar natijasida jabrlangan bolalar;

nogironligi bo’lgan bolalar (bola) — barqaror jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari mavjudligi oqibatida hayot faoliyati cheklanganligi munosabati bilan davlat va jamiyat tomonidan ijtimoiy yordam ko’rsatilishiga hamda o’z huquqlari va qonuniy manfaatlari himoya qilinishiga muhtoj bo’lgan bolalar (bola);

(3-moddaning o‘n yettinchi xatboshisi O‘zbekiston Respublikasining 2022-yil 17-maydagi O‘RQ-770-sonli Qonuni tahririda — Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 18.05.2022-y., 03/22/770/0424-son)

ota-onaning o‘rnini bosuvchi shaxslar — qonunda belgilangan tartibda bolaga nisbatan ota-onalik huquqini amalga oshiruvchi va ota-onalik majburiyatlarini bajaruvchi, lekin bolaning ota-onasi bo’lmagan shaxslar (farzandlikka oluvchilar, vasiylar va homiylar);

ota-ona qaramog‘idan mahrum bo’lgan bola — ota-onalik huquqidan mahrum qilinganligi yoki cheklanganligi, bedarak yo‘qolgan yoki muomalaga layoqatsiz deb topilganligi yoxud muomalaga layoqati cheklanganligi, bolani

tarbiyalashdan yoki uning huquq va manfaatlarini himoya qilishdan bo'yin tovlaganligi, shu jumladan, uzrsiz sabablarga ko'ra o'z bolasini tug'uruqxona yoki boshqa davolash muassasasidan, tarbiya, aholini ijtimoiy himoyalash muassasasi va shunga o'xshash boshqa muassasalardan olishdan bosh tortganligi yoxud ota-ona qaramog'i mavjud bo'lmagan boshqa holatlar sababli ota-ona yoki yagona ota (ona) qaramog'idan mahrum bo'lgan bola.

(3-moddaning o'n to'qqizinchi xatboshisi O'zbekiston Respublikasining 2023-yil 11-apreldagi O'RQ-829-sonli Qonuni tahririda — Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 12.04.2023-y., 03/23/829/0208-son)

4-modda. Bola huquqlarini himoya qilish bo'yicha davlat siyosati

Bola huquqlarini himoya qilish bo'yicha davlat siyosatining asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

bolaning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash;

bolaning hayoti va sog'lig'ini muhofaza qilish;

bolaning kamsitilishiga yo'l qo'ymaslik;

bolaning sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilish;

bolalar huquqlari va imkoniyatlarining tengligini ta'minlash;

bola huquqlari kafolatlarining huquqiy asoslarini takomillashtirish;

bola huquqlarining kafolatlari to'g'risidagi qonunchilikka rioya etilishini ta'minlash;

(4-moddaning sakkizinchi xatboshisi O'zbekiston Respublikasining 2021-yil 21-apreldagi O'RQ-683-sonli Qonuni tahririda — Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son)

bola huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash hamda himoya qilish bo'yicha davlat organlari va ularning mansabdor shaxslari faoliyatining ochiqligi hamda oshkoraligini ta'minlash;

bolalarning jismoniy, intellektual, ma'naviy va axloqiy kamol topishiga ko'maklashish;

bola huquqlarini himoya qilish sohasida faoliyatni amalga oshiruvchi kadrlar tayyorlash, ularning malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash;

bolalarda vatanparvarlik, fuqarolik, bag'rikenglik va tinchliksevarlik tuyg'ularini tarbiyalash;

bolani O'zbekiston xalqining tarixiy va milliy an'analari, ma'naviy qadriyatlari hamda jahon madaniyati yutuqlari bilan tanishtirish;

bolaning shaxsini, uning ilmiy, texnikaviy va badiiy ijodkorligini rivojlantirish;

bolalar tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash;

bolada huquqiy ong va huquqiy madaniyatni shakllantirish;

bola huquqlarini ta'minlash maqsadida davlat organlari va nodavlat notijorat tashkilotlari o'rtasida hamkorlik qilish;

bola huquqlarini himoya qilish sohasida faoliyatni amalga oshiruvchi xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni rivojlantirish;

bolalarning ijtimoiy ko'nikmasiga, voyaga yetmaganlar o'rtasida huquqbuzarliklarni kamaytirishga ko'maklashish.

Ma'naviy barkamol va jismoniy sog'lom avlodni tarbiyalash ishlari samaradorligini oshirish, jismoniy imkoniyatlari cheklangan bolalar, notinch oilalar bolalari yoki ota-onalari qarovisiz qolgan bolalarning to'liq ijtimoiy moslashuvini ta'minlash, ko'rsatib o'tilgan toifadagi bolalar to'g'risida g'amxo'rlik qilish zarurligini jamiyatning ma'naviy-axloqiy asoslari va negizini mustahkamlashning majburiy sharti sifatida jamoatchilik ongiga singdirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2004-yil 7-sentabrdagi 419-sonli qaroriga asosan O'zbekiston Xotin-qizlar qo'mitasi huzurida Respublika bolalar ijtimoiy moslashuvi markazi tashkil etilgan. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2008-yil 31-dekabrdagi 287-son qaroriga asosan Respublika bolalar ijtimoiy moslashuvi markazi faoliyatini yanada takomillashtirish maqsadida O'zbekiston Xotin-qizlar qo'mitasi huzuridagi Respublika bolalar ijtimoiy moslashuvi markazi Respublika bolalar ijtimoiy moslashuvi markazi etib qayta tashkil etilgan.

5-modda. Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining bola huquqlarini ta'minlash bo'yicha vakolatlari

Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari o'z vazifalari doirasida quyidagi vakolatlarni amalga oshiradi:

bola huquqlarini ta'minlash bo'yicha yagona davlat siyosatini shakllantirish va amalga oshirish;

bola huquqlarini ta'minlash bo'yicha ustuvor yo'nalishlarni belgilash;

bola huquqlarining kafolatlari to'g'risidagi qonunchilikni ijro etish;

(5-modda birinchi qismining to'rtinchi xatboshisi O'zbekiston Respublikasining 2021-yil 21-apreldagi O'RQ-683-sonli Qonuni tahririda — Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son)

bola huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash bo'yicha davlat dasturlari hamda hududiy dasturlarni ishlab chiqish va ro'yobga chiqarish;

bola huquqlarini ta'minlash bo'yicha davlat organlari, bolalar muassasalari, tashkilotlar faoliyatini muvofiqlashtirish va nazorat qilish;

Oldingi tahrirga qarang.

bola huquqlarini himoya qilish bo'yicha davlat siyosatini ro'yobga chiqarishga doir tadbirlarni belgilangan tartibda O'zbekiston Respublikasining Davlat budjeti mablag'lari va qonunchilikda taqiqlanmagan boshqa manbalar hisobidan moliyalashtirish;

(5-modda birinchi qismining yettinchi xatboshisi O'zbekiston Respublikasining 2021-yil 21-apreldagi O'RQ-683-sonli Qonuni tahririda — Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son)

davlatga qarashli bolalar muassasalarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash va nodavlat bolalar muassasalarini rivojlantirishga ko'maklashish chora-tadbirlarini ko'rish;

bola huquqlarini ta'minlash masalalari yuzasidan O'zbekiston Respublikasining xalqaro majburiyatlari bajarilishini nazorat qilish hamda xalqaro tashkilotlarda O'zbekiston Respublikasining manfaatlarini ifodalash;

axborot-ma'rifiy faoliyatni amalga oshirish;

ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarni qo'llab-quvvatlash masalalarini hal etish.

Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari qonunchilikka muvofiq boshqa vakolatlarni ham amalga oshirishi mumkin.

Bola huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilinishini ta'minlash, davlat organlari va boshqa organlarning, tashkilotlarning bola huquqlarini himoya qilish bo'yicha faoliyatini muvofiqlashtirish maqsadida qonunchilikda belgilangan tartibda bola huquqlari bo'yicha vakolatli organ tashkil etilishi mumkin.

(5-moddaning ikkinchi va uchinchi qismlari O'zbekiston Respublikasining 2021-yil 21-apreldagi O'RQ-683-sonli Qonuni tahririda — Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son)

6-modda. Bola huquqlarini ta'minlashda fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari va nodavlat notijorat tashkilotlarining ishtiroki

Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari va nodavlat notijorat tashkilotlari bolaga uning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ro'yobga chiqarishda va himoya qilishda ko'maklashadi, bolaga yoki uning qonuniy vakiliga huquqiy, uslubiy, axborotga oid va boshqa yordam ko'rsatadi.

Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari va nodavlat notijorat tashkilotlari:

bola huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash bo'yicha davlat dasturlari va hududiy dasturlarni ishlab chiqishda hamda ro'yobga chiqarishda ishtirok etishi;

bola huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta'minlashga doir vakolatlarni amalga oshirishda davlatdan va xalqaro tashkilotlardan uslubiy, tashkiliy hamda moliyaviy yordam olishi mumkin.

2-bob. Bola huquqlarining asosiy kafolatlari

7-modda. Bola huquqlarining qonuniy kafolatlari

O'zbekiston Respublikasining [Konstitutsiyasi](#), ushbu Qonun va boshqa qonunchilik hujjatlariga muvofiq har bir bolaga inson hamda fuqaro huquqlari va erkinliklari tegishli bo'ladi hamda davlat tomonidan kafolatlanadi.

(7-moddaning birinchi qismi O'zbekiston Respublikasining 2021-yil 21-apreldagi O'RQ-683-sonli Qonuni tahririda — Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son)

Nikohda va nikohsiz tug'ilgan bolalar teng hamda har taraflama himoyadan foydalanadi.

Davlat bolaning barcha shakllardagi kamsitishlardan himoya qilinishini ta'minlash uchun zarur choralarni ko'radi.

Bola huquqlari cheklanishi mumkin emas, qonunda belgilangan hollar bundan mustasno.

8-modda. Bolaning yashash huquqi kafolatlari

Yashash huquqi har bir bolaning uzviy huquqidir. Bola hayotiga suiqasd qilish eng og'ir jinoyatdir.

Davlat sog'lom bolaning tug'ilishi va rivojlanishini ta'minlash uchun sharoit yaratadi.

9-modda. Bolaning individuallikka va uni saqlab qolishga bo'lgan huquqi kafolatlari

Har bir bola tug'ilgan paytdan e'tiboran familiya, ism, ota ismi olish, millati va fuqaroligiga ega bo'lish huquqiga, shuningdek ularni saqlab qolish huquqiga ega.

10-modda. Bolaning erkinlik va shaxsiy daxlsizlik huquqi kafolatlari

Har bir bola erkinlik, shaxsiy daxlsizlik, turar joyi daxlsizligi va xat-xabarlarini sir tutish huquqiga ega.

Har bir bola o'z sha'ni va qadr-qimmatiga qilingan tajovuzlardan, shaxsiy hayotiga g'ayriqonuniy aralashuvlardan himoyalaniş huquqiga ega.

Bola qonunga asoslanmagan holda ushlab turilishi, hibsga olinishi, qamoqqa olinishi mumkin emas.

Davlat bolaning shaxsi, uy-joyi daxlsizligini, xat-xabarlari sir tutilishini ta'minlaydi hamda bolani ekspluatatsiya va zo'ravonlikning barcha shakllaridan,

shu jumladan jismoniy, ruhiy va jinsiy zo‘ravonlikdan, qiynoqlarga solishdan yoki shafqatsiz, qo‘pol yoxud inson qadr-qimmatini kamsituvchi boshqa shakldagi muomaladan, shahvoniy shilqimliklardan, huquqbuzarliklar va g‘ayriijtimoiy harakatlar sodir etishga jalb etilishidan himoya qilinishini amalga oshiradi.

(10-moddaning to‘rtinchi qismi O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 6-dekabrda O‘RQ-587-sonli Qonuni tahririda — Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 07.12.2019-y., 03/19/587/4122-son)

Davlat:

bolaga nisbatan ekspluatatsiya va zo‘ravonlikning barcha shakllarining oldini olish, shuningdek ularning sodir etilishiga imkon bergan sabablar va shart-sharoitlarni aniqlash hamda bartaraf etish;

ekspluatatsiya va zo‘ravonlikka duchor bo‘lgan bolalarga zarur pedagogik, psixologik, tibbiy, yuridik yordam ko‘rsatish bo‘yicha choralar ko‘radi.

(10-modda O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 6-dekabrda O‘RQ-587-sonli Qonuniga asosan beshinchi qism bilan to‘ldirilgan — Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 07.12.2019-y., 03/19/587/4122-son)

Qo‘llanilgan jazo chorasidan, sudlanganlik holati tugatilganligidan yoki olib tashlanganligidan hamda o‘ziga nisbatan amnistiya yoki afv etish akti qo‘llanilganligidan qat’i nazar, qasddan odam o‘ldirganlik, o‘n sakkiz yoshga to‘lmagan shaxsning nomusiga tekkanlik yoki unga nisbatan zo‘rluk ishlatib, jinsiy ehtiyojni g‘ayritabiiy usulda qondirganlik, o‘n sakkiz yoshga to‘lmagan shaxsni jinsiy aloqada bo‘lish yoki jinsiy ehtiyojni g‘ayritabiiy usulda qondirish bilan bog‘liq holda jinsiy aloqa qilishga majbur etganlik, o‘n olti yoshga to‘lmagan shaxs bilan jinsiy aloqa qilganlik yoki jinsiy ehtiyojni g‘ayritabiiy usulda qondirganlik yoxud unga nisbatan uyatsiz-buzuq harakatlar qilganlik, voyaga yetmagan shaxs tavsiflangan yoki tasvirlangan pornografik mahsulotni tarqatish, reklama qilish, namoyish qilish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi hududiga olib kirganlik, xuddi shuningdek uni tayyorlaganlik, tarqatganlik, reklama qilganlik, namoyish etganlik yoxud voyaga yetmagan shaxsni pornografik xususiyatga ega harakatlarning ijrochisi sifatida jalb etganlik, voyaga yetmagan shaxsni jalb etgan holda qo‘shmachilik qilganlik, fohishaxonalar tashkil etganlik yoki saqlaganlik, terrorizm uchun ilgari hukm qilingan shaxslarning ta’lim, tarbiya, bolalar sog‘lomlashtirish, sport va ijodiy tashkilotlarida ishlashi hamda bolalar bilan bevosita ishlashni nazarda tutuvchi faoliyat turlari bilan shug‘ullanishi taqiqlanadi.

(10-modda O‘zbekiston Respublikasining 2023-yil 11-aprelda O‘RQ-829-sonli Qonuniga asosan oltinchi qism bilan to‘ldirilgan — Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 12.04.2023-y., 03/23/829/0208-son)

Ushbu moddaning [oltinchi qismida](#) ko‘rsatilgan shaxslarning reyestrini shakllantirish va yuritish, shuningdek undan axborot olish tartibi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi.

(10-modda O'zbekiston Respublikasining 2023-yil 11-apreldagi O'RQ-829-sonli Qonuniga asosan yettinchi qism bilan to'ldirilgan — Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 12.04.2023-y., 03/23/829/0208-son — 2023-yil 13-iyuldan kuchga kiradi)

11-modda. Bolaning himoyaga bo'lgan huquqi kafolatlari

Har bir bolaga uning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini sud orqali himoya qilish, davlat organlarining, fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlari va nodavlat notijorat tashkilotlarining qonunga xilof qarorlari, ular mansabdor shaxslarining g'ayriqonuniy harakatlari (harakatsizligi) ustidan sudga shikoyat qilish huquqi kafolatlanadi.

Bolaning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish uning ota-onasi, ota-onasining o'rnini bosuvchi shaxslar, qonunda nazarda tutilgan hollarda esa vasiylik va homiylik organi, prokuror, sud tomonidan amalga oshiriladi.

Voyaga yetguncha qonunga muvofiq to'la muomalaga layoqatli deb e'tirof etilgan (emansipatsiya) bola o'z huquqlarini, shu jumladan himoyaga bo'lgan huquqini mustaqil amalga oshirishga hamda majburiyatlarini mustaqil bajarishga haqlidir.

Bola ota-ona va ota-onaning o'rnini bosuvchi shaxslar tomonidan qilinadigan suiiste'molliklardan himoyalaniish huquqiga ega.

Bolaning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlari buzilganda, shu jumladan ota-ona (ulardan biri) yoki ota-onaning o'rnini bosuvchi shaxslar bolaga ta'minot, tarbiya va ta'lim berish bo'yicha majburiyatlarini bajarmaganda yoki lozim darajada bajarmaganda yoxud ota-onalik huquqlarini suiiste'mol qilganda bola o'z huquqlari va qonuniy manfaatlari himoya qilinishini so'rab vasiylik va homiylik organiga, shuningdek boshqa davlat organlariga mustaqil ravishda murojaat qilishga haqli. Bunday murojaatlarni bola to'liq muomala layoqatiga ega bo'lmaganligi sababli ko'rib chiqmasdan qoldirishga yo'l qo'yilmaydi.

Bolaning hayoti yoki sog'lig'iga xavf tug'ilganidan, uning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlari buzilganligidan xabardor bo'lgan shaxslar bu haqda bola haqiqatda turgan joydagi vasiylik va homiylik organiga ma'lum qilishlari shart. Shunday ma'lumotlar olingan taqdirda, vasiylik va homiylik organi bolaning huquqlari, erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini himoya qilish bo'yicha zarur choralar ko'rishi shart.

Davlat sudga qadar ish yuritishning va sud muhokamasining barcha bosqichlarida bolalarning qonunchilikda belgilangan barcha protsessual huquqlariga rioya etilishi hamda bu huquqlar kafolatlarining ta'minlanishi bo'yicha choralar ko'radi.

(Bolaga har qanday ruhiy yoki jismoniy ta'sir o'tkazish, uni ko'rsatmalar berishga yoki aybini tan olishga majburlash taqiqlanadi.

Sudga qadar ish yuritish va sud muhokamasi jarayonida bolalarga nisbatan ular qonuniy vakillarining ishtirokisiz amalga oshiriladigan protsessual harakatlarni bajarish taqiqlanadi. Qonunchilikda nazarda tutilgan hollarda voyaga yetmagan shaxsga nisbatan protsessual harakatlar uning katta yoshdagi yaqin qarindoshi, pedagog yoki ushbu shaxsning boshqa qonuniy vakili ishtirokida amalga oshirilishi mumkin.

Voyaga yetmagan shaxsning jinoyatlari to'g'risidagi ishlar bo'yicha sudga qadar ish yuritishning va sud muhokamasining barcha bosqichlarida himoyachining ishtirok etishi shart. Bolaning va uning qonuniy vakillarining himoyachidan voz kechishi haqiqiy emas deb hisoblanadi.

Qonunchilikda jinoyat protsessining ishtirokchilari bo'lgan bolalar uchun boshqa kafolatlar ham nazarda tutilishi mumkin.

12-modda. Bolalarni tarbiyalayotgan oilalarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash

Davlat bolalarni tarbiyalayotgan oilalarni qo'llab-quvvatlashni kafolatlaydi, shuningdek qonunchilikda belgilangan tartibda ularga ijtimoiy yordam ko'rsatilishini ta'minlaydi.

13-modda. Bolaning oilaviy muhitga bo'lgan huquqi kafollatlari

Har bir bola oilada yashash va tarbiyalanish, o'z ota-onasini bilish, ular bilan birga yashash va ularning g'amxo'rligidan foydalanish huquqiga ega, uning manfaatlariga zid bo'lgan hollar bundan mustasno.

Bolaning ota-onasi bo'lmaganda, ular ota-onalik huquqidan mahrum qilinganda hamda bola ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan boshqa hollarda uning oilada yashash hamda tarbiyalanish huquqi vasiylik va homiylik organi tomonidan ta'minlanadi.

Bola otasi, onasi, bobosi, buvisi, aka-ukalari, opa-singillari va boshqa qarindoshlari bilan ko'rishish huquqiga ega. Ota-onasining nikohdan ajralishi, nikohning haqiqiy emas deb topilishi yoki ota va onaning boshqa-boshqa yashashi bolaning huquqlariga ta'sir qilmaydi.

Ota va ona turli davlatlarda yashagan taqdirda ham bola ular bilan ko'rishish huquqiga ega.

Ekstremal vaziyatlarga (ushlab turish, hibsga olish, qamoqqa olish, davolash muassasasida bo'lish va boshqa hollarda) tushib qolgan bola o'z ota-onasi va boshqa qarindoshlari bilan qonunchilikda belgilangan tartibda ko'rishish huquqiga ega.

14-modda. Bolaning g'ayriqonuniy ko'chirilishdan himoyalash huquqi kafollatlari

Har bir bola g'ayriqonuniy ko'chirilishdan va chet eldan qaytarilmaslikdan himoyalash huquqiga ega.

Bolaning chet elga safarlari faqat ota va onaning yoki ota-onaning o'rnini bosuvchi shaxslarning roziligi bilan qonunchilikka muvofiq amalga oshirilishi mumkin. Ushbu masala bo'yicha ota va ona yoki ota-onaning o'rnini bosuvchi shaxslar o'rtasidagi har qanday kelishmovchilik sud tomonidan hal qilinadi.

Ota-ona yoki ota-onaning o'rnini bosuvchi shaxslar bolaning yo'qolganligi haqida tegishli organlarga darhol xabar berishlari shart.

Ota-ona yoki ota-onaning o'rnini bosuvchi shaxslar hamrohligida bo'lmagan bolalar ularning yoniga kafolatli qaytarilish huquqiga ega.

Bolani ota yoki ona yoxud ularning o'rnini bosuvchi shaxs tomonidan chet davlat hududida nazoratsiz qoldirish, ya'ni ota-onaning, ular o'rnini bosuvchi shaxsning bolaga ta'minot, tarbiya va ta'lim berish bo'yicha o'z majburiyatlarini bajarishdan bo'yin tovlashi yoxud hamrohlik qiluvchi shaxsning o'z zimmasiga yuklatilgan majburiyatlarni bajarmasligi yoki lozim darajada bajarmasligi, shu jumladan bolani o'z ota-onasiga yoki yaqin qarindoshlariga yoxud O'zbekiston Respublikasi hududida taqiqlanmagan va tegishli davlatning qonunchiligiga binoan zarur vakolatlarga ega bo'lgan tashkilotga topshirmasdan qoldirish qonunchilikka muvofiq javobgarlikka sabab bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasining diplomatik vakolatxonalarida chet elda qonuniy vakillari hamrohligisiz turgan bolalarning — O'zbekiston Respublikasi fuqarolarining hisobini yuritadi va ularning qaytarilishi bo'yicha choralar ko'radi. Ota-onasi bedarak yo'qolgan deb topilgan yoki ular vafot etgan deb e'lon qilingan taqdirda, vasiylik va homiylik organi ana shu bolalarni oilaga, bunday imkoniyat bo'lmaganda esa yetim bolalar yoki ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalar uchun tayinlangan muassasalarga joylashtirish choralari ko'radi.

Qonuniy vakillari hamrohligisiz chet elda turgan bolalarni qaytarish masalalari O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari asosida hal qilinadi.

O'zbekiston Respublikasining qonunchiligi va xalqaro shartnomalariga muvofiq davlat ijro etish maqsadlari, shakllari va usullaridan qat'i nazar, bolalarni g'ayriqonuniy ko'chirishning oldini olish, shuningdek ularni doimiy yashaydigan mamlakatiga qaytarish choralari ko'radi.

15-modda. Bolaning o'z fikrini ifoda etish huquqi kafolatlari

Oilada har qanday masala hal qilinayotganda bola o'z fikrini ifoda etishga, shuningdek har qanday sud muhokamasi yoki ma'muriy muhokama jarayonida so'zlashga haqlidir. Bunda qaror qabul qilishga vakolatli bo'lgan organlar va mansabdor shaxslar bolaning manfaatlariga taalluqli masalalarni hal qilishda bolaning fikrini, uning yoshidan qat'i nazar, ko'rib chiqishi hamda bolaning eng ustun manfaatlaridan kelib chiqqan holda qarorlar qabul qilishi kerak.

16-modda. Bolaning axborot olish huquqi kafolatlari

Har bir bola o'zining sog'lig'i, axloqiy va ma'naviy kamol topishiga ziyon yetkazmaydigan axborotni olish huquqiga ega.

Har bir bola har qanday axborotni izlash, olish va tarqatish huquqiga ega, qonunda nazarda tutilgan cheklashlar bundan mustasno.

Pornografiya, shafqatsizlik va zo'ravonlikni namoyish etuvchi, inson qadriyatini tahqirlovchi, bolalarga zararli ta'sir ko'rsatuvchi va huquqbuzarliklar sodir etilishiga sabab bo'luvchi ommaviy axborot vositalaridan foydalanish, adabiyotlarni tarqatish hamda filmlarni namoyish etish taqiqlanadi.

17-modda. Bolaning fikrlash, so'z, vijdon va e'tiqod erkinligi huquqi kafolatlari

Bola fikrlash, so'z, vijdon va e'tiqod erkinligi huquqiga ega.

Bolaning fikr yuritish va uni ifodalash erkinligi qonunda belgilangan tartibda cheklanishi mumkin.

18-modda. Bolaning xususiy mulkka bo'lgan huquqi kafolatlari

Bola qonunda belgilangan tartibda xususiy mulk huquqiga ega bo'lishi mumkin.

Bolaning shaxsiy foydalanishida bo'lgan, bola tomonidan hadya, meros tariqasida olingan, shaxsiy mehnati evaziga yoki boshqa qonuniy usulda olingan buyumlar, mol-mulk uning xususiy mulkidir.

19-modda. Bolaning turar joyga bo'lgan huquqlari kafolatlari

Har bir bola turar joyli bo'lish huquqiga ega. Mazkur huquq qonunchilikda belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

Turar joy mulkdorining yoki turar joyni ijaraga oluvchining oila a'zolari bo'lgan bolalar ular qayerda bo'lishlaridan qat'i nazar, turar joy mulkdori yoki turar joyni ijaraga oluvchisi egallab turgan turar joyga nisbatan huquqqa ega bo'ladi.

Tarbiya, davolash muassasalari va boshqa muassasalarda, qarindoshlari, vasiylari yoki homiylari qaramog'ida bo'lgan yetim bolalar, ota-onasining qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalar turar joyga bo'lgan mulk huquqini yoki turar joydan foydalanish huquqini saqlab qoladi.

Vasiylik yoki homiylik belgilangan bolaning mulkida yoki foydalanishida bo'lgan turar joyni o'zga shaxsga o'tkazish uchun vasiylik yoki homiylik organining roziligi talab qilinadi.

20-modda. Bolaning mehnat qilish huquqi kafolatlari

Har bir bola o'zining yoshi, sog'lig'ining holati va kasbiy tayyorgarligiga muvofiq qonunchilikda belgilangan tartibda mehnat qilish, faoliyat turini va kasbni erkin tanlash, adolatli mehnat sharoitlarida ishlash huquqiga ega.

Ishga qabul qilishga o‘n olti yoshdan yo‘l qo‘yiladi.

Bolalarni mehnatga tayyorlash uchun umumiy o‘rta, o‘rta maxsus, professional ta‘lim tashkilotlarining o‘quvchilarini ularning sog‘lig‘iga hamda ma‘naviy va axloqiy kamol topishiga ziyon yetkazmaydigan, ta‘lim olish jarayonini buzmaydigan yengil ishni o‘qishdan bo‘sh vaqtida bajarishi uchun — ular o‘n besh yoshga to‘lganidan keyin ota-onasidan birining yoki ota-onasining o‘rnini bosuvchi shaxslardan birining yozma roziligi bilan ishga qabul qilishga yo‘l qo‘yiladi.

Davlat o‘n sakkiz yoshga to‘lmagan ishlovchi shaxslarga ishni ta‘lim bilan qo‘shib olib borishi uchun zarur sharoitlarni yaratib berish va qonunchilikda nazarda tutilgan boshqa choralarni ko‘rish orqali bolaning mehnat qilish huquqi ta‘minlanishini kafolatlaydi.

21-modda. Bolaning dam olish va bo‘sh vaqtga bo‘lgan huquqi kafolatlari

Har bir bola o‘zining yoshi, sog‘lig‘i hamda ehtiyojlariga mos keladigan dam olish va bo‘sh vaqtga bo‘lgan huquqqa ega.

Ota-ona yoki ota-onaning o‘rnini bosuvchi shaxslar o‘z qobiliyatlari hamda imkoniyatlariga muvofiq bolaning har tomonlama kamol topishi va farovonligi uchun zarur turmush sharoitini ta‘minlaydi.

Bolalar sog‘lomlashtirish, sport, ijodiy tashkilotlari hamda dam olishni va bo‘sh vaqtni uyushtiruvchi boshqa tashkilotlar qonunchilikka muvofiq davlat organlari tomonidan ta‘sis etiladi va qo‘llab-quvvatlanadi.

22-modda. Bolaning sog‘lig‘ini saqlash huquqi kafolatlari

Har bir bola sog‘lig‘ini saqlash huquqiga ega.

Davlat sog‘lom bola tug‘ilishini ta‘minlash uchun onaga uning sog‘lig‘ini saqlash sharoitlarini yaratadi.

Davlat bolalarga qonunchilikka muvofiq hajmda bepul tibbiy yordamni kafolatlaydi.

Bolaning sog‘lig‘ini saqlash huquqi davlat tomonidan quyidagi yo‘llar bilan ta‘minlanadi:

malakali tibbiy xizmat ko‘rsatilishini tashkil qilish;

bolaning, uning ota-onasining salomatligini nazorat qilish va bolalar kasalliklari profilaktikasi;

bolalar va o‘smirlarni davolash-profilaktika muassasalarida dispanser kuzatuvini olib borish hamda davolash;

talab darajasidagi sifatga ega bo‘lgan oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarilishi va sotilishini nazorat qilish;

bolaning fiziologik xususiyatlari va sog'lig'i holatiga javob beradigan ta'lim olish hamda mehnat qilish sharoitlarini yaratish;

kasbga yaroqlilikni aniqlashda O'zbekiston Respublikasining Davlat budjeti mablag'lari hisobidan bepul tibbiy maslahat berish;

sanitariya-gigiyena ta'limi berish, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish va rag'batlantirish;

sog'lig'ining holati to'g'risida bola uchun qulay bo'lgan tarzda zarur axborotni taqdim etish.

O'n to'rt yoshdan katta yoshdagi bola ma'lumotlarni bilgan holda tibbiy aralashuvga ixtiyoriy ravishda rozilik berish yoki uni rad etish huquqiga ega.

Bola bilan uning hayotiga, sog'lig'i va normal rivojlanishiga ziyon yetkazuvchi har qanday ilmiy tajriba yoki boshqa eksperimentlar o'tkazish taqiqlanadi.

Davlat maxsus cheklovlarni joriy etish va maxsus profilaktika dasturlarini amalga oshirish orqali bolani alkogolga moyillikdan, chekishdan, giyohvandlik vositalarini, psixotrop moddalar va intellektual-irodaviy faoliyatga ta'sir ko'rsatadigan boshqa moddalarni iste'mol qilishdan himoya qilish bo'yicha zarur choralarni ko'radi.

23-modda. Bolaning bilim olish huquqi kafolatlari

Har bir bola bilim olish huquqiga ega.

Davlat bolaning bepul majburiy umumiy o'rta ta'lim va o'rta maxsus ta'lim olishini kafolatlaydi.

Ota-onalar yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslar o'z bolasini shaxsiy e'tiqodlariga muvofiq diniy va axloqiy jihatdan tarbiyalash huquqiga ega.

Ota-onalar yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslar tomonidan o'z bolasini qonunga xilof ravishda diniy ta'lim olishga jalb etishga, ya'ni bolani ro'yxatdan o'tkazilmagan yoki litsenziyaga ega bo'lmagan tashkilotlarga yoxud maxsus diniy ma'lumotga ega bo'lmagan va diniy tashkilotlarning O'zbekiston Respublikasi bo'yicha markaziy boshqaruv organining ruxsatisiz diniy ta'limni amalga oshirayotgan shaxslarga diniy ta'lim olish uchun topshirishga yo'l qo'yilmaydi.

3-bob. Ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar huquqlarining qo'shimcha kafolatlari

24-modda. Ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarning oila muhitiga bo'lgan huquqi kafolatlari

Davlat bolaning oilada bo'lishiga to'sqinlik qiluvchi sharoitlarni bartaraf qilish, bola oilasidan ajratilgan hollarda esa uni oilasiga tezroq qaytarish bo'yicha zarur choralarni ko'radi.

Davlat nogironligi bo'lgan bolalarni hamda jismoniy va (yoki) ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni tarbiyalayotgan oilalarga moddiy yordam, maslahat yordami va boshqa yordam ko'rsatadi hamda ularni qo'llab-quvvatlaydi.

Ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bola to'g'risida g'amxo'rlik qilishda imtiyozli huquq bu vazifani bajarishga qodir bo'lgan qarindoshlariga beriladi.

Bolani oilaga joylashtirishning imkoniyati bo'lmagan taqdirda, uni ixtisoslashtirilgan muassasalarga joylashtirish oxirgi choradir.

Oilada tarbiyalanishi mumkin bo'lmagan ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar ularga zarur g'amxo'rlikni hamda qo'llab-quvvatlashni ta'minlaydigan muqobil shaklda joylashtirilish huquqiga ega.

Ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarni muqobil joylashtirishning shakllari quyidagilardir:

vasiylik va homiylikni belgilash;

bolani farzandlikka olish;

oilaga tarbiyaga olish (patronat);

ixtisoslashtirilgan tarbiya, davolash muassasalariga, ijtimoiy himoya muassasalariga joylashtirish.

Qonunchilikka muvofiq ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarni muqobil joylashtirishning boshqa shakllari ham nazarda tutilishi mumkin.

Ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarni muqobil joylashtirish tartibi qonunchilik bilan belgilanadi.

25-modda. Ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarning jamiyatga uyg'unlashish huquqi kafolatlari

Ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar jamiyat hayotida ishtirok etishda boshqa bolalar bilan teng huquqlarga egadir.

Davlat ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar va ular oilalarining jamiyat hayotida faol ishtirok etishini ta'minlash uchun ularning sha'ni va qadr-qimmatini kamsitmaslik shartlari asosida dasturlar ishlab chiqish tashabbuskori bo'ladi hamda zarur resurslar ajratadi.

Ta'lim, tibbiyot va madaniy-ma'rifiy muassasalar nogironligi bo'lgan bolalarning hamda jismoniy va (yoki) ruhiy rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalarning erkin harakatlanishlari uchun moslashtirilgan bo'lishi kerak.

Davlat ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarni rehabilitatsiya qilish tizimini shakllantirish va rivojlantirishni tashkil etadi hamda bunga ko'maklashadi.

Nogironlik belgilangan paytdan boshlab bola tegishli davlat organlari tomonidan bajarilishi majburiy bo'lgan yakka tartibdagi rehabilitatsiya dasturidan foydalanish huquqiga ega.

26-modda. Ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarning turar joyga bo'lgan huquqlari kafolatlari

Yetim bolalar va ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalar, to'liq davlat ta'minotida turgan ixtisoslashtirilgan o'quv-tarbiya muassasalarini bitirgan yoki jazoni o'tash muassasalaridan ozod qilingan bolalar, shuningdek ijtimoiy himoyaga muhtoj bo'lgan boshqa toifadagi bolalar o'zlari ilgari yashagan turar joy maydoniga ega bo'lish yoki qonunchilikka muvofiq turar joy olish huquqiga ega.

27-modda. Ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarning ijtimoiy yordam olishga bo'lgan huquqi kafolatlari

Ijtimoiy yordam uni olish huquqiga ega bo'lgan har bir bolaga tayinlanadi.

Ijtimoiy yordam ko'rsatish miqdori, shartlari va tartibi qonunchilik bilan belgilanadi.

Davlat organlari ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan har bir bolaga, bolalarning joylashtirilishi shaklidan qat'i nazar, moddiy va boshqa sharoitlarni ta'minlaydi.

Davlat ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarni qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan homiylik dasturlarini qonunchilikka muvofiq rag'batlantiradi.

27¹-modda. To'liq davlat ta'minotida bo'lgan yetim bolalar va ota-onasining yoki boshqa qonuniy vakillarining qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalar huquqlarining kafolatlari

Yetim bolalar va ota-onasining yoki boshqa qonuniy vakillarining qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalar davlat tarbiya, davolash-sog'lomlashtirish, tibbiy-ijtimoiy muassasalariga, o'rta maxsus, ta'lim muassasalariga tarbiyaga berilgan kundan e'tiboran to'liq davlat ta'minotida bo'ladi.

To'liq davlat ta'minotida bo'lgan yetim bolalarga va ota-onasining yoki boshqa qonuniy vakillarining qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarga ta'lim berish, ularni uy-joy, oziq-ovqat mahsulotlari, kiyim-bosh, poyabzal va boshqa ashyoviy ta'minot buyumlari bilan ta'minlash, ular ta'lim muassasalarini bitirayotganda, ishga qabul qilinayotganda kiyim-bosh, poyabzal va boshqa ashyoviy ta'minot buyumlari sotib olish uchun nafaqa to'lash O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

28-modda. Nogironligi bo'lgan bolalar, jismoniy va (yoki) ruhiy rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalarning tibbiy-ijtimoiy yordam olishga bo'lgan huquqi kafolatlari

Nogironligi bo'lgan bolalar tibbiy-ijtimoiy yordam olish huquqiga ega bo'lib, bu profilaktika, davolash-tashxis qo'yish, reabilitatsiya, sanatoriy-kurort, protez-ortopediya yordamini, harakatlanish vositalari bilan imtiyozli shartlarda ta'minlanishni va boshqa yordam turlarini o'z ichiga oladi.

Nogironligi bo'lgan bolalar davlat sog'liqni saqlash tizimi muassasalarida bepul tibbiy-ijtimoiy yordam olish va o'z uylarida parvarish qilinish huquqiga ega.

Jismoniy va (yoki) ruhiy rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalarga tibbiy-ijtimoiy yordam ko'rsatish tartibi, ularga beriladigan imtiyozlar ro'yxati qonunchilik bilan belgilanadi.

Jismoniy va (yoki) ruhiy rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalar ota-onasi yoki ota-onasining o'rnini bosuvchi shaxslarning arizasiga ko'ra O'zbekiston Respublikasining Davlat budjeti, homiylik va boshqa jamg'armalarning mablag'lari hisobidan, shuningdek ota-onasi yoki ota-onasining o'rnini bosuvchi shaxslarning mablag'lari hisobidan ijtimoiy muhofaza tizimi muassasalarida saqlanishlari mumkin.

29-modda. Ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarning ta'lim olish huquqi kafolatlari

Davlat maxsus pedagogik yondashuvga ehtiyoji bo'lgan ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarning belgilangan ta'lim standartlari va talablari darajasida bilim olishlarini kafolatlovchi zarur mablag'lar ajratadi hamda boshqa choralar ko'radi.

Jismoniy va (yoki) ruhiy rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalar va nogironligi bo'lgan bolalar ular uchun maxsus ishlab chiqilgan ta'lim dasturlari bo'yicha ta'lim muassasalarida o'qish va tarbiyalanish hamda o'z jismoniy, aqliy qobiliyatlari va xohishlariga mos bo'lgan ta'lim olish huquqiga ega.

Tibbiy-psixologik-pedagogik komissiyaning tavsiyasi bo'lgan taqdirda, jismoniy va (yoki) ruhiy rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalar va nogironligi bo'lgan bolalarning ota-onalari o'z xohish-istagiga ko'ra hamda bolaning qiziqishlaridan kelib chiqqan holda ta'lim (umumta'lim yoki ixtisoslashtirilgan) muassasasi turini tanlash huquqiga ega.

Ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarga o'rta maxsus, professional va oliy ta'lim tashkilotlariga o'qishga kirishda qonunchilik bilan imtiyozlar belgilanishi mumkin.

4-bob. Yakunlovchi qoidalar

30-modda. Nizolarni hal etish

Bola huquqlarining kafolatlari sohasidagi nizolar qonunchilikda belgilangan tartibda hal etiladi.

31-modda. Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risidagi qonunchilikni buzganlik uchun javobgarlik

Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risidagi qonunchilikni buzganlikda aybdor shaxslar belgilangan tartibda javobgar bo'ladilar.

32-modda. Ushbu Qonunning kuchga kirishi

Ushbu Qonun rasmiy e'lon qilingan kundan e'tiboran kuchga kiradi.

8-mavzu: Tarbiyalanuvchilarda huquqiy me'yorlar, qonunlar va ijtimoiy-huquqiy munosabatlar mohiyati hamda ularning ijtimoiy hayotdagi ahamiyati haqida tushunchalar berish.

Reja:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi haqida umumiy tushuncha.
2. Tarbiyalanuvchilarni O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qonunlariga hurmat ruhida tarbiyalash.
3. Qonunlar va ijtimoiy-huquqiy munosabatlar mohiyati.

Bugungi bolalar yurt kelajagi. Bolalar va davlatning kelajagi qanday bo'lishi ko'p omillarga bog'liq. Hozirgi kunda jamiyatimizda fuqarolarning huquqiy tarbiyasining roli sezilarli darajada ortib bormoqda, bu ko'plab sabablar qatorida insonning o'z taqdiri uchun javobgarligi bilan bog'liq. Huquqiy normalar ijtimoiy munosabatlarni va inson xatti-harakatlarini tartibga solish imkonini beradi. Ular nimaga "ruxsat berilgan" va nimaga "ruxsat bermaslik" ni, muayyan vaziyatda qanday harakat qilishni aniqlaydi.

YUNESKO tomonidan 1989-yilda qabul qilingan va dunyoning aksariyat davlatlari tomonidan ratifikatsiya qilingan "Bola huquqlari to'g'risida"gi Konvensiya yer yuzining har bir burchagida bola shaxsining har tomonlama rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan. Ko'pgina o'qituvchilar buni imkon qadar erta bolalarga tanishtirishga harakat qilishadi. Kichik bolalarga bolalar huquqlarini maxsus o'rgatishning hojati yo'q. Haqiqatan ham ularni balolardan asrash, asrash, asrash kerak. Va bu kattalarning vazifasi. Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyani balog'atga etmagan bolalar adliyasi bilan shug'ullanadigan mutaxassislar, advokatlar, o'qituvchilar va, albatta, ota-onalar bilishi kerak. Va bolada, ayniqsa kichkina, allaqachon bir nechta himoyachilar bor. Voyaga etgan odamning adolatli, mehribon himoyachi sifatidagi qiyofasini bolada erta yoshda shakllantirish kerak.

Bolalik - bu jadal rivojlanish, o'zgarish va o'rganish davri, shuningdek, paradokslar va qarama-qarshiliklar davri bo'lib, ularsiz rivojlanish jarayonini tasavvur qilib bo'lmaydi. J. Piaget, B. Elkonin va boshqalar bola rivojlanishining paradokslari haqida yozganlar.

Bolalik huquqi, shuningdek, o'z fikrlariga bo'lgan huquqni ham o'z ichiga oladi: bolani dunyoni va o'zini tushunish uchun mustaqil fikrlashga o'rgatish kerak. Agar bola xatti-harakatlari mazmunli, tushunarli va o'zaro bog'liq bo'lgan odamlar

orasida yashasa, u bu ichki tartibni taqlid qiladi va uni avvalo o'z faoliyatida, so'ngra tuyg'ular olamida, keyinchalik esa o'z tafakkuri doirasida qabul qiladi.

Butun zamonaviy ta'lim tizimi maktab yoshidagi bolalar va kattalar uchun ko'proq mos keladigan bilimlarni uzatishga qaratilgan. Hozirgi vaqtda hatto bolalar bog'chalarida o'yin ham asta-sekin chetga surilib, ularning o'rnini sinflar egallaydi, chunki tobora ko'proq ota-onalar maktabgacha yoshdagi bolaning to'liq rivojlanishi, uning bolalik, o'ynash huquqiga rioya qilish bilan emas, balki uni maktabga tayyorlash bilan shug'ullanadi. Bolani muayyan bolalar faoliyatidan mahrum qilib bo'lmaydi. Bu, ayniqsa, katta maktabgacha yoshdagi bolalar uchun to'g'ri keladi.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti maktabgacha yoshdagi bolaning quyidagi huquqlarini himoya qilishga ta'sir ko'rsatishi mumkin:

sog'liqni saqlash uchun;

ta'limga;

bolaning o'yinlarda ishtirok etishi;

o'z shaxsiyligini saqlab qolish;

jismoniy yoki ruhiy zo'ravonlikning barcha shakllaridan, haqorat yoki zo'ravonlikdan, ehtiyotsizlik yoki ehtiyotsizlik va qo'pol muomaladan himoya qilish.

Bolalarning yuqorida qayd etilgan huquqlari maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilari va tibbiyot xodimlarining amalga oshirilishiga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan huquqlardir.

Barcha ishlarning maqsadi maktabgacha yoshdagi bolalarda huquqiy ong asoslarini shakllantirishdir.

Tarbiyalanuvchilarga huquqiy me'yorlar, qonunlar va ijtimoiy-huquqiy munosabatlar haqida tushuncha berish uchun quyidagilarni o'rgatish kerak: huquqiy me'yorlar jamiyatni tartibga soluvchi qoidalar ekanligi, qonunlar ushbu me'yorlarning rasmiy shakli ekanligi, ijtimoiy-huquqiy munosabatlar esa shaxslar va davlat o'rtasidagi huquqiy aloqalar ekanligini tushuntirish kerak. Tarbiyalanuvchilarda qonunlarga hurmatni shakllantirish, o'z huquq va burchlarini bilishlarini ta'minlash, jamiyatda ijtimoiy-huquqiy madaniyatni oshirish hamda huquqiy normalarga amal qilish orqali ijtimoiy barqarorlikka hissa qo'shishlarini ta'minlash zarur.

1. Huquqiy me'yorlar va qonunlarning mohiyati

- **Huquqiy me'yorlar:**

Ular jamiyatda to'g'ri xulq-atvor qoidalarini belgilab beradi va qanday harakat qilish kerakligi, qanday harakat qilish mumkin emasligini ko'rsatadi.

- **Qonunlar:**

Bu huquqiy me'yorlarning eng muhim va rasmiy shaklidir. Qonunlar davlat tomonidan qabul qilinadi va hamma uchun majburiy hisoblanadi. Qonunlar shaxsning huquqlari, erkinliklari, jamiyat va davlat manfaatlari himoya qilinishini ta'minlaydi.

2. Ijtimoiy-huquqiy munosabatlar

- Bu shaxslar, guruhlar va davlat o'rtasidagi huquqiy aloqalarni anglatadi.
- Masalan, fuqarolarning o'z huquqlarini amalga oshirishlari, davlatning fuqarolarga nisbatan majburiyatlari, shuningdek, jinoyat sodir etilganda jinoyatchi va davlat o'rtasidagi munosabatlar shular jumlasidandir.

3. Ijtimoiy hayotdagi ahamiyati

- **Tartibni saqlash:**

Huquqiy me'yorlar va qonunlar jamiyatdagi tartib-intizomni saqlashda muhim rol o'ynaydi.

- **Shaxsiy huquq va erkinliklarni himoya qilish:**

Har bir shaxsning o'z huquqlarini bilishi va himoya qila olishi ijtimoiy hayotda muhimdir. Qonunlar bu huquqlarni kafolatlaydi.

- **Adolatlilikni ta'minlash:**

Huquqiy me'yorlarga amal qilish jamiyatda adolatni ta'minlashga yordam beradi, har kim o'z huquqlaridan teng foydalanishi mumkin bo'ladi.

- **Jamiyatning rivojlanishi:**

Huquqiy normalarga rioya qilish orqali jamiyat barqaror rivojlanadi, jamoatchilik huquqiy madaniyatini oshiradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning huquqiy normalar va qonunlar haqidagi tushunchalarini rivojlantirish ijtimoiy rivojlanishga asoslanadi, bunda bolalar jamiyatning ijtimoiy normalari, qoidalari va qadriyatlarini o'rganadilar. Asosiy vazifalarga boshqalarning huquq va manfaatlarini hurmat qilishni o'rgatish, kattalar va tengdoshlar bilan munosib munosabatlarni o'rnatish, suhbatlar, o'yinlar va tegishli materiallarni o'qish orqali ijtimoiy hayot uchun tartib va qoidalarining ahamiyatini tushunishni rivojlantirish kiradi.

Ishning asosiy yo'nalishlari.

Ijtimoiy normalar va qoidalarini o'zlashtirish: Kattalar va boshqa bolalar bilan muloqot qilish orqali maktabgacha yoshdagi bolalar turli vaziyatlarda xatti-harakatlar qoidalarini o'rganadilar.

Boshqalarning manfaatlari va ehtiyojlarini hurmat qilishni singdirish muhimdir.

Huquqiy ongni shakllantirish: Bolalarga "qonun", "qoida", "tartib" nima ekanligi haqida tushuncha berish kerak. Har bir inson qulay va xavfsiz bo'lishi uchun qoidalar mavjudligini tushuntirish.

O'zaro ta'sir ko'nikmalarini rivojlantirish: Bolalarni boshqa odamlarning manfaatlarini hisobga olish va muzokaralar olib borish qobiliyatiga o'rgatish.

Bolalar qoidalarga rioya qilish va ziddiyatli vaziyatlarni hal qilish zarurati bilan duch keladigan o'yinlarni o'tkazish.

Qonunlar va huquqiy munosabatlarning ma'nosini tushunish: Huquqiy normalar va qonunlar jamiyatda tartibni saqlashga yordam berishini tushuntirish.

Qoidalarga rioya qilish va buzish oqibatlarini ko'rsatadigan hayotdan, ertak va multfilmlardan misollar.

Usul va texnikalar. Suhbat va munozaralar: Oilada, bolalar bog'chasida, yurish paytida o'zini tutish qoidalari haqida suhbatlar.

Kitoblarni o'qish va muhokama qilish: Qahramonlar qoida buzilishi va ularning oqibatlariga duch kelgan ertaklardan foydalanish.

O'yin holatlari: Qoidalarga rioya qilish va buzilish holatlarini taqlid qiluvchi rolli o'yinlarni tashkil qilish.

Vizual materiallar: To'g'ri va noto'g'ri xatti-harakatlar tasvirlangan rasmlar, plakatlari, kartalardan foydalanish.

Kattalarning shaxsiy namunasi: Kattalar o'zlarining xatti-harakatlari orqali qonunlar va me'yorlarga hurmat ko'rsatishi muhimdir.

Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashning asosiy vazifalari:

- bolalarning sog'lig'ini saqlash va mustahkamlash, "sog'lom turmush tarzi" tushunchasi va uning sog'lig'iga ta'siri haqida xabardorlikni oshirish;
- o'z qadr-qimmatini, o'z huquq va erkinliklarini anglash, mas'uliyat hissini rivojlantirish;
- huquqiy dunyoqarash va axloqiy tushunchalarni rivojlantirishga ko'maklashish;
- boshqalarning huquqlarini hurmat qilishni, bag'rikenglikni tarbiyalash;
- bolaning hissiy sohasini rivojlantirish, empatiya, rivojlantirish
- muloqot qobiliyatlari va qobiliyatlari;
- bolalarni bolalar huquqlarini himoya qilish bo'yicha asosiy hujjatlar bilan ochiq shaklda tanishtirish.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, bolalarda o'z huquq va erkinliklari to'g'risida asosiy g'oyalarni shakllantirish, boshqa odamlarga va ularning huquqlariga hurmat va bag'rikenglikni rivojlantirish orqali maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilari nafaqat bilim beradi, balki ularni amaliy qo'llash uchun sharoit yaratadi, bolalarda ushbu yoshdagi faoliyatning yetakchi turlariga tayangan holda muloqot ko'nikmalari va qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Mavzu yuzasidan nazorat uchun savollar:

1. Huquqiy me'yor nima va u jamiyat hayotida qanday ahamiyatga ega?
2. Huquqiy me'yorlar qaysi sohalarda odamlarning xatti-harakatini tartibga soladi?
3. Huquqiy me'yorlar odamlar o'rtasidagi munosabatlarni qanday tartibga soladi?

9-mavzu: Tabiatni muhofaza qilishning huquqiy asoslari.

Reja:

1. Atrof tabiiy muhitni huquqiy muhofaza qilish.
2. Tabiiy boyliklar bilan tanishtirish va ularni muhofaza qilish.
3. Davlat tomonidan tabiatni muhofaza qilish borasidagi qabul qilingan qarorlar va tadbirlar.

Asosiy tushunchalar: tabiat, atrof muhit, davlat

Ma'lumki, tabiat insoniyat uchun bebaho qadriyatdir. Tabiat, tug'ilish, yashash, o'sish, faoliyat maydoni hisoblanadi. Inson tabiat bilan birga yashaydi, usadi, rivojlanadi. Insoniyat tabiatga ta'sir etibgina qolmasdan, unga bevosita bog'liq hamdir. Tabiatga bog'liq omillar texnika, iqtisodiy ekologik munosabatlarini ham belgilaydi. Ana shu holat kishilarning tabiat, atrof-muhitga bo'lgan munosabatlarni muvofiqlashtirish zarurligini taqozo etadi. Bolalarni ilk yoshidan hayvonot olami bilan tanishtirish orqali ularga mehr uyg'otish, jonsiz va jonli tabiatni muhofaza qilish ekologik tarbiyaning dastlabki elementlaridan biri sifatida tadqiq etilishi lozim bo'lgan muammodir. Ayniqsa, bu yo'nalish maxsus o'rganilmaganligi, hozirgi kunda esa davlat va jamiyatning barkamol shaxsga bo'lgan ehtiyojining kuchayganligi dolzarb ekanligidan dalolat beradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish orqali etetik, aqliy, axloqiy jihatdan tarbiyalash, jismoniy rivojlantirish barcha zamonlarda ham o'ta dolzarb muammolardan hisoblangan. Tabiat bilan tanishish insonni ma'naviy kamolotga yetkazuvchi jarayon bo'lib, uni barcha salbiy xatolardan saqlaydi. Natijada uning xulqiy go'zalligi ortadi.

Shu sababdan ham tabiat bilan tanishtirish orqali ta'lim-tarbiya jarayoni uzoq tarixga ega. Shu nuqtai nazardan O'rta Osiyo xalqlari tabiatni muhofaza qilish sohasida boy an'anaga ega.

Tabiatni asrab avaylash ardoqlash insonning burchi ekanligi haqidagi ta'limotlar Turoni Turkistondan yetishib chiqqan buyuk olimlarning ta'limotlarida o'z ifodasini topgan. Allomalar o'z davrida tabiatdan foydalanish, ular bilan bog'liq bo'lgan voqea, hodisalar haqida boy ma'lumotlarni yozib qoldirganlar. Tabiatga mehr, yuksak axloq – odobini tarbiyalash lozimligini o'z asarida bayon etganlar.

O'rta asrlarda O'rta Osiyo olimlari hali ekologiya fani umuman yo'q bulgan davrda tabiat, undagi muvozanat, tabiatni e'zozlash haqida qimmatli fikrlarni aytganlar. Buyuk alloma, ensiklopedik olim Muhammad al Xorazmiy (783-847) bir risolasida shunday yozadi: "Bilginki, dunyoning- ko'zlari yoshlansa. uning boshiga g'am kulfat tushgan bo'ladi. Odamlar, daryodan mehringizni darig' tutmang". Demak tabiat va uning maxsuli inson uchun ekan, undan oqilona va odilona foydalanish kerak. Yerga, suvga, hayvonlarga bo'lgan munosabatlarimizni yaxshilashimiz bilangina ona tabiatimizni asrab qolishimiz mumkin. Hayvonlar na'rasiga to'la o'rmonlarni, parrandayu darrandalar makoni to'qayzorlarni zilol ko'llarni va o'tloqlarni qayta tiklashning imkoni bor.

Bu ishlarga faqat insongina qodirdir. Zero, shoir aytganidek: "Mulki jahon ichra xoqon ham uning o'zi ya'ni inson, demak tabiatni ham u saqlab qola oladi". O'rta asrlarda O'rta Osiyoda yashab ijod etgan olimlardan Muxammad Muso al -

Xorazmiy, Abu Nasr Farobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino va boshqalar tabiat fanining rivojlanishiga ulkan hissa qo'shganlar. Ular hali ekologiya fani dunyoga kelmagan davrda tabiat va undagi muvozanat, o'simliklar va hayvonot dunyosi, tabiatni e'zozlash haqida qimmatli fikrlar aytganlar. Mana shunday buyuk allomalarimizdan Muhammad Muso al-Xorazmiy, o'zining "Kitob surat al - arz" asarini Abu Nasr Farobiy (870-810) "al - hajmi va al - mikdor", "Kitob almabodi al - inson" asarlarini Abu Rayhon Beruniy "Saydana", "Minerologiya" asarlarini Abu Ali ibn Sino, u "Kitob al - shifo", "Tadbir ul - manzil" kabi asarlarini yozganlar.

Hadisi sharifimizdagi tabiat, tabiatni avaylab asrash, uni ko'paytirish, parvarish qilishga oid bandlari bilan ham tanishib. uni chuqur tahlil qilinadi. Ilm - fan, ma'rifat - madaniyat asrlar davomila insoniyat olamida so'nmas mash'al bo'lib, yoritib kelgan.. Bizga ma'lum bo'lmagan tarix zarvaraqlari qatida pinhona yotgan qadriyatlarimiz, noyob qo'lyozma asarlarimiz, qadimiy yodgorliklarimiz istiqloq sharofati bilan tadqiqotchi olimlarimiz tomonidan teran o'rganilmoqda.

Tarix - insonning barkamollik, taraqqiyot yo'li. O'tmishda yashab ijod etgan buyuk pedagoglar bola tarbiyasida tabiatning ahamiyati. uning bola ruhiyatiga qanday ta'sir qilishi haqida ilmiy fikrlarini aytib o'tganlar.

G'arb pedagoglaridan: Y.A.Komenskiy, J.J.Russo, I.G.Pestolotsii kabi olimlarning bola tarbiyasida tabiatning tutgan o'rni haqidagi ilmiy asarlari bilan tanishamiz. Rus pedagoglaridan K.D.Ushinskiyning, "Inson tarbiya predmeti sifatida" asari bilan tanishamiz. Ushinskiy "Meni pedagogikada var var hisoblasangiz ham, lekin men o'z hayot tajribamda shunday xulosaga keldim. Go'zal tabiat yosh qalbga shunday katta tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadiki, hatto pedagogikaning ta'siri ham u bilan raqobatlashishga ojizdir", -degan edi.

Bizga ma'lumki, bola dunyoga kelar ekan ilk yoshligidan boshlab tabiat bilan muloqotda bo'ladi. Bu haqda buyuk pedagog olimlarimiz o'zlari yashab o'tgan davrda, bolaning har tomonlama o'sishida ma'naviy ozuqa beradigan tabiatning nozne'matidir deb, ta'kidlab o'tganlar. Biz hozirda o'tmishdagi pedagoglarimizning dono fikrlari va ilmiy asarlariga suyanganimiz o'zimizning pedagogik faoliyatimizda foydalanamiz.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish - bu ularda tabiatga to'g'ri munosabatni tarbiyalash va hissiy tajribaga asoslangan, atrof-muhit haqidagi real bilimlarni anglashning ta'limiy vositasi. Kuzatishlarning tasdiqlashicha, bolalarning atrof-muhitdagi faoliyati asosan o'z-o'zidan, kutilmagan tarzda kechadi va buni ulardagi tabiatga bo'lgan bunday munosabatning asosiy sababi deb hisoblash to'g'ri bo'ladi Oila, mahalla, bir so'z bilan aytganda, tevarakdagilarning, ayniqsa, maktabgacha ta'lim muassasasi tarbiyachilarining pedagogik ta'siri bilan bunday nojoiz faoliyat tuzatib boriladi. Mana shuning uchun ham maktabgacha yoshdayoq bolalarning tabiat haqida ishonarli ma'lumotlarni egallashlari juda muhim.

Maktabgacha ta'limda tabiatni muhofaza qilishning huquqiy asoslari — bu bolalarni ekologik tarbiyalash, tabiatga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishga o'rgatish jarayonida amal qilinadigan qonuniy va me'yoriy hujjatlar majmuasidir.

Quyida ushbu sohani tartibga soluvchi asosiy huquqiy asoslar va ularning qisqacha tavsifi keltirilgan:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi

- **41-modd:** Har kim ta'lim olish huquqiga ega.
- **50-modd:** Har bir fuqaro tabiatga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishga majburdir.
- Bu moddalar ekologik tarbiya va tabiatni muhofaza qilish bo'yicha ta'lim-tarbiyaning konstitutsiyaviy asoslarini belgilaydi.

2. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun (yangi tahriri, 2020-yil)

- Ta'lim tizimining barcha bosqichlarida, jumladan, maktabgacha ta'limda ekologik tarbiya berish ko'zda tutilgan.
- Maktabgacha ta'lim muassasalarida atrof-muhitga ongli munosabatni shakllantirish vazifasi yuklatilgan.

3. "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonun (2019-yil)

- Maktabgacha ta'lim tizimi bolalarda tabiatga muhabbat, unga ehtiyotkorlik bilan munosabatni shakllantirishni maqsad qiladi.
- Ekologik madaniyatni shakllantirish maktabgacha ta'limning muhim vazifalaridan biri sifatida belgilangan.

4. "Atrof muhitni muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonun

- Ushbu qonun barcha shaxslar, shu jumladan ta'lim tashkilotlarini ham, atrof-muhitni asrash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish majburiyatini yuklaydi.
- Bolalarda ekologik ongni shakllantirish ushbu qonun doirasida dolzarb vazifa hisoblanadi.

5. Davlat dasturlari va strategiyalar

- **"Yashil maktab", "Yashil maktabgacha ta'lim" tashabbuslari** – maktabgacha ta'lim muassasalarida ekologik tarbiyani kuchaytirishga qaratilgan.
- **2022–2026-yillarga mo'ljallangan maktabgacha ta'limni rivojlantirish strategiyasi** – bolalarda ekologik madaniyatni oshirishga alohida urg'u beradi.

6. Ekologik tarbiya bo'yicha metodik qo'llanmalar va Davlat ta'lim standartlari

- DTS (Davlat ta'lim standarti) asosida ekologik tarbiya, tabiatni asrash, hayvonot va o'simlik dunyosini qadrlash kabi mavzular maktabgacha ta'lim dasturlariga kiritilgan.

Xulosa:

Maktabgacha ta'limda tabiatni muhofaza qilishning huquqiy asoslari quyidagi maqsadlarga xizmat qiladi:

- Bolalarni erta yoshdan ekologik tarbiya berish orqali tabiatga mas'uliyatli munosabatni shakllantirish;
- Maktabgacha ta'lim muassasalarida ekologik xavfsizlikni ta'minlash;
- Atrof-muhitni asrash borasidagi davlat siyosatini amalga oshirish.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida huquqiy tarbiyaning zaruriyati — bu bolalarda huquqiy madaniyatni shakllantirish, qonunlarga hurmatni rivojlantirish va jamiyatda huquqiy ongni oshirishga yo'naltirilgan tarbiyaviy jarayondir. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun huquqiy tarbiya nihoyatda muhim, chunki bu davrda ularning shaxsiyati, ijtimoiy munosabatlari va ahloqiy qadriyatlari shakllanadi. Quyida huquqiy tarbiyaning zaruriyatini tushuntirib beradigan bir nechta asosiy jihatlar keltirilgan.

1. Bolalarning huquqiy ongini shakllantirish

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun huquqiy tushunchalarni oddiy va tushunarli shaklda taqdim etish, ularning huquqlarini va majburiyatlarini bilishlariga yordam beradi. Erta yoshdan huquqiy ongni rivojlantirish, bolalarning o'z huquqlarini himoya qilish va jamiyatda qonunlarga hurmat bilan munosabatda bo'lishini ta'minlaydi.

2. Huquqiy madaniyatni rivojlantirish

Maktabgacha yoshdagi bolalarda huquqiy madaniyatni shakllantirish, kelajakda ular jamiyatda o'z huquq va erkinliklarini to'g'ri tushunib, amalga oshira olishlariga yordam beradi. Huquqiy madaniyat, o'z navbatida, bolalarda tenglik, adolat, hurmat va majburiyatlarga hurmat kabi muhim qadriyatlarni shakllantiradi.

3. Bolalarga o'z huquqlarini tushuntirish

Bolalar, o'z huquqlarini va erkinliklarini bilishi kerak. Maktabgacha ta'limda huquqiy tarbiya bolalarga **o'z fikrini bildirish, boshqalar huquqlariga hurmat ko'rsatish** va **jamiyatdagi qonunlarga amal qilishni** o'rgatadi. Bu ular uchun kelajakda muhim bo'ladi, chunki huquqlarini bilish, ular uchun to'g'ri va adolatli muomala qilishni anglatadi.

4. Ijtimoiy munosabatlar va etik me'yorlar

Maktabgacha yoshdagi bolalar o'zaro munosabatlarni o'rganishadi, bu esa ularni jamiyatda bir-biriga hurmat va mas'uliyat bilan munosabatda bo'lishga o'rgatadi. Huquqiy tarbiya bolalarda **adolatni, mas'uliyatni** va **boshqalarni qadrlashni** rivojlantiradi, bu esa ijtimoiy hayotda muvaffaqiyatli bo'lishlariga yordam beradi.

5. Muammo va nizolarni huquqiy yo'l bilan hal qilish

Bolalar o'zaro muammo yoki nizolarni qanday hal qilishni o'rganishlari kerak. Huquqiy tarbiya, ularni qonuniy, tinchlik va tenglik asosida muammo hal qilishga o'rgatadi. Bu bolaning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi va kelajakda ular nizolarni qonuniy va adolatli tarzda hal qilishni o'rganadilar.

6. Jamiyatda huquqiy muhitni yaratish

Maktabgacha ta'lim tashkilotida huquqiy tarbiya, umumiy jamiyatda huquqiy muhitni yaratishda boshlang'ich bosqich hisoblanadi. Agar bolalar erta yoshdan huquqlarga hurmat va adolatli munosabatni o'rgansalar, ular kattalar sifatida jamiyatda huquqiy muhitni qo'llab-quvvatlaydigan shaxslar bo'lib yetishadilar.

7. Milliy va xalqaro huquqiy tamoyillarni tushuntirish

Huquqiy tarbiya, shuningdek, bolalarga milliy qonunlar va xalqaro huquq tamoyillarini oddiy uslubda tushuntirish imkonini beradi. Bu ularning jamiyatda erkin va mas'uliyatli shaxslar sifatida o'sishiga yordam beradi.

Xulosa:

Maktabgacha ta'limda huquqiy tarbiya, bolalarning shaxsiyati va ijtimoiy mas'uliyatini shakllantirishda juda muhimdir. Bu bolalarda huquqiy ong, huquqiy madaniyat va mas'uliyatni rivojlantirishga yordam beradi. Kelajakda, bu bolalar jamiyatda qonunlarga hurmat bilan munosabatda bo'ladilar va huquqiy tamoyillarga asoslangan ijtimoiy munosabatlarni amalga oshiradilar.

Mavzu yuzasidan nazorat uchun savollar:

1. Tabiatni muhofaza qilish deganda nimani tushunasiz?
2. Tabiatni muhofaza qilishning huquqiy asoslari kimlar tomonidan belgilanadi?
3. Bolalar va yoshlarning tabiatni asrashdagi ishtiroki qandan bo'lishi mumkin?

10-mavzu: Maktabgacha ta'lim tashkilotida huquqiy tarbiyaning zaruriyati.

Reja:

1. Huquqiy ong va huquqiy madaniyatni shakllantirishda huquqiy tarbiyaning ahamiyati.
2. Huquqiy ta'lim va tarbiyaning ahamiyati.
3. Uzlüksiz ta'limning huquqiy tarbiya va ta'lim bilan uzvuyligi.

Asosiy tushunchalar: huquqiy madaniyat, huquqiy ong, uzluksiz ta'lim, huquqiy tarbiya.

Huquqiy madaniyat – kishilarning huquqiy bilim darajasi, huquqqa nisbatan ongli munosabat, huquqni hurmat qilish va unga rioya qilishni ifodalovchi atama. Huquqiy madaniyatning jamiyat rivojida tutgan o'rni va ahamiyati Prezidentimiz tomonidan belgilab berilgan "Taraqqiyotning o'zbek modeli"da aniq-ravshan ko'rsatib berilgan. Huquqiy madaniyat mamlakatimizda ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot qurish sa'y-harakatlari bilan uzviy bog'liq bo'lib, har bir fuqaroning qonunlarga qat'iy rioya etishi, qonun bo'yicha yashashi va mehnat qilishini taqozo etadi. Huquqiy madaniyatni takomillashtirish uchun barcha fuqarolarning siyosiy, huquqiy ongini o'stirish, dunyoqarashini kengaytirish, ma'naviyatini yuksaltirish muhim ahamiyat kasb etadi. Huquqiy madaniyat makon va zamonda farqlanib, hozirda va istiqbolda amalga oshirilishi lozim bo'lgan manfaatlar ko'lami bilan o'lchanadi. Huquqiy madaniyat insonning bilim va tajribalari orqali narsa va hodisalarni, ijtimoiy-siyosiy jarayonlarni, ularning mazmun-mohiyatini anglash, to'g'ri yoki noto'g'riligini farqlash va shu asosida xulosa chiqarish imkonini beradi.

Huquqiy ong – huquqshunoslik, falsafa sohalariga oid kategoriya; huquqiy hodisalarni aks ettiruvchi, huquqiy qadriyatlarni anglash, zarur huquqiy tartibni

saqlash bilan bog'liq ijtimoiy guruh va individual ongga mansub tushuncha. Huquqiy ong jamiyat hayotining ijtimoiy-iqtisodiy, uning madaniy-huquqiy, siyosiy shart-sharoitlari bilan tavsiflanadi. Huquqiy ong – ijtimoiy va individual ongga tegishli bo'lgan, huquqiy bilimlarni o'z ichiga olgan g'oyalar majmui. Huquqiy ong bilish, baholash va tartibga solish vazifalarini bajaradi. Huquqiy ong jamiyat hayotida sodir bo'ladigan voqea-hodisa, shaxs ongida huquqiy normalarning shakllanishi va takomillashuvini ifoda etadi. O'z navbatida, huquq va uning amaliyotda qo'llanishi ijtimoiy va individual ong mazmuniga ta'sir ko'rsatadi. Huquqiy ongning bilish, baholash va tartibga solish vazifalarining mazmun-mohiyatida, bir tomondan, bilim va ma'rifat namoyon bo'lsa, ikkinchi tomondan, yuksak ma'naviyat va muayyan iroda-e'tiqod o'z ifodasini topadi. Bugun jamiyatimiz hayotining barcha sohalarida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar, mamlakatimizda yuz berayotgan tub o'zgarishlarning pirovard samarasi, oldimizda turgan ulkan maqsad-muddaolarga erishish ko'p jihatdan o'z haq-huquqini teran anglab yetgan, huquqiy me'yorlarni chuqur o'zlashtirgan va ularga qat'iy amal qiladigan, huquqiy ongi, bilimi va dunyoqarashi keng bo'lgan insonlarning faol ishtirokiga bog'liq.

Huquqiy tarbiya – jamiyat a'zolari madaniyati va ongiga huquqiy bilimlarni turli ta'sir vositalari orqali uzluksiz singdirib borish jarayonini ifodalovchi tushuncha. Huquqiy tarbiya vositalariga huquqiy targ'ibot, huquqiy ta'lim va amaliyot, o'zini o'zi tarbiyalash kiradi. Huquqiy tarbiya keng ma'noda, jamiyat a'zolarining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini shakllantirish, shaxs ongiga uning huquq va burchlarini singdirish jarayonini anglatadi. Huquqiy tarbiya tor ma'noda fuqarolarning huquqiy bilim va madaniy saviyasi darajasini oshirishga xizmat qiladigan usul va vositalarni ifoda etadi. Huquqiy tarbiyaning davlat va jamiyat taraqqiyotida hamda fuqarolik jamiyati asoslarini qurishdagi o'rni shaxsning, fuqarolarning huquqiy bilimi va ko'nikmalari darajasi bilan belgilanadi. Huquqiy tarbiya mavjud tuzum, davlat va hokimiyat organlari, mahalla, oila, tashkilotlar va ularning faoliyati orqali amalga oshadi. Huquqiy tarbiya ko'p qirrali va murakkab jarayon hisoblanib, uning muammolari huquqshunoslik, pedagogika va psixologiya, milliy g'oya, ma'naviyat asoslari, etika va estetika kabi fanlar doirasida tadqiq etiladi. Huquqiy tarbiya samaradorligi oila, mahalla, ta'lim-tarbiya muassasalarining ma'naviy-ma'rifiy sohadagi faoliyatining o'zaro uyg'un holda amalga oshirilishi bilan belgilanadi. Huquqiy tarbiya shakllantirishda OAV, radio, TV, huquqiy mavzulardagi kechalar, davra suhbatlari ham muhim o'rin tutadi. Bularning barchasi fuqarolarning birinchi galda yoshlarning huquqiy ongi va tafakkurini o'stirish, ularni har jihatdan barkamol insonlar etib tarbiyalashga xizmat qiladi.

11-mavzu: Maktabgacha ta'lim tashkiloti o'rta guruhlarida huquqiy tarbiya berish mazmuni.

Reja:

1. O'rta guruhlarda huquqiy tarbiya berishning ahamiyati.

2. O'rta guruhlarda huquqiy madaniyatni shakllantirish.
3. O'rta guruhlarda ta'lim-tarbiya berish jarayonining huquqiy tarbiya bilan bog'liqligi.

Asosiy tushunchalar: maktabgacha yosh, xulq-atvor, ota-ona.

Maktabgacha yosh - bu bolaning dunyoqarashi, o'zini o'zi anglashi, boshqa odamlarga munosabati shakllana boshlagan davr. Va agar siz ijtimoiy dunyoni bolaga yaqin va tushunarli qilib qo'ysangiz, bu unda faol hayotiy pozitsiyani shakllantirishga yordam beradi. Shuning uchun maktabgacha ta'lim tashkiloti o'z bolalarga asosiy huquqiy bilimlarni berishi kerak.

So'nggi paytlarda maktabgacha yoshdagi bolalarning huquqiy tarbiyasiga katta e'tibor qaratilmoqda, chunki maktabgacha yoshdagi bolalik bola shaxsini shakllantirish uchun eng qulay davr hisoblanadi.

Bola xulq-atvorning dastlabki tajribasini, yaqinlariga, tengdoshlariga bo'lgan munosabatni oladi, jamiyatning axloqiy me'yorlarini o'rganadi. Bolalarda o'z ona yurtiga, Vataniga muhabbat, boshqalarga mehr-oqibat, boshqa millat vakillariga hurmat, mustaqil faoliyatda faollik va tashabbuskorlik, xalq mehnati natijalariga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish, ularga imkon qadar yordam berishga intilish kabi muhim insoniy fazilatlar shakllanadi. Bolaning huquqiy makonda yashashi va shuning uchun uni huquqiy madaniyat bilan tanishtirish¹ muhim rivojlanish va ijtimoiylashtiruvchi manba ekanligini hisobga olsak, bu fazilatlarni rivojlantirish juda muhimdir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni huquqiy tarbiyalash maktabgacha ta'lim tashkilotining hozirgi maqsadli yo'nalishlaridan biridir. Bu maqsadga ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari: maktabgacha ta'lim tashkiloti- bolalar - ota-onalar bilan o'zaro hamkorlik orqali erishiladi.

Ish rejasiga asosan barcha yosh toifalarida tadbirlar o'tkazildi. Bolalar inson huquqlari va inson hayoti qadriyati haqidagi bilimlarini kengaytirdilar. Bu yerda bolalar bog'chasida, uyda, jamoat joylarida va ko'chada to'g'ri yurish ko'nikmalari shakllanadi. Mashg'ulotlar davomida bolalar Konventsiya haqida ularning huquqlarini himoya qiluvchi hujjat sifatida tushunchaga ega bo'lishdi.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti o'rta guruhlarida huquqiy tarbiya berish mazmuni

Huquqiy tarbiya – bu bolalarda huquqiy ong, huquqiy madaniyat va jamiyat qoidalariga hurmatni shakllantirish jarayonidir. O'rta guruh (4–5 yosh) tarbiyalanuvchilari huquqiy tarbiya jarayonida quyidagi asosiy yo'nalishlarda bilim va ko'nikmalarga ega bo'ladilar:

1. Asosiy huquqiy tushunchalarni shakllantirish

- “Men”, “oila”, “bola”, “do'st” kabi tushunchalarni o'zlashtirish.
- Bola huquqlari haqida sodda tushunchalar berish (o'qish, o'yin, dam olish, sog'lom yashash, mehr va g'amxo'rlik huquqi).
- Har bir insonning huquqi va majburiyatlari bo'lishini tushuntirish.

2. Me'yor va qoidalarga rioya qilish

- Bolalarda bog'cha ichki tartib-qoidalariga amal qilish odatini shakllantirish.

- Kattalarning ko‘rsatmalariga rioya qilish, o‘zini tutish madaniyati (navbat kutish, so‘z bermasdan gapirmaslik).
- Umumiy o‘yinchoq va jihozlardan foydalanishda navbat va adolatga rioya qilish.

3. Shaxslararo munosabatlarda huquqiy tarbiya

- Do‘stlariga hurmat bilan munosabatda bo‘lish.
- Bir-birining huquqlarini buzmaslik (masalan, o‘yinchoqni tortib olmaslik, navbatni buzmaslik).
- Adolat, yordam va g‘amxo‘rlik qadriyatlarini tarbiyalash.

4. Vatan va jamiyatga daxldorlik hissini uyg‘otish

- Davlat ramzlari (bayroq, gerb, madhiyaning oddiy ma‘nosini tushuntirish).
- “Bizning yurtimiz”, “bizning bog‘chamiz” kabi tushunchalarni shakllantirish.
- Jamiyatdagi tartib va qoidalarining barcha uchun bir xil ekanini anglash.

5. Huquqiy tarbiyada foydalaniladigan vositalar

- **O‘yinlar:** rolli o‘yinlar (“Do‘kon”, “Politsiyachi va haydovchi”), huquqiy ertaklar.
- **Suhbat va hikoyalar:** bola huquqlari to‘g‘risidagi sodda hikoyalar, ertak qahramonlari orqali huquqiy saboq berish.
- **Tasviriy faoliyat:** rasmlar orqali “do‘stlik”, “adolat”, “mehribonlik” tushunchalarini ifodalash.
- **Amaliy mashg‘ulotlar:** navbat kutish, umumiy qoidalarga rioya qilishni mashq qilish.

Bolalarni "Huquq" tushunchasi bilan tanishtirish, Tarbiyachilar "Rasmlardagi bolalar huquqlari". Qiziqarli va rang-barang rasmlar bolalar tomonidan yaxshiroq qabul qilinadi va esda qoladi. Bolalar o‘yin shaklida o‘zlarining so‘z boyligini boyitadi va o‘z huquqlarini yaxshiroq eslab qoladi.

"Kelinglar, tanishamiz", "Ism qanday o'sadi", "Ona va dadaning ismlari nima", "Ism bilan qo'ng'iroq", o'yinchoq bilan o'yinlar yordamida "Chaqaloq uchun ism o'ylab ko'ring" ism, ismning inson hayotidagi o'rni haqida bolalarda g'oyalarni shakllantirdik.

Shuningdek, Tarbiyachilar oila farovonligi, oila a‘zolari tomonidan bola huquqlarini himoya qilish haqidagi tushunchalarini kengaytirdilar. Har bir bola oila, sevgi va himoya huquqiga ega. Quyidagilar o‘tkazildi: "Kim bizni sevadi?" suhbat, "Men onam va dadamni nima uchun yaxshi ko'raman?" Bolalar "Do'stona oila" rolli o'yinida o'z huquqlarini mustahkamladilar.

Huquqiy tarbiya bo'yicha tizimli ishlar bolaning ijtimoiy mavqeini yaxshilashga yordam beradi. Jamiyatdagi kelajakdagi maktabgacha yoshdagi bolalarning xarakteri muloqot qobiliyatlari va his-tuyg'ularini boshqarish qobiliyati qanday shakllanganiga bog'liq.

Huquq va majburiyatlar haqidagi bilimlarni shakllantirish:

Bolalar o'zlarining huquqlariga (masalan, dam olish huquqiga, ismga) ega bo'lishlari va guruh va oiladagi qoidalarga (majburiyatlarga) rioya qilishlari kerakligi haqida asosiy bilimlarga ega bo'ladilar.

Xulq-atvor normalari haqida g'oyalarni rivojlantirish:

Bolalarni maktabgacha ta'lim tashkilotida va jamiyatda qabul qilingan qoidalarga rioya qilishga o'rgatish, ularning ma'nosi va buzilishi oqibatlarini tushunish muhimdir.

Adolat tuyg'usini tarbiyalash:

Adolat, nima yaxshi va nima yomonligi haqidagi g'oyalarni shakllantirish bolalarga ijtimoiy vaziyatlarda harakat qilishga yordam beradi. Hurmatli munosabatni shakllantirish:

Boshqa odamlarga, ularning huquqlariga, shuningdek, umume'tirof etilgan norma va qoidalarga hurmatni tarbiyalash huquqiy madaniyatning muhim qismidir.

Ish usullari va shakllariga ertak va hikoyalar:

Huquqiy tushunchalar va xulq-atvor normalarini tasvirlash uchun adabiy asarlardan foydalanish.

Didaktik va rolly o'yinlar:

Bolalar o'zaro munosabatda bo'lishni, nizolarni hal qilishni va boshqa ishtirokchilarning rollarini tushunishni o'rganadigan o'yinlar ijtimoiy qoidalarni o'zlashtirishga yordam beradi.

Suhbat va munozaralar:

Bolalar duch keladigan hayotiy vaziyatlar va muammolarni muhokama qilish ularga o'z fikrlari va tushunchalarini shakllantirishga yordam beradi.

Multimedia texnologiyalari:

Ma'lumotni vizual tarzda taqdim etish uchun multfilmlar va boshqa o'quv materiallaridan foydalanish.

Bolalar hayotidan misollar:

Bolalarning haqiqiy tajribasiga va ularning guruhdagi kundalik o'zaro munosabatlarga e'tibor qarating.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida huquqiy tarbiya muhitini yaratishning universal vositasi - bu o'yin. Bu maktabgacha yoshdagi bolaga atrofdagi ijtimoiy dunyoni o'rganishga, huquqiy muloqot va xatti-harakatlar ko'nikmalarini egallashga, shaxsiy tajriba orttirishga yordam beradi.

So'z o'yinlari:

Bola uchun eng oson huquqiy tushunchalardan biri bu ismga bo'lgan huquqdir.

Harakat elementi ularni yanada hayajonli qilishga yordam beradi - masalan, bolalar javob bergandan keyin bir-birlariga uzatiladigan to'p yoki bayroqdan foydalanish.

1. "Buni mehr bilan chaqiring." Bola ismini aytadi va keyin ota-onasi uni uyda qanday mehr bilan chaqirishini aytadi. Har bir holatda bitta emas, balki bir nechta variant bo'lishi mumkin. Har bir javob uchun Tarbiyachi ball beradi va o'yin oxirida natijalar umumlashtiriladi - g'olib nomi aniqlanadi.

Rolli o'yinlar

Rolli o'yinlar maktabgacha yoshdagi bolalar o'rtasidagi do'stona munosabatlarni rivojlantirish va huquqiy munosabatlarni tushunishda muhim rol o'ynaydi, chunki ular haqiqiy hayotga juda yaqin. Shunday qilib, "Kasalxona", "Dorixona", "Tez yordam" kabi ertaklarni o'ynab, bolalar har bir inson tibbiy

yordam olish huquqiga ega va o'z sog'lig'iga g'amxo'rlik qilishi kerakligi haqidagi bilimlarini mustahkamlaydi).

Xulosa

O'rta guruh bolalarida huquqiy tarbiya berishning mazmuni — ularda shaxsiy huquqlarini anglash, o'z majburiyatlarini bajarish, jamiyat va tengdoshlariga nisbatan hurmatni tarbiyalashdir. Bu jarayon ertaklar, o'yinlar va suhbatlar orqali qiziqarli va sodda shaklda amalga oshiriladi.

Mavzu yuzasidan nazorat savollari:

1. Agar qoidaga amal qilmasak, nima bo'lishi mumkin?
2. Sen o'z huquqlaringdan birortasini bilasanmi?
3. Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalar qanday qoidalarga rioya qilishlari kerak?

12-mavzu: Maktabgacha ta'lim tashkiloti katta va maktabgacha tayyorlov guruhlarida huquqiy tarbiya berish mazmuni.

Reja:

1. Katta guruhlarda huquqiy tarbiya berishning ahamiyati.
2. Katta guruhlarda huquqiy madaniyatni shakllantirish.
3. Katta guruhlarda ta'lim-tarbiya berish jarayonining huquqiy tarbiya bilan bog'liqligi.

Asosiy tushunchalar: maktabgacha yosh, o'qish, o'yin, sog'lom yashash, oilada mehr topish, fikr bildirish.

Maktabgacha ta'lim muassasasining esa o'z yurtining bo'lajak fuqarosini tarbiyalashda alohida o'rni bor. Bolalar huquq va erkinliklari muammosi bugungi kunda eng dolzarb hisoblanadi. Muammo – huquqiy ta'limning bugungi holatini tahlil qilar ekanmiz, shuni ta'kidlash kerakki, jamiyatimizni insonparvarlashtirish va demokratlashtirish sharoitida uning dolzarbligining asosiy sababi shaxsga, shaxsga bo'lgan qiziqishning ortishidir.

Katta yoshdagi maktabgacha yoshdagi bolalar allaqachon o'zlarining xatti-harakatlarini boshqarishga, belgilangan maqsadga erishish uchun iroda kuchini ishga solishga va axloqiy me'yorlarni tushunishga qodir.

Maktabgacha ta'limning davlat ta'lim standarti nuqtai nazaridan, bolalarni huquqiy tarbiyalashning dolzarbligi aniq: jamiyat huquqiy bilimga ega ijtimoiy etuk, erkin shaxslarga muhtoj. Bunday shaxslarni tarbiyalash faqat bolalarning huquqlari va qadr-qimmatini buzishni istisno qiladigan huquqiy normalarga rioya qilgan holda amalga oshirilishi mumkin. Bolalar bog'chasida huquqiy ta'lim bolaga va uning ota-onasiga hamkorlik muhitida sherik sifatida munosabatda bo'lishni o'z ichiga oladi. Huquqiy ta'limning roli jadal o'sib bormoqda.

Bolada ishonch tuyg'usi juda erta, odam hali hech narsani eslamaydigan yoshda rivojlanadi. Ammo erta va maktabgacha yoshda bolada o'ziga, odamlarga,

dunyoga ishonch paydo bo'ladi, xarakter rivojlanadi, o'zini qadrlash va ishonch hissi kuchayadi.

Har qanday yoshdagi bola o'z fikri va harakatlarida kattalar bilan teng huquqlarga ega, ular hurmat qilinishi va buzilmasligi kerak. Bolaning o'z huquq va erkinliklaridan xabardor bo'lishi, mas'uliyat va o'zini o'zi qadrlash tuyg'ularini shakllantirish, shuningdek, boshqalarning huquq va qadr-qimmatini hurmat qilish muhim ahamiyatga ega.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida huquqiy tarbiya quyidagi vazifalarni amalga oshirishga qaratilgan.

1. Bolalarga o'z huquq va majburiyatlari haqida tushuncha berish.
2. Ularni o'zlarining xatti-harakatlari va boshqa odamlarning xatti-harakatlarini huquqiy me'yorlarga muvofiq baholashga o'rgatish.
3. Bolalarda faollik va tashabbuskorlik, mustaqillik va xushmuomalalik, boshqa odamlarga hurmat kabi shaxsiy fazilatlarni tarbiyalash.
4. Bolalarda o'zlariga, o'zlarining ichki dunyosiga qiziqishni rivojlantirish.
5. Odamlar o'rtasidagi munosabatlar bilan tanishish.

Katta (5–6 yosh) va maktabga tayyorlov (6–7 yosh) guruhlarida huquqiy tarbiya berish mazmuni o'rta guruhdagidan kengroq va mazmunan chuqurlashtirilgan bo'ladi. Bu yoshda bolalarda huquqiy ong, huquqiy madaniyat va jamiyatda qabul qilingan qoidalarga rioya etish mas'uliyati shakllantiriladi. Katta va tayyorlov guruhlarida huquqiy ta'lim mazmuni bolalarning huquq va majburiyatlari to'g'risidagi asosiy g'oyalarni shakllantirish, jamiyat tomonidan tasdiqlangan xulq-atvor qoidalari va ularga hurmat tushunchasini rivojlantirish, shuningdek, ijtimoiy maqbul xulq-atvor ko'nikmalarini rivojlantirishni o'z ichiga oladi.

Bunga bolalarga qonunlarni o'rganish, ularga ijobiy munosabatni shakllantirish va olingan bilimlarni kundalik hayotda qo'llashni o'rganishga yordam beradigan ertaklar, o'yinlar, muhokamalar va boshqa usullardan foydalanish orqali erishiladi.

1. Bola huquqlari to'g'risida chuqurroq tushunchalar

- Bola huquqlari Konvensiyasi va "Bola huquqlari to'g'risida"gi qonundan sodda, yoshga mos tushunchalar berish.
- Har bir bolaning **o'qish, o'yin, sog'lom yashash, oilada mehr topish, fikr bildirish, himoya huquqi** borligi haqida tushuntirish.
- Huquq va majburiyatlarning uyg'unligini anglash.

2. Qonun va qoidalarga rioya qilish madaniyati

- Davlat ramzlari: bayroq, gerb, madhiyaga hurmat bilan qarashni tarbiyalash.
- Maktab, ko'cha va jamoat joylaridagi tartib-qoidalarni tushuntirish.
- Yo'l harakati qoidalari (piyodalar yo'lakchasi, svetofor, belgilar)ni o'rgatish.

3. Shaxsiy va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirish

- O'z huquqlarini himoya qilishni o'rganish (masalan, o'yinchoqni zo'rlik bilan tortib olinsa, tarbiyachiga murojaat qilish).
- O'z majburiyatlarini bajarishga o'rgatish: tartib-intizom, guruh ishlarida qatnashish, navbatchilik.
- Boshqa odamlarning huquqlarini hurmat qilishni va qoidalarni buzish oqibatlarini tushunishni rivojlantirish.

- Do'stlariga nisbatan adolatli va mehribon bo'lish.
- 4. Vatanparvarlik va fuqarolik ongini tarbiyalash**
 - "Men – O'zbekiston farzandiman" tushunchasini shakllantirish.
 - Davlat bayramlari, milliy qadriyatlar va urf-odatlariga hurmat bilan qarash.
 - Vatan, xalq, tabiatga mehr va g'amxo'rlik hissini kuchaytirish.
- 5. Huquqiy tarbiyada qo'llaniladigan metodlar va vositalar**
 - **Suhbatlar va hikoyalar:** huquqiy mazmundagi ertak va hikoyalar (masalan, adolatli qahramon, halollik haqida).
 - **Rolli o'yinlar:** "Sud", "Yo'l patruli", "Do'kon", "Oila" kabi huquqiy mavzulardagi o'yinlar.
 - **Amaliy mashg'ulotlar:** navbatchilik, jamoa qoidalariga rioya qilish, yo'l qoidalarini mashq qilish.
 - **Tasviriy san'at:** "Huquqlarim", "Mening oilam", "Men va do'stlarim" mavzularida rasm chizish.
 - **Multfilm va videoroliklar:** bolalarga mos huquqiy mavzudagi ko'rgazmali vositalardan foydalanish.

Xulosa

Katta va tayyorlov guruhlarida huquqiy tarbiya berishning mazmuni – bolalarda huquqiy ong va madaniyatni shakllantirish, o'z huquq va majburiyatlarini bilish, qonun va tartiblarga rioya qilish, Vatan va jamiyatga daxldorlikni his etishga tayyorlashdan iborat. Bu esa bolaning maktab va keyingi ijtimoiy hayotga muvaffaqiyatli moslashishiga zamin yaratadi.

Katta va tayyorlov guruhlarida huquqiy tarbiya berishga oid tavsiyalar:

2. "Mehr bilan qo'ng'iroq qiling." Shunga o'xshash o'yin, faqat maktabgacha yoshdagi bola uning yonida turgan bolani mehribon ism bilan chaqirishi kerak (shunday qilib, ismga bo'lgan huquq to'g'risidagi bilim mustahkamlanadi va bir-biriga nisbatan muloyim, hurmatli munosabat rivojlanadi).
3. "Ism qanday o'sadi." Birinchidan, Tarbiyachi bolalarga bolalikdagi fotosuratlarini ko'rsatadi va uning ismi yillar davomida qanday o'zgarganini aytadi (masalan, Irishka - Ira - Irina - Irina Petrovna). Keyin bolalar ham o'z ismlarini o'zgartirishlari kerak - ular katta bo'lganda qanday ovoz berishini aniqlang.
4. "Oyim va dadamning ismlari nima?" To'p yoki bayroqni bir-biriga uzatayotganda, maktabgacha yoshdagi bolalar tezda ota-onalarining ismlarini va ota-onalarini nomlashlari kerak.

Boshqa huquqlarni ta'minlash uchun o'yinlar

1. "Kim qaysi uyda yashaydi" (uy-joy huquqi, shuningdek, uning daxlsizligi). Tarbiyachi har bir bolaga to'p tashlaydi, hayvon yoki hasharotga nom beradi va maktabgacha tarbiyachi javoban o'z uyini nomlashi kerak (masalan, ari - asalari uyasi, ayiq - uy va boshqalar).
2. "Kim qaerda yashaydi" (xalqlarning o'z taqdirini o'zi belgilash huquqi). Tarbiyachi o'quvchiga bir mamlakatni aytadi va u unga uning aholisini

(O'zbekiston-o'zbeklar, Frantsiya - frantsuzlar, Yaponiya - yaponlar va boshqalar) aytib beradi.

3. "Mening uy manzirim" (uy-joy huquqi). Bolalar navbatma-navbat (bayroqni aylanib o'tishadi) uy manzillarini nomlashadi. Variant sifatida siz birinchi navbatda faqat ko'chani, keyin uyni, qavatni, kvartira raqamini nomlashingiz mumkin.
4. "Keling, bir-birimizni yaxshiroq bilib olaylik" (o'yin mashqlari maktabgacha yoshdagi bolalarga har bir shaxsning o'ziga xosligi va qadr-qimmatini tushunishga, shuningdek, turli odamlar o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni tushunishga yordam beradi). Musiqa ostida bolalar guruh bo'ylab erkin harakatlanadilar. Musiqa to'xtaganda, siz kimdir bilan juftlashib, savol berishingiz kerak. Masalan, "Akaniz yoki opangiz bormi, ularning ismi nima?", "Sizning sevimli rangingiz (taom, fasl, kiyim va hokazo), "Bo'sh vaqtingizni qanday o'tkazishni yoqtirasiz?" va hokazo. O'yin davomida Tarbiyachi bolalar har safar yangi juftliklar yaratishiga ishonch hosil qiladi.
5. "Men buni qila olaman" (maktabgacha yoshdagi bolalar yashash huquqi haqidagi tushunchalarini mustahkamlaydilar va bu insonga yaxshi ishlar uchun berilganligini tushunadilar). Bolalar aylanada turib, bir-birlariga to'p uzatadilar va o'z yaqinlariga nisbatan qanday yaxshi ishlarni qilishlarini aytadilar (masalan, men onamga uyni tozalashga yordam beraman, dadamga - garajda).

Bunday mashg'ulotlar davomida Tarbiyachi maktabgacha yoshdagi bolalardan qisqa sahna ko'rinishini - hayotdan yoki ertakdan ma'lum bir vaziyatni takrorlashni (bu holda ular o'zlarining huquqiy bilimlarini mustahkamlaydi) yoki o'zlarining hikoyalarini o'ylab topishlarini so'raydi.

1. "Odob bilan so'rang" (mulk egalik huquqi va uning daxlsizligi). Boladan bir muddat do'stidan o'yinchog'ini so'rash so'raladi. Buni xushmuomalalik bilan qilish kerak, buning evaziga siz o'zingizning narsangiz bilan o'ynashni taklif qilishingiz mumkin.
2. "Ichkarida bir ertak" (har kim o'z fikriga ega). Bu tanish ertakga asoslangan stol yoki qo'g'irchoq teatri. Maktabgacha yoshdagi bolalar o'zgartirilgan belgilar bilan o'zlarining versiyasini o'ylab topishlari va uni ijro etishlari mumkin. Syujetlar eng kutilmagan bo'lishi mumkin. Misol uchun, bulochka yovuz bo'ladi, o'rmon aholisini zaharlashni xohlaydi va tulki, aksincha, mehribon bo'lib, ularni qutqarishga harakat qiladi. Yoki mehribon bo'ri va g'azablangan Qizil qalpoqcha.
3. "Ertak aylana bo'ylab aylanadi" (o'z fikriga ega bo'lish va o'z fikrini erkin ifodalash huquqi). Maktabgacha yoshdagi bolalar birgalikda ertak o'ylab topishadi: biri uni boshlaydi, qolganlari esa navbat bilan davomini yaratadilar.
4. Tarbiyachi ko'zingizni yumib, o'zingizni, masalan, kichik xato sifatida tasavvur qilishni taklif qiladi. Bolalar bu jonzo'tning himoyasizligini his qilishlari, o'zlarining his-tuyg'ulari va boshqalar o'zini qanday tutishlari haqida gapirishlari kerak, shunda hasharotlar o'z xavfsizligiga ishonch hosil

qiladi. Shunday qilib, bolalar yashash huquqi va uning daxlsizligi haqidagi tushunchalarini mustahkamlaydi.

5. "Mening orzuimdagi bolalar bog'chasi". Tarbiyachi bolalarga topshiriq beradi - odatiy qoidalar (sinflar, kundalik tartib va boshqalar) yo'q bo'lgan o'z bolalar bog'chasini o'ylab topish va o'zlari bilan kelish, bolalar u erda nima qilishlarini aytib berish. Bir nechta hikoyalarni tinglagandan so'ng, Tarbiyachi bolalarni bunday xatti-harakatlar qanday tugashi mumkinligi va nima uchun har qanday jamiyatda tartibni saqlash kerakligi haqida xulosa chiqaradi.

Mavzu yuzasidan nazorat uchun savollar:

1. Katta guruh bolalarida huquqiy tushunchalarni shakllantirishda qanday metodlardan foydalanish mumkin?
2. Maktabga tayyorlov guruhida huquqiy tarbiya berishda ota-onalarning ishtiroki qanday ahamiyatga ega?
3. Bolalarda qonun-qoidalarga bo'lgan hurmatni shakllantirish uchun pedagoglar nimalarga e'tibor qaratishi kerak?

13-mavzu: Bolaning erkinlik va shaxsiy daxlsizlik huquqi kafolatlari.

Reja:

1. Bolani shaxsiy daxlsizlik va erkinlik ruhida tarbiyalash.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 2-bo'limi (shaxsiy erkinlik va daxlsizlik).
3. Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida qonunning 2-bobi.

Asosiy tushuncalar: bola huquqlari, milliy qonunchilik, davlat siyosati, voyaga yetmaganlar, ijtimoiyyordam, onalik va bolalik, konstitutsiya, muhofaza qilish.

Bolani shaxsiy daxlsizlik va erkinlik ruhida tarbiyalash.

Yashash huquqi har bir bolaning ajralmas huquqidir. Bolaning hayotiga suiqasd qilish og'ir jinoyat hisoblanadi. Davlat sog'lom bolaning tug'ilishi va rivojlanishini ta'minlash uchun sharoit yaratadi.

Har bir bola tug'ilgan paytdan boshlab familiyasi, ismi, otasining ismi, fuqaroligi va fuqaroligi, shuningdek ularni saqlab qolish huquqiga ega.

Har bir bola erkinlik, shaxsiy daxlsizlik, uy-joy daxlsizligi va yozishmalarning maxfiyligi huquqiga ega.

Har bir bola o'z sha'ni va qadr-qimmatiga tajovuzlardan, shaxsiy hayotiga noqonuniy aralashishdan himoyalaniş huquqiga ega.

Bolani hibsga olish, hibsga olish yoki hibsga olish qonun asosida amalga oshirilmaydi.

Davlat Bolaning erkinlik va shaxsiy daxlsizlik huquqining kafolatlariga shaxsiy hayotga noqonuniy aralashuvdan himoyalanişini ta'minlaydi va bolani

ekspluatatsiya va zo'ravonlikning barcha shakllaridan, shu jumladan jismoniy, ruhiy va jinsiy zo'ravonlikdan, qiynoqlardan yoki shafqatsiz, shafqatsiz yoki qadriyatni kamsituvchi muomalaning boshqa shakllaridan, jinsiy zo'ravonlikdan, huquqbuzarliklar va g'ayriijtimoiy harakatlar sodir etishda ishtirok etishdan himoya qiladi.

Shuningdek, Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya va O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasining huquqlari to'g'risida"gi qonuni kabi xalqaro va milliy hujjatlarda davlat bolalarni zo'ravonlik va ekspluatatsiyaning barcha shakllaridan himoya qilish choralari ko'rishi va ularga zarur yordam ko'rsatishi, shuningdek, ularning huquqlarini mustaqil ravishda himoya qilish imkoniyatini ta'minlashi shart.

Shaxs va shaxsiy hayot daxlsizligi: Bolani shaxsiy hayotiga o'zboshimchalik bilan yoki qonunga xilof ravishda aralashish, shuningdek, uning sha'ni va obro'siga g'ayriqonuniy tajovuz qilish obyekti bo'lishi mumkin emas.

Zo'ravonlik va ekspluatatsiyadan himoya qilish: Davlat bolani zo'ravonlikning barcha shakllaridan (jismoniy, ruhiy, jinsiy) va ekspluatatsiya qilishdan, shuningdek, qiynoqlar yoki shafqatsiz muomalaning boshqa shakllaridan himoya qilishni ta'minlaydi.

Uy daxlsizligi va yozishmalar siri: Bolaning uy-joyini himoya qilish va uning yozishmalarining maxfiyligi kafolatlanadi.

Qonuniy manfaatlarni himoya qilish: Bola ota-onalar va ota-onalarning o'rnini bosuvchi boshqa shaxslar tomonidan zo'ravonlikdan himoyalaniş huquqiga ega.

Yordam so'rash huquqi: O'z huquqlarini buzgan bola vasiylik va homiylik organlariga yoki boshqa davlat organlariga mustaqil ravishda o'z himoyasini so'rashga haqli.

Davlat majburiyatlari: Bola qonun hujjatlarida belgilangan tartibda xususiy mulk huquqiga ega bo'lishi mumkin. Davlat bolaga bepul majburiy umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'limni kafolatlaydi.

Zo'ravonlikning oldini olish: Davlat bolalarga nisbatan ekspluatatsiya va zo'ravonlikning barcha shakllarining oldini olishga majburdir.

Sabablarini aniqlash va bartaraf etish: Davlat zo'ravonlik va ekspluatatsiya qilishga yordam beradigan sabablar va shartlarni aniqlashi va bartaraf etishi kerak.

Yordam berish: Zo'ravonlik va ekspluatatsiyadan jabrlangan bolalarga zarur pedagogik, psixologik, tibbiy va huquqiy yordam ko'rsatish.

Bolalar huquqlarini ta'minlash usullari milliy va xalqaro darajada (qonunlar, konvensiyalar, hokimiyatlar orqali) huquqiy himoya qilish, shuningdek, oilani himoya qilish, ta'lim, sog'liqni saqlash, zo'ravonlik va giyohvandlikning oldini olish kabi amaliy choralarni o'z ichiga oladi. Bolalar huquqlarini himoya qilish uchun ma'muriy va sud tartib-qoidalari, shuningdek, huquqbuzarliklarga javob beradigan vasiylik organlari, prokurorlar va bolalar huquqlari bo'yicha ombudsmanlar kabi muassasalar mavjud.

Xalqaro huquqiy mexanizmlar: Birlashgan Millatlar Tashkilotining Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi: Ushbu hujjat bola huquqlarini belgilovchi va

davlatlarni ularni amalga oshirish va himoya qilish choralari ko'rish majburiyatini yuklaydigan asosiy xalqaro hujjatdir.

Milliy qonunchilik: Har bir davlat o'z qonunlarini ishlab chiqadi, masalan, O'zbekistonda esa - "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida" gi qonunda bolalar huquqlari va ularni himoya qilish mexanizmlari mustahkamlangan.

Davlat muassasalari: Vasiylik va homiylik organlari: Agar ota-ona o'z majburiyatlarini bajarmasa, voyaga etmaganning hayoti va sog'lig'iga xavf tug'ilganda bolaning huquqlarini himoya qiladi. Huquqni muhofaza qilish organlari: zo'ravonlik, zo'ravonlik va bolalar huquqlarining boshqa buzilishi holatlariga munosabat bildirish, ularning himoyasini ta'minlash.

Bolalar huquqlari bo'yicha vakillar: mintaqaviy ombudsmanlar bolalarga o'z huquqlarini himoya qilishda yordam beradilar va ularning buzilganligi haqida shikoyat qiladilar.

Prokuratura: qonunlarga rioya etilishini nazorat qiladi va bolalar huquqlarini himoya qiladi.

Amaliy chora-tadbirlar:

Oilani himoya qilish: Bolaning oilada yashash va tarbiyalanish huquqini ta'minlash, bolaning kelib chiqishi va otaligini aniqlash, zarur hollarda yashash joyini aniqlash.

Xizmatlarga kirish: Sog'liqni saqlash: dispanser kuzatuvi, davolanish, bepul maslahatlar va tibbiy aralashuvga ixtiyoriy rozilik olish huquqi.

Ta'lim va mehnat: bolaning fiziologik xususiyatlari va sog'lig'iga mos keladigan shart-sharoitlarni yaratish, shuningdek, uning yoshiga mos keladigan mehnat qilish huquqi.

Salbiy hodisalarning oldini olish va himoya qilish: Spirtli ichimliklar, giyohvand moddalar va chekishni iste'mol qilishdan himoya qilish choralari. Bolalarga nisbatan zo'ravonlikning oldini olish bo'yicha dasturlarni amalga oshirish.

Muhim jihatlar – *Bolalar ishtiroki:* Bolaning yoshi va yetukligiga qarab, uning hayotiga taalluqli barcha masalalarda o'z fikrini bildirish va eshitish huquqi.

Bolaning eng yaxshi manfaatlar: Qaror qabul qilishda bolaning manfaatlarini hisobga olish kerak.

Barcha sohalarda bo'lgani kabi davlat hokimiyati va boshqaruv organlari bola huquqlarini ta'minlash va himoya qilish sohasida ham muhim rol o'ynaydi. O'zbekiston Respublikasining "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonuniga binoan, davlat hokimiyati va boshqaruv organlari o'z vazifalari doirasida quyidagi vakolatlarni amalga oshiradi:

- bola huquqlarini ta'minlash bo'yicha yagona davlat siyosatini shakllantirish va amalga oshirish;
- bola huquqlarini ta'minlash bo'yicha ustuvor yo'nalishlarni belgilash;
- bola huquqlarining kafolatlari to'g'risidagi qonun hujjatlarini ijro etish;
- bola huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash bo'yicha davlat dasturlari hamda hududiy dasturlarni ishlab chiqish;

- bola huquqlarini ta'minlash bo'yicha davlat organlari, bolalar muassasalari, tashkilotlar faoliyatini muvofiqlashtirish va nazorat qilish; axborot -ma'rifiy faoliyatni amalga oshirish;
- davlatga qarashli bolalar muassasalarining moddiy texnik bazasini mustahkamlash va davlat bolalar muassasalarini rivojlantirishga ko'maklashish chora-tadbirlarini ko'rish;
- ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarni qo'llab-quvvatlash masalalarini hal etish va boshqa vakolatlar.

Bolaning ijtimoiy-huquqiy himoyasi oila va davlatning zimmasida ekan, avvalo, eng yaxshi yondashuv ham ota-ona o'rnini bosa olmasligini tan olishimiz zarur. Shu sababli davlat oilani mustahkamlash, uning buzilishini oldini olish imkoniyatlarini izlab topmoqda. Bolalarda atrofdagi dunyoni bilishga, zamonaviy axborot texnologiyalarini hamda xorijiy tillarni o'rganishga bo'lgan qiziqishlarini hisobga olgan holda dunyoqarashni shakllantirishda elektron ommaviy axborot vositalarining tobora ortib borayotgan rolini e'tiborga olib hamda bolalarning intellektual, idrok etishga bo'lgan va madaniy ehtiyojlarini qondirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish maqsadida 2013-yil 30-maydagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-1976-sonli qarori bilan "Bolajon" respublika bolalar raqamli telekanali tashkil etildi. Davlat hokimiyati va boshqaruv organlari bola huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash bo'yicha qonun hujjatlari va davlat dasturlarining ijrosini ta'minlaydi. Bolaning yashash, sog'lig'ini saqlash, bilim olish, zo'ravonlik va ekspluatatsiyadan himoyalani, dam olish va bo'sh vaqtga bo'lgan huquqlari hamda boshqa huquq va erkinliklari tegishli qonun hujjatlari bilan tartibga solinadi.

14-mavzu: Bola huquqlarini ta'minlash usullari.

Reja:

1. Bola huquqlarini ta'minlashda davlat organlarining o'rni va roli.
2. Bola huquqlarini himoya qilishda fuqarolik jamiyati institutlarining o'rni va roli.
3. Bola huquqlarini ta'minlashda inson huquqlari bo'yicha milliy mexanizmning o'ziga xos xususiyatlari.
4. Bola huquqlari milliy monitoringi.

Asosiy tushunchalar: bola huquqlari, o'qish, o'yin, sog'lom yashash, oilada mehr topish, fikr bildirish.

Bolaning eng yaxshi manfaatlarini ta'minlash, bolalar huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish O'zbekiston Respublikasi davlat siyosatining asosiy ustuvor yo'nalishi hisoblanadi.

Bola huquqlari to'g'risidagi deklaratsiyada (1989 yil 20 noyabr) insoniyat bolaga o'zida mavjud bo'lgan eng yaxshi sharoitni berishga majburdir, deb mustahkamlangan.

Zero davlat, jamiyat milliy va xalqaro darajada bolalarni himoya qilish va ularning farovonligini ta'minlash tamoyillariga qat'iy rioya qilishi lozim. Mazkur

xalqaro xujjatga ko'ra, bolalar davlat va jamiyat tomonidan ko'rsatiladigan alohida parvarish va ko'makka haqli bo'lib, uyg'un kamol topishi va rivojlanishi uchun oilaviy muhitda, baxt, mehr-muhabbat sharoitida o'sishi kerak.

Ota-onalar, fuqarolar, nodavlat notijorat tashkilotlari, mahalliy davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari bolalarning huquq va erkinliklarni e'tirof etishi va hurmat qilishi, shuningdek, bolalarni alohida himoya qilishi, ularning erkinliklari va qadr-qimmatini hurmat qilishi, sog'lom va normal rivojlanishi uchun imkoniyat va shart-sharoitlarni ta'minlashi zarur.

Mahalliy va respublika darajadagi siyosatni olib borishda bolalar va yoshlarni o'z manfaatlariga ta'sir qiladigan qarorlarni qabul qilishda ularning fikrini inobatga olgan holda jalb qilish amaliyoti va mexanizmlarini kuchaytirish zarur.

Bu bolalar va yoshlarning jamiyatdagi ishtiroki uchun zamin yaratadi va o'z navbatida, tinglanish va jamoatchilik fikrini shakllantirishda ishtirok etish imkoniyatini beradi.

Bolalar hayotimiz davomchilari, ertangi kunimiz egalaridir. Binobarin, ularni asrab-avaylash, har tomonlama barkamol ravishda voyaga yetkazish har bir davlat va jamiyat, har bir oila, har bir ota-onaning muqaddas burchidir.

Bola huquqlari to'g'risidagi xalqaro standartlarga rioya qilish O'zbekiston Respublikasi davlat siyosatining bola huquqlarini himoya qilish sohasidagi ustuvor vazifalardan biridir.

Jumladan, so'nggi yillar davomida davlatimizda bola huquqlarini ishonchli himoya qilishga qaratilgan keng ko'lamli ishlar amalga oshirildi. Sohada yangi yondashuv va uslublar joriy etildi. Muhimi, bola huquqlari va qonuniy manfaatlarini ta'minlashga oid maxsus qonunchilik bazasi yaratilib, uni ijro etish yuzasidan samarali huquqiy mexanizm yo'lga qo'yildi.

Bugungi kunda ham bola huquqlarining qonuniy kafolatlari mexanizmi bosqichma-bosqich takomillashib bormoqda. Davlatimiz rahbari siyosiy irodasi bilan bola qadr-qimmatini muhofaza qilish, uning kamsitilishiga yo'l qo'ymaslik, yosh avlodning jismoniy, intellektual, ma'naviy va axloqiy kamol topishiga ko'maklashish kabi bu boradagi siyosatning ustuvor yo'nalishlari belgilanib, bolalar huquqlarining qo'shimcha kafolatlarini belgilovchi qonunlar yanada takomillashmoqda.

Ma'lumki, siyosiy huquqlardan tashqari, inson huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilishga daxldor barcha normativ-huquqiy hujjatlar bolalarga ham taalluqlidir.

Yangilangan Konstitutsiyaning 56-moddasiga ko'ra, inson huquqlari bo'yicha milliy institutlar inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilishning mavjud shakllari hamda vositalarini to'ldirishi, fuqarolik jamiyatini rivojlantirishga va inson huquqlari madaniyatini yuksaltirishga ko'maklashishi kafolati mustahkamlangan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 08.05.2023 yildagi PF-67-son "Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini amalga oshirish

bo'yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmonining 10-bandida:

- Oliy Majlis palatalariga bola huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash hamda himoya qilish, bolaning jismoniy, aqliy va madaniy jihatdan to'liq rivojlanishi uchun munosib shart-sharoitlarni yaratish maqsadida «O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Bola huquqlari bo'yicha vakili (Bolalar ombudsmani) to'g'risida»gi qonun loyihasini qisqa muddatda qabul qilish tavsiya etildi.

Bugungi kunda ushbu Qonun loyihasi rasman Oliy Majlisning Qonunchilik palatasiga kiritilib, birinchi o'qishda qabul qilindi. Hozirda ikkinchi o'qishga tayyorlanish jarayonida.

Bola huquqlari bo'yicha vakil (bolalar ombudsmani) – parlamentning inson huquqlari bo'yicha milliy institutidir. Xabaringiz bor, yaqinda Oliy Majlisning Bola huquqlari bo'yicha vakil sifatida Oliy Majlis palatalaridan saylanib, rasman ish boshladik. Oliy Majlisning Bola huquqlari bo'yicha vakili Kotibiyati davlat muassasasi shaklida davlat ro'yxatidan o'tkazildi.

Bola huquqlari bo'yicha ombudsman institutining ta'sis etilgani - bolalar huquqlari va manfaatlarini himoya qilishning muhim mexanizmi hisoblanadi. Zero bu institut bola manfaatlarini ilgari surish, ularni himoya qilish mandatiga ega bo'lgan, ayni vaqtda o'z faoliyatini faqat va faqat bolalar huquqlarini himoya qilishga yo'naltiradigan mustaqil organdir.

15-mavzu: Maktabgacha yoshdagi bolalarning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlari va ularni amalga oshirishning xalqaro va milliy huquqiy asoslari.

Reja:

1. Bolalarning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlari tushunchasi.
2. Bolalarning iqtisodiy huquqlari amalga oshirishning xalqaro va milliy huquqiy asoslari.
3. Bolalarning ijtimoiy va madaniy huquqlari amalga oshirishning xalqaro va milliy huquqiy asoslari.
4. Bolalarning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarini buzganlik uchun javobgarlik bola huquqlarini ta'minlashning kafolati sifatida va uning huquqiy asoslari.

Asosiy tushunchalar: ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy, sog'liqni saqlash.

Bolalarning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlari — bolalarning to'laqonli hayot kechirishlari, rivojlanishlari va jamiyatda to'laqonli ishtirok etishlari uchun zarur bo'lgan huquqlardir. Bularga bolaning yashash va rivojlanish huquqi, ta'lim olish, sog'liqni saqlash, ijtimoiy ta'minot va o'zining madaniy hayotda ishtirok etish huquqlari kiradi.

Iqtisodiy huquqlar:

- **Mehnatdan himoya qilinish:** Bolalarning mehnatdan himoyalaniishi va iqtisodiy ekspluatatsiyadan ozod bo'lishi shular jumlasidandir.
- **Ijtimoiy ta'minot:** Bolalarning moddiy jihatdan ta'minlanishini nazarda tutadi.

Ijtimoiy huquqlar:

- **Sog'liqni saqlash:**

Bolalarning sog'lig'ini saqlash, tibbiy yordam olish va rivojlanish huquqlari.

- **Ta'lim olish:**

Barcha bolalarning sifatli ta'lim olish huquqlari, shuningdek, bolalarning o'ziga xos ehtiyojlariga mos keladigan ta'limni olish huquqlari.

- **Ijtimoiy himoya:**

Bolalarning himoya qilinishi, jamoat xizmatlariga kirish huquqlari va qiyinchiliklarga duch kelganida yordam olish huquqlari.

Madaniy huquqlar:

- **Madaniyatda ishtirok etish:** Bolalarning madaniy hayotda erkin ishtirok etish, o'zining madaniyatini, tilini, urf-odatlarini rivojlantirish va boshqa madaniyatlar bilan tanishish huquqlari.

- **Mulliyamehnatdan himoya:** Bolalarning ijodiy va intellektual mulklarini himoya qilish huquqlari.

Ushbu huquqlar Birlashgan Millatlar Tashkilotining «Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi»da o'z aksini topgan bo'lib, bolalarning to'la va to'laqonli rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan.

Mavzu yuzasidan nazorat uchun savollar:

1. Bolalarning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlari deganda nimani tushunasiz?
2. Bolalarning iqtisodiy huquqlari tarkibiga qaysi huquqlar kiradi?
3. Yetim bolalarning mulkiy huquqlari qanday himoya qilidani?

Amaliy mashg'ulotlar

1-mavzu: Maktabgacha yoshdagi bolalarning huquqiy ta'limi.

Reja:

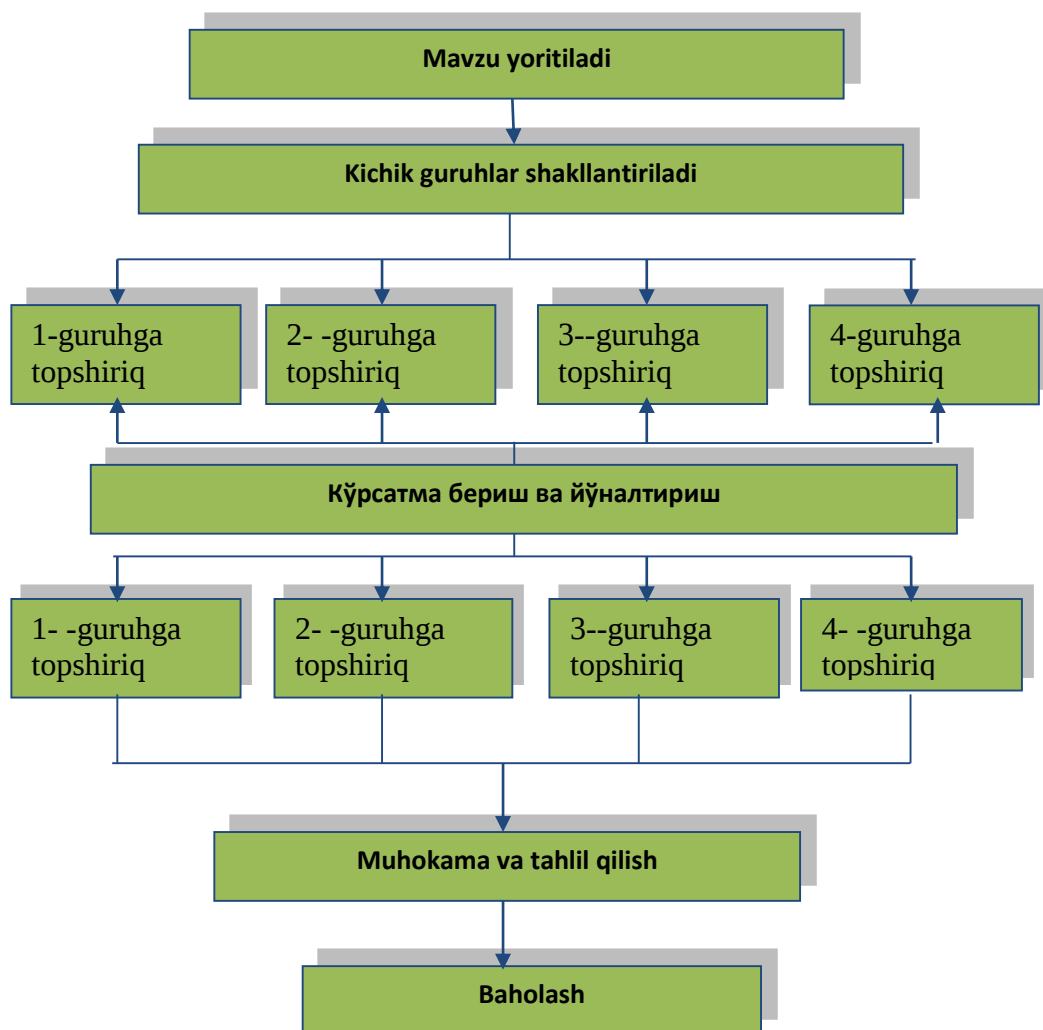
1. Maktabgacha yoshdagi bolalarga huquqiy tarbiya berishning ahamiyati.
2. Huquqiy tarbiya va huquqiy ta'limning farqlari.
3. Maktabgacha yoshdagi bolalarda huquqiy ongni rivojlantirish.

“Kichik guruhlarda ishlash” metodi

Ta'lim oluvchilarni faollashtirish maqsadida ularni kichik guruhlariga ajratgan holda o'quv materialini o'rganish yoki berilgan topshiriqni bajarishga qaratilgan darsdagi ijodiy ish.

Ushbu metod qo'llanilganda ta'lim oluvchi kichik guruhlarda ishlab, darsda faol ishtirok etish huquqiga, boshlovchi rolida bo'lishga, bir-biridan o'rganishga va turli nuqtai-nazarlarni qadrlash imkoniga ega bo'ladi.

“Kichik guruhlarda ishlash” metodi qo'llanilganda ta'lim beruvchi boshqa interfaol metodlarga qaraganda vaqtning tejash imkoniyatiga ega bo'ladi. Chunki ta'lim beruvchi bir vaqtning o'zida barcha ta'lim oluvchilarni mavzuga jalb eta oladi va baholay oladi. Quyida “Kichik guruhlarda ishlash” metodining tuzilmasi keltirilgan.

Kichik guruhlarda ishlash metodining tuzilmasi

Kichik guruhlarda ishlash metodining bosqichlari quyidagilardan iborat:

1. Faoliyat yo`nalishi aniqlanadi. Mavzu bo`yicha bir-biriga bog`liq bo`lgan masalalar belgilanadi.
2. Kichik guruhlar belgilanadi. Ta`lim oluvchilar guruhlarga 3-6 kishidan bo`linishlari mumkin.
3. Kichik guruhlar topshiriqni bajarishga kirishadilar.
4. Ta`lim beruvchi tomonidan aniq ko`rsatmalar beriladi va yo`naltirib turiladi.
5. Kichik guruhlar taqdimot qiladilar.
6. Bajarilgan topshiriqlar muhokama va tahlil qilinadi.
7. Kichik guruhlar baholanadi.

“Kichik guruhlarda ishlash” metodining afzalligi:

- o`qitish mazmunining yaxshi o`zlashtirishga olib keladi;
- muloqotga kirishish ko`nikmasining takomillashishiga olib keladi;
- vaqtni tejash imkoniyati mavjud;
- barcha ta`lim oluvchilar jalb etiladi;
- o`z-o`zini va guruhlararo baholash imkoniyati mavjud bo`ladi.

“Kichik guruhlarda ishlash” metodining kamchiliklari:

- ba`zi kichik guruhlarda kuchsiz ta`lim oluvchilar bo`lganligi sababli kuchli ta`lim oluvchilarning ham past baho olish ehtimoli bor;
- barcha ta`lim oluvchilarni nazorat qilish imkoniyati past bo`ladi;
- guruhlararo o`zaro salbiy raqobatlar paydo bo`lib qolishi mumkin;
- guruh ichida o`zaro nizo paydo bo`lishi mumkin.

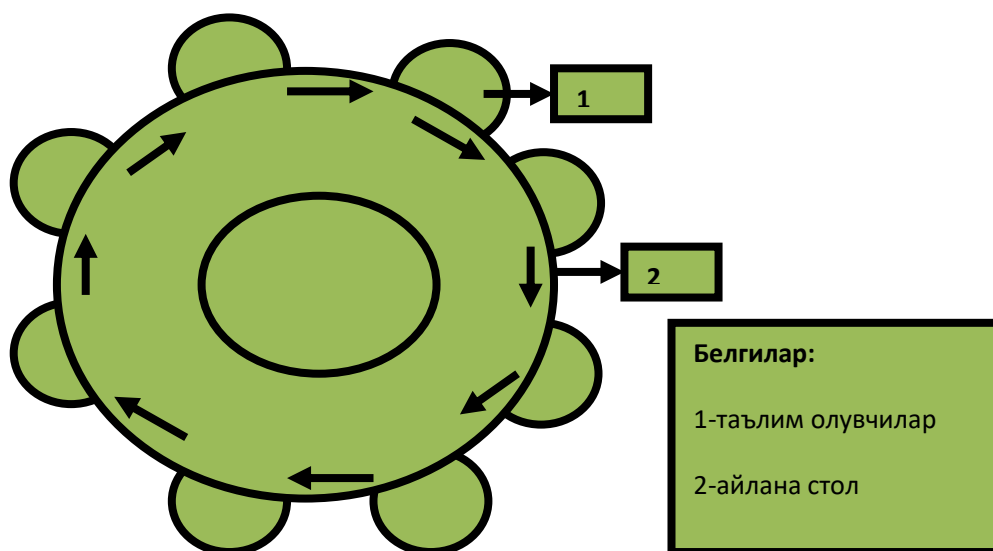
2-mavzu: Maktabgacha yoshdagi bolalarda huquqiy tarbiyani shakllantirish.

Reja:

1. Maktabgacha yoshdagi bolalarda huquqiy tarbiyaning asosiy yo`nalishlari.
2. Bola huquqlari va majburiyatlari haqida dastlabki tushunchalarni shakllantirish.
3. Oila, tengdoshlar va jamiyat bilan munosabatlarda huquqiy madaniyatni rivojlantirish.

“Davra suhbat” metodi

Aylana stol atrofida berilgan muammo yoki savollar yuzasidan ta`lim oluvchilar tomonidan o`z fikr-mulohazalarini bildirish orqali olib boriladigan o`qitish metodidir.

“Davra suhbatı” metodi qo`llanilganda stol-stullarni doira shaklida joylashtirish kerak. Bu har bir ta`lim oluvchining bir-biri bilan “ko`z aloqasi”ni o`rnatib turishiga yordam beradi. Davra suhbatining og`zaki va yozma shakllari mavjuddir. Og`zaki davra suhbatida ta`lim beruvchi mavzuni boshlab beradi va ta`lim oluvchilardan ushbu savol bo`yicha o`z fikr-mulohazalarini bildirishlarini so`raydi va aylana bo`ylab har bir ta`lim oluvchi o`z fikr-mulohazalarini og`zaki bayon etadilar. So`zlayotgan ta`lim oluvchini barcha diqqat bilan tinglaydi, agar muhokama qilish lozim bo`lsa, barcha fikr-mulohazalar tinglanib bo`lingandan so`ng muhokama qilinadi. Bu esa ta`lim oluvchilarning mustaqil fikrlashiga va nutq madaniyatining rivojlanishiga yordam beradi. Quyida “Davra suhbatı” metodining tuzilmasi keltirilgan

Davra stolining tuzilmasi

Yozma davra suhbatida ham stol-stullar aylana shaklida joylashtirilib, har bir ta`lim oluvchiga konvert qog`ozi beriladi. Har bir ta`lim oluvchi konvert ustiga ma`lum bir mavzu bo`yicha o`z savolini beradi va “Javob varaqasi”ning biriga o`z javobini yozib, konvert ichiga solib qo`yadi. Shundan so`ng konvertni soat yo`nalishi bo`yicha yonidagi ta`lim oluvchiga uzatadi. Konvertni olgan ta`lim oluvchi o`z javobini “Javoblar varaqasi”ning biriga yozib, konvert ichiga solib qo`yadi va yonidagi ta`lim oluvchiga uzatadi. Barcha konvertlar aylana bo`ylab harakatlanadi. Yakuniy qismda barcha konvertlar yig`ib olinib, tahlil qilinadi.

“Davra suhbatı” metodining bosqichlari quyidagilardan iborat:

1. Mashg`ulot mavzusi e`lon qilinadi.
2. Ta`lim beruvchi ta`lim oluvchilarni mashg`ulotni o`tkazish tartibi bilan tanishtiradi.
3. Har bir ta`lim oluvchiga bittadan konvert va javoblar yozish uchun guruhda necha ta`lim oluvchi bo`lsa, shunchadan “Javoblar varaqalari”ni tarqatilib, har bir javobni yozish uchun ajratilgan vaqt belgilab qo`yiladi. Ta`lim oluvchi konvertga va “Javoblar varaqalari”ga o`z ismi-sharifini yozadi.

4. Ta'lim oluvchi konvert ustiga mavzu bo'yicha o'z savolini yozadi va "Javoblar varaqasi"ga o'z javobini yozib, konvert ichiga solib qo'yadi.
5. Konvertga savol yozgan ta'lim oluvchi konvertni soat yo'nalishi bo'yicha yonidagi ta'lim oluvchiga uzatadi.
6. Konvertni olgan ta'lim oluvchi konvert ustidagi savolga "Javoblar varaqalari"dan biriga javob yozadi va konvert ichiga solib qo'yadi hamda yonidagi ta'lim oluvchiga uzatadi.
7. Konvert davra stoli bo'ylab aylanib, yana savol yozgan ta'lim oluvchining o'ziga qaytib keladi. Savol yozgan ta'lim oluvchi konvertdagi "Javoblar varaqalari"ni baholaydi.
8. Barcha konvertlar yig'ib olinadi va tahlil qilinadi.

Ushbu metod orqali ta'lim oluvchilar berilgan mavzu bo'yicha o'zlarining bilimlarini qisqa va aniq ifoda eta oladilar. Bundan tashqari ushbu metod orqali ta'lim oluvchilarni muayyan mavzu bo'yicha baholash imkoniyati yaratiladi. Bunda ta'lim oluvchilar o'zlari bergan savollariga guruhdagi boshqa ta'lim oluvchilar bergan javoblarini baholashlari va ta'lim beruvchi ham ta'lim oluvchilarni ob'ektiv baholashi mumkin.

3-mavzu: Tarbiyalanuvchilarni fuqarolik ruhida, tarbiyalashda davlat ramzlarining ahamiyati.

Reja:

1. Maktabgacha yoshdagi bolalarga huquqiy tarbiya berish texnologiyasi.
2. Huquqiy tarbiyani tashkil etishda davlat ramzlarini o'rni.
3. Maktabgacha yoshdagi bolalarda huquqiy tarbiyaning komponentlari.

"Bahs-munozara" metodi.

Biror mavzu bo'yicha ta'lim oluvchilar bilan o'zaro bahs, fikr almashinuv tarzida o'tkaziladigan o'qitish metodidir.

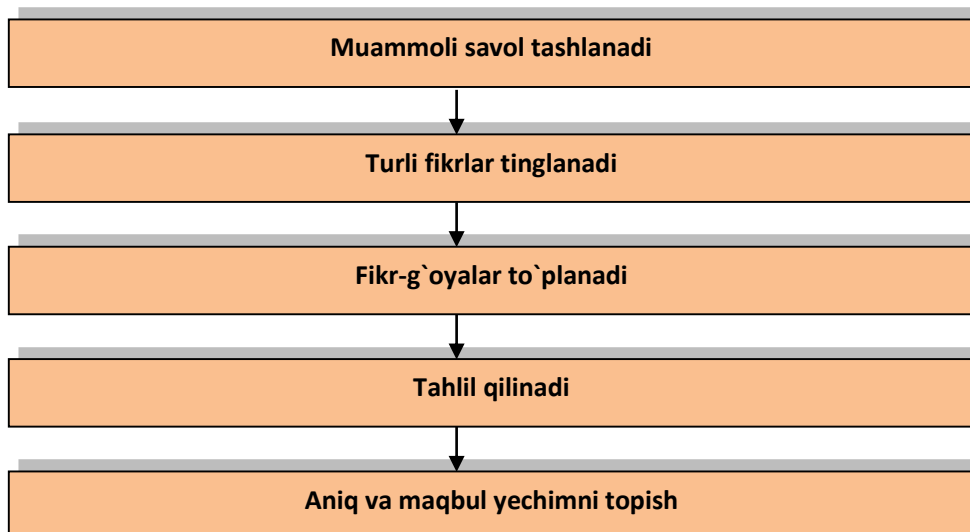
Har qanday mavzu va muammolar mavjud bilimlar va tajribalar asosida muhokama qilinishi nazarda tutilgan holda ushbu metod qo'llaniladi. Bahs-munozarani boshqarib borish vazifasini ta'lim oluvchilarning biriga topshirishi yoki ta'lim beruvchining o'zi olib borishi mumkin. Bahs-munozarani erkin holatda olib borish va har bir ta'lim oluvchini munozaraga jalb etishga harakat qilish lozim. Ushbu metod olib borilayotganda ta'lim oluvchilar orasida paydo bo'ladigan nizolarni darhol bartaraf etishga harakat qilish kerak.

"Bahs-munozara" metodini o'tkazishda quyidagi qoidalarga amal qilish kerak:

- ✓ barcha ta'lim oluvchilar ishtirok etishi uchun imkoniyat yaratish;

- ✓ “o`ng qo`l” qoidasi (qo`lini ko`tarib, ruxsat olgandan so`ng so`zlash)ga rioya qilish;
- ✓ fikr-g`oyalarni tinglash madaniyati;
- ✓ bildirilgan fikr-g`oyalarning takrorlanmasligi;
- ✓ bir-birlariga o`zaro hurmat.

Quyida “Bahs-munozara” metodini o`tkazish tuzilmasi berilgan.

“Bahs-munozara” metodining tuzilmasi

“Bahs-munozara” metodining bosqichlari quyidagilardan iborat:

1. Ta`lim beruvchi munozara mavzusini tanlaydi va shunga doir savollar ishlab chiqadi.
2. Ta`lim beruvchi ta`lim oluvchilarga muammo bo`yicha savol beradi va ularni munozaraga taklif etadi.
3. Ta`lim beruvchi berilgan savolga bildirilgan javoblarni, ya`ni turli g`oya va fikrlarni yozib boradi yoki bu vazifani bajarish uchun ta`lim oluvchilardan birini kotib etib tayinlaydi. Bu bosqichda ta`lim beruvchi ta`lim oluvchilarga o`z fikrlarini erkin bildirishlariga sharoit yaratib beradi.
4. Ta`lim beruvchi ta`lim oluvchilar bilan birgalikda bildirilgan fikr va g`oyalarni guruhlariga ajratadi, umumlashtiradi va tahlil qiladi.
5. Tahlil natijasida qo`yilgan muammoning eng maqbul echimi tanlanadi.

4-mavzu: Oilada sog`lom bola tarbiyalashdagi o`zaro munosabatlar.

Reja:

1. Oila va bola tarbiyasining jamiyat hayotidagi ahamiyati.
2. Sog`lom tarbiyaning asosiy mezonlari.
3. Ota-ona va bola o`rtasidagi munosabatlar.

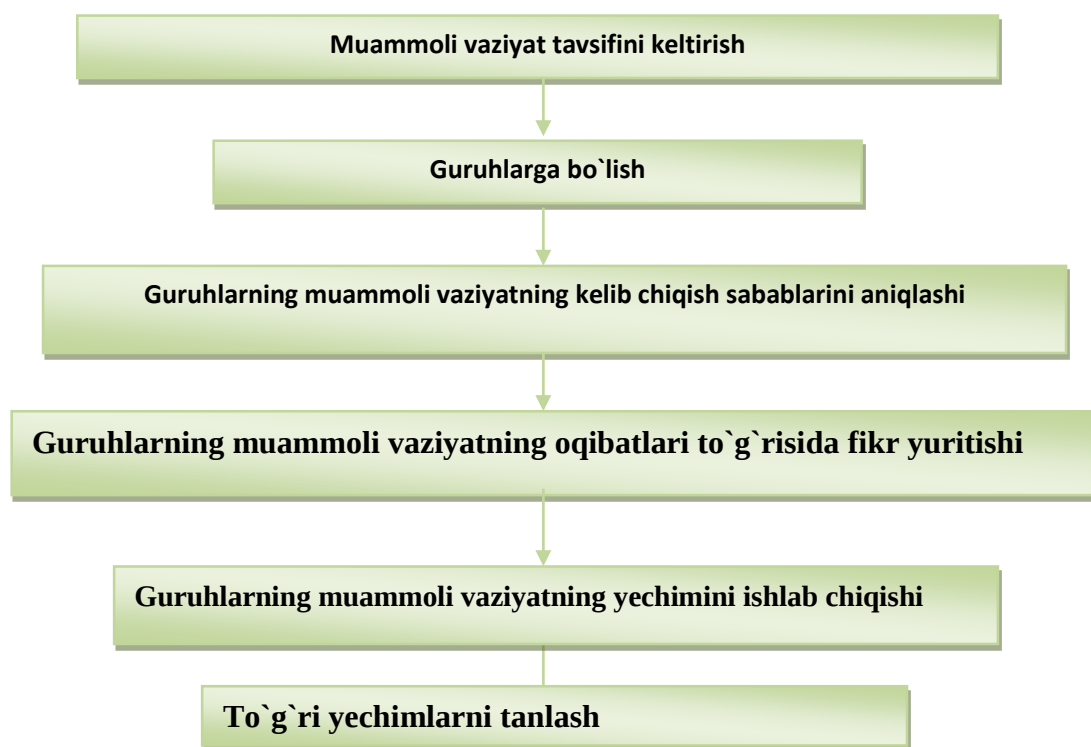
4. Oilaviy qadriyatlar va tarbiya usullari.

5. Oilada sog'lom bola tarbiyalashda muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari.

“Muammoli vaziyat” metodi.

Ta'lim oluvchilarda muammoli vaziyatlarning sabab va oqibatlarini tahlil qilish hamda ularning echimini topish bo'yicha ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan metoddir.

“Muammoli vaziyat” metodi uchun tanlangan muammoning murakkabligi ta'lim oluvchilarning bilim darajalariga mos kelishi kerak. Ular qo'yilgan muammoning echimini topishga qodir bo'lishlari kerak, aks holda echimni topa olmagach, ta'lim oluvchilarning qiziqishlari so'nishiga, o'zlariga bo'lgan ishonchlarining yo'qolishiga olib keladi. «Muammoli vaziyat» metodi qo'llanilganda ta'lim oluvchilar mustaqil fikr yuritishni, muammoning sabab va oqibatlarini tahlil qilishni, uning echimini topishni o'rganadilar. Quyida “Muammoli vaziyat” metodining tuzilmasi keltirilgan.

“Muammoli vaziyat” metodining tuzilma

“Muammoli vaziyat” metodining bosqichlari quyidagilardan iborat:

1. Ta'lim beruvchi mavzu bo'yicha muammoli vaziyatni tanlaydi, maqsad va vazifalarni aniqlaydi. Ta'lim beruvchi ta'lim oluvchilarga muammoni bayon qiladi.

2. Ta'lim beruvchi ta'lim oluvchilarni topshiriqning maqsad, vazifalari va shartlari bilan tanishtiradi.
3. Ta'lim beruvchi ta'lim oluvchilarni kichik guruhlariga ajratadi.
4. Kichik guruhlar berilgan muammoli vaziyatni o'rganadilar. Muammoning kelib chiqish sabablarini aniqlaydilar va har bir guruh taqdimot qiladi. Barcha taqdimotdan so'ng bir xil fikrlar jamlanadi.
5. Bu bosqichda berilgan vaqt mobaynida muammoning oqibatlari to'g'risida fikr-mulohazalarini taqdimot qiladilar. Taqdimotdan so'ng bir xil fikrlar jamlanadi.
6. Muammoni echishning turli imkoniyatlarini muhokama qiladilar, ularni tahlil qiladilar. Muammoli vaziyatni echish yo'llarini ishlab chiqadilar.
7. Kichik guruhlar muammoli vaziyatning echimi bo'yicha taqdimot qiladilar va o'z variantlarini taklif etadilar.
8. Barcha taqdimotdan so'ng bir xil echimlar jamlanadi. Guruh ta'lim beruvchi bilan birgalikda muammoli vaziyatni echish yo'llarining eng maqbul variantlarini tanlab oladi.

5-mavzu: Maktabgacha ta'lim tashkiloti katta va maktabga tayyorlov guruhlarida huquqiy tarbiya berish mazmuni.

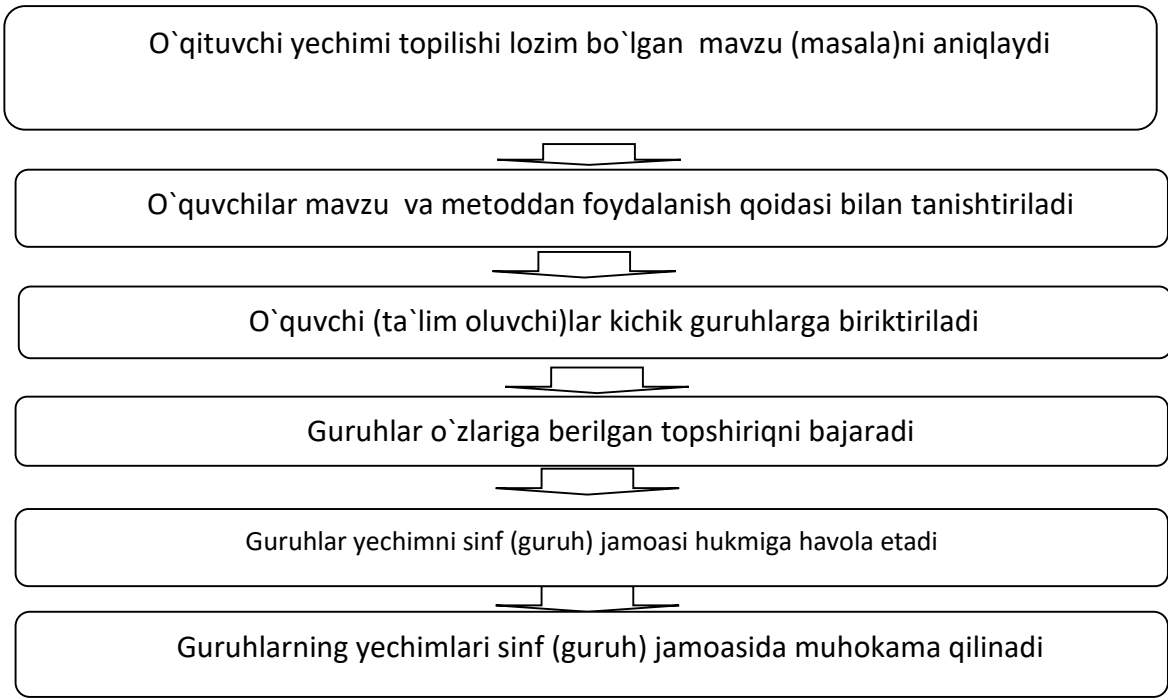
Reja:

1. Katta guruhdagi tarbiyaviy ishlarning mazmuni.
2. Maktabga tayyorlov guruhidagi tarbiyaviy ishlarning mazmuni.
3. Tarbiyaviy jarayonning shakl va metodlari.

“Konseptual jadval” metodi

Konseptual jadval metodi - turli g'oyalarni, qarashlarni o'zaro taqqoslash va ularni turli toifalar bo'yicha taqqoslagan holda baho berishga qaratilgan organayzer hisoblanadi. Metod o'quvchilarni o'rganilayotgan mavzu (masala yoki muammo)ni ikki yoki undan ortiq jihatlar bo'yicha taqqoslashga o'rgatadi. Undan foydalanishda o'quvchilarning mavzu yuzasidan mantiqiy fikrlash, ma'lumotlarni tizimli bayon qilish qobiliyatlari rivojlantiriladi.

Mashg'ulotlar chog'ida metoddan foydalanish quyidagi tartibda kechadi:

Tinglovchilar e`tiboriga quyidagi namunani tavsiya etish mumkin:

O`rganilayotgan mavzu mohiyatini yorituvchi jihatlar	Muhim belgilar, tavsiflar		
	1-belgi (tavsif)	2-belgi (tavsif)	3-belgi (tavsif)
1-jihat			
2-jihat			
...			

SEMINAR MASHG'ULOTLARI

1-mavzu: Tarbiyalanuvchilarni fuqarolik ruhida, tarbiyalashda davlat ramzlarining ahamiyati.

Reja:

1. Fuqarolik tarbiyasining maqsadi va vazifasi.
2. Davlat ramzlarining (bayroq, gerb, madhiya) tarbiyaviy ahamiyati.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasining Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risidada Qonuni O'RQ-139-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
3. Kamolidinov M., Vaxobjonov B. Innovasion pedagogic texnologiya asoslari. Toshkent. "Talqin".2010.
4. Djurayeva.D.R Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishning zamonaviy tendensiyalari T.: 2015 y . O'Zpfiti. Uslubiy qo'llanma.

2-mavzu: O'zbekiston Respublikasi bola huquqlarining kafolatlari to'g'risidagi Qonuni.

Reja:

1. Qonunning umumiy qoidalari.
2. Bola huquqlarining kafolatlari.
3. Davlatning bola huquqlarini ta'minlashdagi majburiyatlari.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasining Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risidada Qonuni O'RQ-139-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
3. Kamolidinov M., Vaxobjonov B. Innovasion pedagogic texnologiya asoslari. Toshkent. "Talqin".2010.
4. Djurayeva.D.R Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishning zamonaviy tendensiyalari T.: 2015 y . O'Zpfiti. Uslubiy qo'llanma.

3-mavzu: Bola huquqlarini himoya qilish bo'yicha davlat siyosati.

Reja:

1. Bola huquqlarini himoya qilishning huquqiy asoslari.

2. Davlat siyosatining asosiy yo'nalishlari.
3. Bola huquqlarini himoya qilish bo'yicha amalga oshirilayotgan dasturlar va islohotlar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasining Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risidada Qonuni O'RQ-139-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
3. Kamolidinov M., Vaxobjonov B. Innovasion pedagogic texnologiya asoslari. Toshkent. "Talqin".2010.
4. Djurayeva.D.R Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishning zamonaviy tendensiyalari T.: 2015 y . O'Zpfiti. Uslubiy qo'llanma.

4-mavzu: Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining bola huquqlarini ta'minlash bo'yicha vakolatlari.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasining Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risidada Qonuni O'RQ-139-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
3. Kamolidinov M., Vaxobjonov B. Innovasion pedagogic texnologiya asoslari. Toshkent. "Talqin".2010.
4. Djurayeva.D.R Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishning zamonaviy tendensiyalari T.: 2015 y . O'Zpfiti. Uslubiy qo'llanma.

5-mavzu: Bola huquqlarini ta'minlashda fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari va nodavlat notijorat tashkilotlarining ishtiroki.

Reja:

1. Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarining vazifalari.
2. Nodavlat notijorat tashkilotlarining faoliyati.
3. Fuqarolik jamiyati institutlarining bola huquqlarini ta'minlashdagi hamkorlik mexanizmlari.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasining Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risidada Qonuni O'RQ-139-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.

3. Kamolidinov M., Vaxobjonov B. Innovasion pedagogic texnologiya asoslari. Toshkent. "Talqin".2010.
4. Djurayeva.D.R Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishning zamonaviy tendensiyalari T.: 2015 y . O'Zpfiti. Uslubiy qo'llanma.

6-mavzu: Maktabgacha ta'lim tashkiloti o'rta guruhlarida huquqiy tarbiya berish mazmuni.

Reja:

1. O'rta guruh bolalariga beriladigan asosiy huquqiy tushunchalar.
2. Huquqiy tarbiya berish shakl va metodlari.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasining Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risidada Qonuni O'RQ-139-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
3. Kamolidinov M., Vaxobjonov B. Innovasion pedagogic texnologiya asoslari. Toshkent. "Talqin".2010.
4. Djurayeva.D.R Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishning zamonaviy tendensiyalari T.: 2015 y . O'Zpfiti. Uslubiy qo'llanma.

7-mavzu: Bolaning erkinlik va shaxsiy daxlsizlik huquqiy kafolatlari.

Reja:

1. Bola erkinlik huquqlarining mazmuni.
2. Bolaning shaxsiy daxlsizligi.
3. Davlat va jamoat tashkilotlarining vazifalari.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasining Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risidada Qonuni O'RQ-139-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
3. Kamolidinov M., Vaxobjonov B. Innovasion pedagogic texnologiya asoslari. Toshkent. "Talqin".2010.
4. Djurayeva.D.R Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishning zamonaviy tendensiyalari T.: 2015 y . O'Zpfiti. Uslubiy qo'llanma.

8-mavzu: Bolalar hayotini saqlab qolish, himoya qilish va rivojlantirish bo'yicha umumjahon deklaratsiyasi.

Reja:

1. Deklaratsiyaning asosiy tamoyillari.
2. Bolalarning asosiy huquqlari.
3. Deklaratsiyaning davlatlar oldiga qo'ygan vazifalari.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasining Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risidada Qonuni O'RQ-139-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
3. Kamoliddinov M., Vaxobjonov B. Innovasion pedagogic texnologiya asoslari. Toshkent. "Talqin".2010.
4. Djurayeva.D.R Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishning zamonaviy tendensiyalari T.: 2015 y . O'Zpfiti. Uslubiy qo'llanma.

9-mavzu: Maktabgacha yoshdagi bolalarga huquqiy tarbiya berish texnologiyasi.

Reja:

1. Huquqiy tarbiya berish texnologiyalarini asosiy tamoyillari.
2. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasining Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risidada Qonuni O'RQ-139-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
3. Kamoliddinov M., Vaxobjonov B. Innovasion pedagogic texnologiya asoslari. Toshkent. "Talqin".2010.
4. Djurayeva.D.R Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishning zamonaviy tendensiyalari T.: 2015 y . O'Zpfiti. Uslubiy qo'llanma.

10-mavzu: Maktabgacha yoshdagi bolalar ta'lim-tarbiyasi va kitobga bo'lgan qiziqishini oshirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasining Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risidada Qonuni O'RQ-139-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
3. Kamoliddinov M., Vaxobjonov B. Innovasion pedagogic texnologiya asoslari. Toshkent. "Talqin".2010.
4. Djurayeva.D.R Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishning zamonaviy tendensiyalari T.: 2015 y . O'Zpfiti. Uslubiy qo'llanma.

Mustaqil ta`lim mashg`ulotlari

№	Mustaqil ta'lim mavzulari	Shakli	Soati
MT1	Maktabgacha yoshdagi bolalarning huquqiy ta'limi.	Taqdimot tayyorlash	4
MT2	Maktabgacha yoshdagi bolalarda huquqiy tarbiyani shakllantirish.	Esse yozish	4
MT3	Maktabgacha yoshdagi bolalarni fuqorolik-huquqiy ta'limi	20 ta test tuzish	4
MT4	Bola huquqlari deklaratsiyasi.	Metodlar orqali yoritish	4
MT5	Birlashgan Millatlar Tashkilotining Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi	Esse yozish	4
MT6	Bolalar hayotini saqlab qolish, himoya qilish va rivojlantirish bo'yicha umumjahon deklaratsiyasi.	Jadval asosida yoritish	4
MT7	Oilada sog'lom bola tarbiyalashdagi o'zaro munosabatlar	Maqola tayyorlash	4
MT8	Bola tarbiyasida maqol va matallarning ahamiyati.	Metodlar orqali yoritish	4
MT9	Maktabgacha yoshdagi bolalarni ma'naviy va axloqiy tarbiyalash.	Taqdimot tayyorlash	4
MT10	Bolalarda ta'lim olish huquqi.	Glossariy tuzish.	4
MT11	Bolalarga tibbiy yordam ko'rsatish huquqi.	Esse yozish.	4
MT12	Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning kitobga bo'lgan qiziqishlarini oshirish.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish.	4
MT13	Maktabgacha yoshidagi bolalar ta'lim-tarbiyasi.	Referat yozish. Texnologik xaritalar tuzish	4
MT14	Tarbiyalanuvchilarni fuqarolik ruhida, tarbiyalashda davlat ramzlarining ahamiyati.	Individual topshiriqlarni bajarish.	4
MT15	Maktabgacha ta'lim tashkiloti katta va maktabga tayyorlov guruhlarida huquqiy tarbiya berish mazmuni	Taqdimot tayyorlash	4

	Jami soat:		60
--	-------------------	--	-----------

GLOSSARIY

№	O'ZBEKCHA	RUSCHA	INGLIZCHA
1.	Savol	Вопрос	Question
	Yechilishi lozim bo'lgan masala	Задача, требующая практического решения.	Task that requires practical solutions.
2.	Huquq	Закон	Law
	Davlat tomonidan belgilangan va himoyalangan qonun-qoidalar majmui.	Свод законов и положений, установленных и защищаемых государством.	A set of laws and regulations established and protected by the state.
3.	Huquqiy tarbiya	Юридическое образование	Legal education
	Bolalarda qonunlarga hurmat, huquq va majburiyatlarni tushunishga yo'naltirilgan tarbiya turi.	Вид воспитания, направленный на формирование у детей уважения к закону, понимания прав и обязанностей.	A type of education aimed at developing in children respect for the law and an understanding of rights and responsibilities.
4.	Majburiyat	Обязательство	Commitment
	Shaxsning jamiyat yoki davlat oldidagi bajarishi lozim bo'lgan vazifalari.	Обязанности, которые человек должен выполнять перед обществом или государством.	Duties that a person must fulfill to society or the state.
5.	Erkinlik	Свобода	Freedom
	Insonning ijtimoiy hayotda mustaqil harakat qilish imkoniyati.	Способность человека действовать самостоятельно в общественной жизни.	The ability of a person to act independently in public life.
6.	Huquqiy ong	Правовая осведомленность	Legal awareness
	Insonning huquq va qonunlarga nisbatan ongli munosabati.	Осознанное отношение человека к правам и законам.	A person's conscious attitude towards rights and laws.
7.	Huquqiy madaniyat	Правовая культура	Legal culture
	Huquqiy ong, qonunlarga rioya qilish va huquqiy bilimlarni qo'llay olish darajasi.	Правовая грамотность, уровень соблюдения законов и умение применять правовые знания.	Legal literacy, level of compliance with laws and ability to apply legal knowledge.
8.	Ta'lim	Обучение	Education
	Shaxsning jismoniy va	Процесс получения	The process of

	ma'naviy kamol topish jarayoni, uning ongli ravishda ayrim ibratli faoliyatlarga yo'nalishi va tarixan maydonga kelib, ijtimoiy namuna bo'lishga har tomonlama barkamollikka intilish jarayoni tushuniladi.	физической и духовной зрелости, стремление ко всесторонней гармоничности	obtaining the physical and spiritual maturity, commitment to a comprehensive harmoniously
9.	Ta'lim berish	Обучать	Train
	(TB) - ta'lim oluvchining intellek-tual salohiyatini yuksaltirishga qaratilgan pedagogik faoliyati bo'lib, u insonning aqliy faoliyatini ri-vojlantirish jarayonidir.	Педагогическая деятельность, направленная на развитие интеллектуальной способности	Educational activities aimed at the development of intellectual abilities
10.	Taqqoslash	Сравнение	Comparison
	Bilish obekti hisoblangan narsa va hodisalar o'rtasidagi o'xshashlik yoki farqlarni, aniqlashdan iborat aqliy operatsiya	Образное выражение, в котором одно явление, предмет, литсо уподобляется другому.	A figure of speech in which one phenomenon, the subject, the person is likened to another.
11.	Test	Тест	Test
	(inglizcha - sinash) biror-bir faoliyatni bajarish uchun ma'lum darajadagi bilimni egallashga qaratilgan topshiriqlar	Задание, по результатам выполнения которого можно судит о способностях, об уровне умственного развития	The job on the results of which can be judged on ability, the level of mental development
12.	Huquqiy madaniyat	Правовая культура	Правовая культура
	Huquqiy ong, qonunlarga rioya qilish va huquqiy bilimlarni qo'llay olish darajasi.	Правовая грамотность, уровень соблюдения законов и умение применять правовые знания.	Legal literacy, level of compliance with laws and ability to apply legal knowledge.
13.	Konstitutsiya	Конституция	Конституция
	Davlatning asosiy qonuni, fuqarolarning asosiy huquq va erkinliklarini belgilaydi.	Основной закон государства определяет основные права и свободы граждан.	The basic law of the state defines the fundamental rights and freedoms of citizens.

14.	Bolalar huquqlari	Права детей	Children's rights
	Har bir bola uchun xalqaro va milliy qonunlar bilan belgilangan huquqlar majmui.	Набор прав каждого ребенка, определенных международным и национальным законодательством.	A set of rights of every child, defined by international and national legislation.
15.	Oila	Семья	Family
	Jamiyatning kichik birlashmasi bo'lib, unda bolaga dastlabki huquqiy tarbiya beriladi.	Небольшое сообщество, в котором ребенок получает начальное юридическое образование.	A small community where a child receives basic legal education.
16.	Huquqbuzarlik	Нападение	Attack
	Qonun-qoidalariga zid bo'lgan harakatlar yoki xatti-harakatlar.	Действия или поведение, нарушающие законы и правила.	Actions or behavior that violate laws and regulations.
17.	Mas'uliyat	Ответственность	Responsibility
	O'z harakati yoki harakatsizligi uchun javob berish majburiyati.	Обязанность нести ответственность за свои действия или бездействие.	The responsibility to be responsible for one's actions or inactions.
18.	Qonun	Закон	Law
	Muayyan davlat tomonidan qabul qilingan va bajarilishi majburiy bo'lgan huquqiy norma.	Правовая норма, принятая конкретным государством и обязательная для исполнения.	A legal norm adopted by a particular state and binding on it.
19.	Adolat	Справедливость	Justice
	Tenglik, halollik va haqiqatga asoslangan munosabat va qarorlar.	Отношения и решения, основанные на равенстве, честности и правде.	Relationships and decisions based on equality, honesty and truth.
20.	Tarbiyachi	Педагог	Teacher
	Bolalarga huquqiy bilim va ko'nikmalarni o'rgatuvchi shaxs.	Человек, который обучает детей правовым знаниям и навыкам.	A person who teaches children legal knowledge and skills.
21.	Xalqaro huquq	Международное право	International law
	Davlatlararo munosabatlarni tartibga soluvchi qonun va	Система законов и норм, регулирующих межгосударственные	A system of laws and norms regulating interstate relations.

	normalar tizimi.	отношения.	
22.	Fuqarolik	Гражданство	Citizenship
	Shaxsning muayyan davlatga tegishliligi va shu davlat fuqarosi sifatidagi huquq va majburiyatlarga ega bo'lishi.	Тот факт, что человек принадлежит к определенной стране и имеет права и обязанности гражданина этой страны.	The fact that a person belongs to a certain country and has the rights and duties of a citizen of that country.
23.	Huquqiy bilim	Юридические знания	Legal knowledge
	Shaxsning huquqlar, qonunlar va tartiblar haqidagi bilimlari.	Знание человеком прав, законов и процедур.	A person's knowledge of rights, laws and procedures.
24.	Huquqiy ko'nikma	Юридические навыки	Legal skills
	Shaxsning huquqiy bilimlardan amaliy hayotda foydalanish qobiliyati.	Способность человека использовать правовые знания в практической жизни.	A person's ability to use legal knowledge in practical life.
25.	Maktabgacha yoshdagi bola	Ребенок дошкольного возраста	Preschool child
	3 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan, maktabgacha ta'lim muassasasida tarbiyalanayotgan bola.	Ребенок в возрасте от 3 до 7 лет, воспитывающийся в дошкольном образовательном учреждении.	A child aged 3 to 7 years, raised in a preschool educational institution.

Ilovalar

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Kamoldinov M., Vaxobjonov B. Innovasion pedagogik texnologiya asoslari. Toshkent. "Talqin". 2010
2. Djurayeva.D.R. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishning zamonaviy tendensiyalari T.: 2015 y. O'zPFITI. Uslubiy qo'llanma.
3. Qodirova F.R, Toshpo'latova Sh.Q, Kayumova N.M., Agzamova M.N. "Maktabgacha pedagogika" T.: Tafakkur, T- 2019. Darslik.
4. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. T.: Tafakkur bo'stoni. 2013 y. Darslik.
5. Kayumova.N.M. Maktabgacha pedagogika. T.: TDPU -2013y. O'quv qo'llanma.
- 6.The Meaning of Scientific Literacy Jack Holbrook and Miia Rannikmae International Journal of Environmental & Science Education Vol. 4, No. 3, July 2009, 275-288
<https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ884397.pdf>

Qo'shimcha adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasining Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida Qonuni O'RQ-139-son
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi
3. Sh.M. Mirziyoyev Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. –T.: "O'zbekiston". – 2017.– 102b.
4. Sh.M. Mirziyoyev Buyuk kelajagimizni mard va olijanob halqimiz bilan birga quramiz. – T.: "O'zbekiston", 2017. – 488 b.
5. 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi

Axborot manbaalari:

1. <http://www.tdpu.uz>
2. <http://www.ziyonet.uz/>
<http://www.google.co.uz/>